2016 METŲ NR. 2 (25)

KULTŪROS IR ISTORIJOS ŽURNALAS
LEIDŽIAMAS NUO 2004 M.

RADVILIŠKIO KRAŠTAS

SVEIKINAME

ROŽEI KRUMCHOLCAITEI-STASIULEVIČIENEI – 80

Rankininkė, sporto meistrė, trenerė. Gimė Grinkiškyje, Radviliškio r. Mokėsi Grinkiškio vidurinėje mokykloje, studijavo Lietuvos kūno kultūros institute. 1956 m. pradėjo žaisti rankinį. Dalyvavo daugybėje įvairaus masto varžybų ir jose pelnė medalių, kitų apdovanojimų. R. Stasiulevičienė 13 metų žaidė Lietuvos, 7 metus sąjunginėse rinktinėse, 10 kartų tapo Lietuvos čempione, 3 kartus – taurės varžybų nugalėtoja. 1957 m. jai suteiktas sporto meistrės vardas, po 10 metų – nusipelniusios sporto meistrės vardas, daug kartų pripažinta geriausia vartininke. Baigusi aktyviai sportuoti, dirbo fizinio lavinimo mokytoja, rankinio trenere, be kita ko – ir Nepalo Karalystėje. 2000 m. pripažinta geriausia XX a. Lietuvos moterų rankinio vartininke.

JONUI VARNUI – 80

Dailininkas, karikatūristas, grafikas, Lietuvos dailininkų sąjungos, Nacionalinės karikatūristų asociacijos „Humor Sapiens“ narys. Gimė Papušynio kaime, Radviliškio r. Šeima buvo ištremta, tad jis mokėsi Zulmajuje, Centriniame Chazane (Irkutsko sr.). Sibire pradėjo ir piešti, ten buvo net lėlių teatrą sukūręs. 1961–1967 m. studijavo Vilniaus dailės institute. Nuo 1980 m. – laisvas dailininkas, nuo 1992 m. – laikraščio „Lietuvos rytas“ karikatūristas. Yra dalyvavęs kone 300 karikatūrų, plakatų, firmos ženklų parodų šalyje bei užsienyje, surengęs autorinių ekspozicijų, tarp jų – ir gimtajame krašte. Apdovanotas ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Riterio kryžiumi, Sausio 13-osios atminimo medaliu, jam yra suteiktas nusipelniusio meno veikėjo vardas, pelnė kitų įvertinimų.

VIDMANTUI VALIUŠAIČIUI – 60

Filologas, žurnalistas, publicistas, redaktorius, visuomenės veikėjas. Šeima, kilusi iš Juodupių k., (Radviliškio r.), buvo gausi ir išaugino iškilių asmenybių. Vidmantas mokėsi, studijavo Kaune, įgijo inžinieriaus, vėliau Vilniuje – filologo profesijas. Dirbo dėstytoju, korespondentu, redaktoriumi. Aktyviai įsijungė į Sąjūdžio veiklą, redagavo Sąjūdžio laikraštį „Kauno aidas“, buvo laikraščio „Atgimimas“ vyr. redaktoriaus pavaduotojas, Laisvosios Europos radijo korespondentas Lietuvoje, įvairių leidinių vyr. redaktorius, dirbo kitokį darbą. Nuo 2013 m. vadovauja radijo stočiai „Laisvoji banga“. Parašė daug publikacijų, yra knygų sudarytojas, redaktorius, autorius, Vilniaus radviliškėnų bendrijos narys, Radviliškio viešosios bibliotekos ir jos žurnalo bičiulis, bendradarbis.

Sveikiname šiuos ir visus kraštiečius, per antrąjį šiemetį pusmetį sulaukusius „apvalių“ ar kitų asmeninių sukakčių. Jos tarsi Jūsų gyvenimo bangų keteros, išryškinančios nuveiktų darbų mastą, grožį, siekių ir laimėjimų prasmę – visa tai, kuo šiandien didžiuojasi ir džiaugiasi Jūsų gimtinė, jos žmonės.

Telydi Jus ir toliau sveikata, tvirtybė, tegul Jūsų dienos būna sklidinos kūrybiškumo, šviesaus optimizmo, o tėviškės prisiminimai testiprina, sutinkant naujas savo gyvenimo bangų keteras.

Radviliškėnai

TURINYS

DIJANA GIEDGAUDAITĖ-BALSEVIČIENĖ
Miestas, kuriame kadaise sustodavo visi traukiniai 4

Saulės mūšis vyko netoli Radviliškio? 5

ZENONAS VASILIAUSKAS
Kaip minėta nepriklausomybės sukaktis 12

PETRAS JUKNEVIČIUS
Jonas Basanavičius Raginėnuose 18

RITA ALEKNAITĖ-BIELIAUSKIENĖ
Keturi žvilgsniai į Poderių kelią link mokyklos 21

KAZYS MISIUS
Kunigas Šiaulėnuose rašė eiles ir rinko tautosaką 29

ROMUALDA VENCKŪNAITĖ
Kornelijaus Makušinskio sąsajos su Burbiškiu 33

GRAŽINA DUNAUSKIENĖ
Moteris gyvatė – savo svajonės kelyje 44

Tapantis architektas 49

MICHALINA ADOMAVIČIENĖ
Kryždirbystės meno tradicijų puoselėtojas 59

IRENA VALIKONYTĖ
Visi darbai apie Lietuvą ir Lietuvai 62

Dėdė Jonas 65

Sutiktuvės 70

DALIA STRIOGAITĖ
Skaitome, studijuojame, džiaugiamės 74

NATALIJA BORGERDT
Šeduvius pakylėję metai 74

ALGIRDAS VLADAS BORSTEIKA
Pas mažojo kamuoliuko meistrą 78

JANINA KAUČIKIENĖ
Klubas, įprasminantis senjorų dienas 84

EMILIJA BRAJINSKIENĖ
Kaip Liaudiškių žmonės brangino duoną 87

VLADAS KALVAITIS
Perteikiu visa, ką išgyvenau... 91

ALEKSANDRAS ŠIDLAUSKAS
Budinti atminties šviesa 93

Radviliškio rajono kultūros renginiai (2016 m. II pusmetis) 96

Radviliškio krašto iškilių sukakčių kalendorius 2017 m. 101

KRISTINA ŠIOŠYTĖ
Summary of publications 105

Pupų Dėdė mokytojavo Radviliškyje 107

Polekėlės mauzoliejus. Lauros Bagučanskytės nuotrauka

Pirmajame viršelyje : paminklinis akmuo Šeduvoje. Rimanto Benaičio nuotrauka; Šiaulėnų dvaro koplytstulpis. Viešosios bibliotekos archyvo nuotrauka

STEIGĖJAS Radviliškio viešoji biblioteka ir Vilniaus radviliškėnų bendrija / **REDAKCINĖ KOLEGIJA** Romualdas Budrys, Elena Romana Cemnolonskienė, Jonas Linkevičius, Aleksandras Šidlauskas / **REDAKCIJA** Gražina Dunauskienė, Aldona Januševičienė, Kristina Kacevičienė, Egidijus Prascevičius, Violeta Šukaitienė / **MENINIS REDAKTORIUS** Arvydas Každailis / **MAKETAVO** Šarūnas Ramonas / **LEIDŽIA** Radviliškio rajono savivaldybės viešoji biblioteka, Dariaus ir Girėno g. 9, LT-82137 Radviliškis, tel./faksas (8-422) 5 31 68, el. paštas: direktore@radviliskiobiblioteka.lt, www.radviliskiobiblioteka.lt / **SPAUSDINA** UAB „Standartų spaustuvė", Dariaus ir Girėno g. 39, LT-02189 Vilnius, tel. 2167527, faksas 2167547, el. paštas: info@standart.lt / **TIRAŽAS** 300 egz. / **NUMERIO LEIDYBĄ PARĖMĖ** Radviliškio rajono savivaldybė.

ISNN 1822-0517

MIESTAS, KURIAME KADAISE SUSTODAVO VISI TRAUKINIAI

Jei manęs kas nors klausia, iš kur esu kilusi, atsakau – iš ten, kur kadaise sustodavo visi traukiniai. Tai miestas, kuriame aš gimiau ir augau – taip galėčiau trumpai apibūdinti Radviliškį. Tačiau į vieną sakinį sutalpinti visus aštuoniolika čia pragyventų metų būtų tiesiog neįmanoma.

Radviliškis – miestas, kurio mažytėje vaikystės gatvelėje išmokau važiuoti dviračiu. Tiesa, pirmas pasivažinėjimas nebuvo labai sėkmingas – „pasikabinau" ant tvoros prie baltų plytų namo, kurį beveik prieš penkiasdešimt metų savo rankomis pasistatė mano tėvai. Kuriame mes, trys jų dukros, užaugome. Šiame mieste, Lizdeikos gatvėje, tebestovi gražiai restauruota mano pirmoji vidurinė mokykla. Išliko man labai artimas senosios muzikos mokyklos, kurios duris varsčiau net septynerius metus, pastatas Maironio gatvėje. Neatpažįstamai atjaunėjo miesto Viešoji biblioteka, į kurią mane, dar net ne mokinukę, pirmą kartą atvedė mama ir kur dabar stebina renginių gausa. Tai miestas, kur ankstyvos jaunystės vasaromis, dar būdama paauglė, eidavau į šokius aikštelėje prie geležinkelio. Tik prabėgus daugybei metų galiu prisipažinti – ne visada su tėvų leidimu. Teko ir per langą išlipti, jiems užmigus. Bet negalėdavau atsispirti septyniasdešimtųjų muzikos garsams, sklindantiems iš parko, prie netoliese esančių senųjų kultūros namų. O kas dabar suskaičiuos, kiek čia gimė svajonių, naktinėjant miesto gatvėmis, lydint niekada nesibaigiančiam traukinių dundesiui. Tai miestas, į kurį sugrįždavau pas savo tėvus, studijuodama Vilniuje ir Klaipėdoje. O gerokai vėliau kas savaitgalį čia mane parveždavo medinis traukinukas, kai jau gyvenau ir dirbau Šiauliuose.

Iš Radviliškio lygiai prieš dvidešimt metų, ankstyvą paskutinės rugpjūčio dienos rytą, jaunystės polėkiai mane išskraidino ieškoti naujų pasaulių. Iš čia labiausiai laukdavau laiškų jau kito žemyno adresu. Radviliškis buvo mano pirmoji stotelė, kai po daugelio svetur praleistų metų atvykau pasisvečiuoti į Lietuvą. Nes čia gyvena mano garbaus amžiaus mama. Nes šitame mieste aš galiu sutikti beveik visus savo vaikystės, jaunystės ir klasės draugus. Nes tik čia, net jei ir pasikeitus pavadinimams, aš vis dar atsimenu visas gatveles. Ir net kai kurių žmonių, sutiktų tose gatvelėse, veidus. „Mama, čia visi vieni kitus pažįsta!" – apstulbo jau suaugęs mano vaikas pernai vasarą, mums kartu lankantis Radviliškyje. Kiekvienam, gimusiam Amerikoje, tai neįprastas reiškinys.

Kai prieš porą metų, viešėdama gimtinėje, bičiulių draugijoje pasidžiaugiau, kad Radviliškis visiškai nepasikeitęs, dabartinis mano buvusios mokyklos direktorius nustebo – negali būti, juk tiek naujų pastatų, gatvių ir parduotuvių! Ir tikrai čia visko tiek daug naujo, gražaus, kad neįmanoma nepastebėti. Negailėsiu pagyrų tiems, kam rūpi, kad mano gimtojo miesto veidas kasdien gražėtų. Bet būsiu atvira – man kur kas labiau patinka tai, kad tik čia, kaip niekur kitur, dar atpažįstu savo jaunystę. Todėl nuoširdžiai džiaugiuosi, kad stengiamasi išsaugoti ir istorinės vertės turinčius pastatus. Užsieniečiams mes įdomūs ne vienas už kitą didesniais prekybos centrais ir pramogų parkais, o savo autentiškumu, istoriniu paveldu ir net akmeniniais gatvių grindiniais – tuo, ko kitur nėra. Juos žavi tai, kad mes kalbame viena seniausių pasaulyje kalbų, todėl ir mano akį džiugina miestą puošiantys originalūs, lietuviški parduotuvių, kavinių, įstaigų pavadinimai. Tačiau labiausiai mano gimtajame mieste, kaip ir visoje dabartinėje Lietuvoje, mane žavi jauni žmonės. Tie, kuriuos per pastaruosius savo apsilankymus sutikau Radviliškyje – paslaugus vaikinas valiutos keitimo punkte, miela mergina optikos salone, mandagi kepyklėlės darbuotoja, smalsus mano draugų sūnus studentas ir daugybė kitų. Tai jie, pilni geranoriškų ambicijų, besišypsantys, darbštūs, man kelia ypatingą jausmą – Lietuva, nors ir mažytė šalis, bet turi didelę ateitį. Todėl ne tik nostalgijos, bet ir tokių šviesių, nuoširdžių jaunų žmonių dėka man visada norėsis čia sugrįžti. Į mano Radviliškį. Miestą, kuriame kadaise sustodavo visi traukiniai...

DIJANA GIEDGAUDAITĖ-BALSEVIČIENĖ,
Gražinos pagrindinės (buvusios Radviliškio V vidurinės) trečios laidos abiturientė
Čikaga, JAV
Nuotrauka iš asmeninio albumo

SAULĖS MŪŠIS VYKO NETOLI RADVILIŠKIO?

Šiemet minėta istorinio Saulės mūšio 780 metų sukaktis. Radviliškio viešojoje bibliotekoje tam buvo paskirta konferencija, nuo kurios savotiško tęsinio ne be pagrindo virte užvirė ambicijos ir aistros: ar tik tas mūšis vyko ne prie Ilguočių, Radviliškio pašonėje besidriekiančio kaimo? Pateikiame žurnalo redakcijos parengtą publikaciją.

Proginė konferencija: istorinė intriga ir nūdieniai radiniai

Dar vasarą Radviliškio viešoji biblioteka sulaukė įdomaus pasiūlymo – organizuoti konferenciją Saulės mūšio tema, juolab kad proga tam išskirtinė – 780 metų nuo to istorinio įvykio. Iniciatyvos autorius – Radviliškio miesto garbės pilietis Augenijus Jurgauskas, o kariškis, aktyvus visuomenininkas ir bibliotekos bičiulis Alvydas Tamošiūnas tam entuziastingai antrino. Taip rugsėjo 29-ąją Viešojoje bibliotekoje vyresniųjų klasių mokinius, mokytojus, kraštotyrininkus, kultūros darbuotojus, kitus istorija besidominčius radviliškiečius sukvietė konferencija „Saulės mūšio vieta – istorijos politikos objektas“.

Gausiems klausytojams ir renginio svečiams paskaitą šia tema skaitė iš Vilniaus atvykęs istorikas, istorijos populiarintojas, publicistas Tomas Baranauskas. Istorinės rekonstrukcijos klubo-žiemių prado „Simkala“ narys Andrius Bitaitis papasakojo apie žiemgalių, Saulės mūšio nugalėtojų, ginkluotę ir apie čia pat, salėje, parengtos jos parodos eksponatus. Lietuvos kariuomenės Karinių oro pajėgų vyriausiasis puskarininkis, seržantas majoras Alvydas Tamošiūnas pristatė Saulės mūšyje išgyvenusio Kalavi- ▸

juočių ordino riterio laišką Vokiečių ordino didžiajam magistrui. Visa tai radviliškiečiai pas save išgirdo ir pamatė pirmą kartą, tad suprantama, kad gyvai viskuo domėjosi. Juolab kad pagrindiniame Tomo Baranausko pranešime buvo išryškinta stulbinanti hipotezė: Saulės mūšis galėjo vykti ne kur kitur, o būtent netoli Radviliškio – prie Ilguočių kaimo...

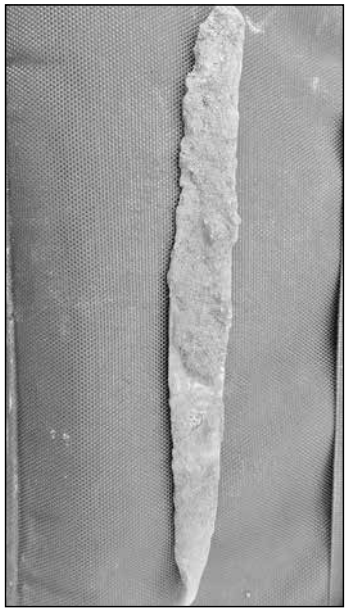

Vertingas radinys Ilguočių laukuose – kardo ar kovinio peilio nuolauža

Konferencijoje Radviliškio rajono savivaldybės atstovai, kiti dalyviai dėkojo už įdomų ir naudingą renginį, sakėsi jame sužinoję daug naujo, o specialistai tikino, kad tai – vienas iš ryškiausių Saulės mūšio šiemečių paminėjimų.

Į konferenciją buvo atvykęs ir archeologas, archeologijos istorikas, humanitarinių mokslų daktaras Gintautas Zabiela. Jis patikino užsukęs neplanuotai, nes planavo kitką – apsilankyti Ilguočių kaime ir ten sutarti dėl archeologinių tyrinėjimų. Svečias patvirtino, kad ten ketinama patikrinti, ar pagrįsta ir šioje konferencijoje aptarta versija, kad Saulės mūšis galimai vyko ties Ilguočiais. „Visai gali būti, kad mes esame didelių atradimų Radviliškio žemėje išvakarėse“, – sakė archeologas ir kiti konferencijos svečiai. Nesunku įsivaizduoti, kaip audringai ir išdidžiai tokias mįslingas užuominas sutiko klausęsi radviliškiečiai...

Ir štai ką po poros savaičių žurnalo redakcijai jau pasakojo minėtas kraštietis Alvydas Tamošiūnas. „Vieną lietingą spalio šeštadienį apie 20 vyrų būrys, kurių dauguma buvo „ginkluoti“ metalo detektoriais, atliko archeologinę žvalgybą Ilguočių kaimo laukuose. Tai – vienas iš finalinių lyg šiol niekaip nerandamos Saulės mūšio vietos etapų. Archeologiniams tyrimams vadovavo doc. dr. G. Zabiela ir istorikas T. Baranauskas. Be įvairaus metalo laužo, buvo rasta daugiau kaip šimtas objektų, kurie kruopščiai suregistruoti, suteikiant jiems numerius, pažymint radimo vietą. Keturi iš šių radinių yra sietini su Saulės mūšiu. Buvo rasti du kovos kirviai, strėlės antgalis ir amuletas, panašus į kryželį. Šiuos radinius dar reikia įvertinti ir ištyrinėti. Patvirtinimas, kad jų kilmė – XII–XIII amžiai, būtų svarus žingsnis lokalizuojant Saulės mūšį. Be to, kiti rasti objektai, pavyzdžiui, šovinių tūtos, rodo, kad čia vyko dar vienas mūšis – kautynės su bermontininkais. Ieškojome vieno mūšio paliudijimų, o radome net dviejų!“

Ties Ilguočiais rastas kovos kirvis, kuris gali sietis su Saulės mūšiu

Spalį dar kartą buvo žvalgomi laukai šalia Ilguočių kaimo. Ir tas paieškas vainikavo radiniai. Tarp jų bene vertingiausiais – beveik dviejų sprindžių ilgio kardo nuolauža arba kovinio peilio fragmentas. Tada rasta ir gana įvairių XIX–XX a. daiktų: labai daug skirtingų dydžių pasagų, ginklų tūtų, kulkų, sviedinio skeveldrų, įrankių, monetų, net sidabrinė carinė moneta, kuri buvo beveik šalia koplytstulpio. Aptiktas ir Pirmojo pa-

saulinio karo sviedinio sprogdiklis, dėl kurio iškviesta policija, paskui – karo inžinieriai-išminuotojai. Buvo akivaizdu, kad šiame lauke vyko ir Lietuvos kariuomenės susirėmimai su bermontininkais, nes visi kariniai radiniai pasklidę gana plačiai visame lauke. Tiesa, kaip patikino Alvydas Tamošiūnas, „dalis Beržės upės yra ištiesinta, užverčiant senvagę ir šalia iškasant tiesų kanalą. Šis darbas atliktas dar tarpukaryje. Gaila, bet dalis paieškos lauko buvo ir šalia upės. Tad toje dalyje aptikti vertingesnių radinių galimybės beveik nebėra“.

Senosios ginkluotės paroda Viešojoje bibliotekoje. Lauros Bagučanskytės nuotrauka

Taigi atliekant lokalizacijos tyrimą, Ilguočių laukai – spėjama Saulės mūšio vieta – atveria vis daugiau savo paslapčių. Intriga tęsiasi. Su ja siejasi ir jau minėtas Saulės mūšyje išgyvenusio Kalavijuočių ordino riterio laiškas Vokiečių ordino didžiajam magistrui. Tai – istorinė kariškio Alvydo Tamošiūno rekonstrukcija, pateikta pasitelkus negausią žinomą faktologiją, įvertinant įvykius ne tik per karybos istorijos, bet ir per šiuolaikinio kario patirties prizmę. Konferencijoje kraštiečio pristatytas laiškas atrodė lyg žinia iš viduramžių, kaitinanti vaizduotę, dvelkianti toli praeitin nutolusių viduramžių dvasia.

2016 m. rudenį Ilguočių kaime pradėti Saulės mūšio lokalizacijos tyrimai

Istorikas Tomas Baranauskas Radviliškio viešojoje bibliotekoje surengtoje konferencijoje grindė versiją, kad Saulės mūšis galbūt vyko netoli Radviliškio

Laiškas pateikia Saulės mūšio įvykių seką ir įgalina įsivaizduoti visą jo paveikslą. Panašų laišką rašė didikas Vokiečių ordino didžiajam magistrui po pralaimėjimo „Žalgirio“ mūšyje. Pastarasis ir įkvėpė Alvydą Tamošiūną laiško apie Saulės mūšį versijai.

Karinės įžvalgos

Kad skaitytojui suprantamesnė atrodytų ši laiško rekonstrukcija, pateikiame kelias jos autoriaus karines įžvalgas.

„Pirma – tai žvalgyba. Kai kalbame, jog Saulės mūšis – gerai suplanuota kunigaikščio Vykinto operacija, reikia turėti omenyje, kad mobilizuoti didelę kariuomenę retai apgyvendintuose kraštuose turėjo būti didelis iššūkis laiko atžvilgiu. Kuo daugiau karių reikia, tuo daugiau laiko išeikvojama juos sukviesti. Vadinasi, jungtinė Vykinto kariuomenė žinojo, kad juos pakvies, tik laukė sutarto ženklo. Tam panaudoti signaliniai laužai ant kalvų. Kaip sužinojo apie priešo ketinimus? Kalavijuočiai ir kryžiuočiai į Rygą atvyko dar pavasarį. Jų buvo keli tūkstančiai. Savo atvykimo neslėpė: puotavo, triukšmavo, net ▸

pešėsi tarpusavyje. Tokiame fone negalėjo būti labai sudėtinga išgauti informaciją apie atvykėlių tikslus, ketinimus. Mūsų kraštai nebuvo izoliuoti nuo Livonijos. Vyko natūrali migracija, prekių mainai, prekyba, judėjo pirkliai. Juk pardavėjas ir šiais laikais paklausia, kas naujo jūsų kraštuose. Taigi sumodeliuokime situaciją, kai kunigaikštis Vykintas pasiunčia kelias prekeivių grupes, kad surinktų kuo daugiau informacijos. Vadinasi, informacija judėjo ir tikriausiai tokiu būdu. Be to, manytina, kad ji judėjo abiejomis kryptimis.

Kodėl magistras Folkvinas delsė pradėti žygį, dėl ko jo bandė atsisakyti? Panašu, kad ir jis turėjo pakankamai žinių apie mūsų kariuomenės parengtį.

Kitas momentas, kalbant apie suplanuotą operaciją – akivaizdžiai aišku, kad kalavijuočiai papuolė į spąstus. Ar patyrusių vadų vedama kariuomenė eis ten, kur pavojinga? Galima tokia prielaida: į spąstus įvedė keli žygio dalyviai, tikriausiai vedliai, vertėjai, tai yra kunigaikščio Vykinto žmonės.

Dažnai diskutuojama apie baslių panaudojimą Saulės mūšyje. Dauguma nuomonių – kad jie panaudoti kaip taranai glaudžioms kalavijuočių rikiuotėms ardyti. Bet... Pirmiausia reikėtų daryti prielaidą, kad visa tuometinė didelė mūsų jungtinė kariuomenė negalėjo pasigirti gera ginkluote, lyginant su vakariečių atėjūnų. Matyt, basliai iš medžio galėjo būti naudojami kaip ginklas – vėzdas, kuoka, galų gale kaip ietis nuaštrintu galu. Jei kalbėtume apie rikiuotės ardymą, derėtų pažvelgti į šiuolaikinius riaušių policijos ir, pavyzdžiui, futbolo chuliganų veiksmus. Kaip ir senais laikais, taip ir šiais, policija tokiais atvejais bando išlaikyti savo rikiuotę, nepaleidžia pavienių kolegų, nes jie taptų pažeidžiami, dažnai naudoja rikiuotės apsaugai įvairių formų skydus. Metami daiktai ar riaušininkų spyriai į skydus nepadaro jokios žalos. Lietuvoje yra tekę dalyvauti ir stebėti panašias pratybas, nes taip ruošiami kariai, išvykstantys į misijas. Bet jei riaušininkai užmeta kokį didesnį daiktą ant glaudžios policijos rikiuotės, ji bent trumpai išardoma ir leidžiama šiam daiktui nukristi. Įmanoma, kad panašiai lietuviai išardė ir kalavijuočių rikiuotes, užstumdami ant viršaus rąstus. Taigi atrodytų, kad mūsiškiai jau pažinojo priešininko taktiką, atliko namų darbus, pasiruošė glaudžių rikiuočių ardymui.

Kai jau išardoma rikiuotė, tada karys lieka kovoti vienas prieš vieną. Kuris pranašesnis? Tas, kuris yra sunkiai šarvuotas metaliniais žiediniais šarvais, dėvi galvą saugantį šalmą, ar tas, kuris dėvi kailinius, odinius šarvus? Kai karys dėvi visą šarvuotę, jo veiksmai iškart sulėtėja, nes kalba sukasi apie 25–35 kg svorį. Matymo laukas susiaurėja, kadangi šalmas ne tik saugo, bet ir neleidžia matyti dalies vaizdo. O lietuvis – lengvai ginkluotas, turintis ginkluotę ir odinius šarvus, kurių bendras svoris siekia tik iki 10 kg. Jam turėjo būti labai nesudėtinga apibėgti sunkiai judantį ir blogai matantį priešininką. Be to, pelkėtoje vietovėje karys galėjo slysti, suklupti ar pargriūti, o šarvuotam suklupus be kito pagalbos atsikelti labai sunku. Ką jau kalbėti, jei įsmunki į pelkės akivarą...“

Istoriko Tomo Baranausko versija apie mūšio vietą ties Ilguočiais visai reali. Ten net betoninis koplytstulpis stovi pastatytas 1936 metais. Tais metais Lietuvoje didesnių įvykių lyg ir nebuvo, išskyrus vieną: kaip tik tada minėtos Saulės mūšio 700-osios metinės. Sutapimas? Kas žino. Kiek norėsime, kad mūsų versija taptų žinoma, priklausys tik nuo mūsų pačių. Kitur ir be seminarų ar diskusijų jau stovi paminkliniai akmenys spėjamai šio istorinio mūšio vietai. O juk mūsų rankose – įvykių sekos argumentai, rodantys, kad šios kautynės vyko būtent ČIA, mūsų krašte...“

Riterio laiškas

Mielas pone Didysis magistre,

Širdis srūva krauju, kai rašau šį laišką tau. Lai būna šis mano pasakojimas gera pamoka mano broliams ir jų tarnams. Vykdydami Dievo ir Švento Tėvo Gregoriaus Nonus valią ir turėdami jo palaiminimą Kryžiaus žygiui į prakeiktus pagonių kraštus, ledams ištirpus, susirinkome Rygoje pas svetingąjį magistrą Folkviną iš Naumburgo, Terra Mariana, Senosios Livonijos valdytoją. Ir atvyko daug garbių ponų iš tolimų kraštų. Štai ▸

grafas Teodorikas fon Hazeldorfas ir grafas Heinrichas fon Danenbergas atkeliavo su savo gausiomis kariuomenėmis. Atvyko daug brolių su Kryžiaus ženklu iš Marianburgo. Prisijungė ir dvi šimtinės pskoviečių.

Daug vilčių teikęs Kryžiaus žygis apsigaubė abejonėmis nuo pat mūsų susirinkimo pradžios. Nors mes tryškome ryžtu kuo greičiau žengti į pagonių žemes, bet, mūsų nuostabai, svetingasis magistras Folkvinas pradėjo mus atkalbinėti ir dėjo visas pastangas nukelti žygio pradžią. Tik užsispyrusių grafų dėka pavyko įsprausti magistrą Folkviną į kampą, kad jis prižadėtų žygio pradžios dieną. Ir pažadėjo, kad su Dievo palaiminimu mes iššygiuosime pro pilies vartus Švenčiausiosios Mergelės Marijos gimimo dieną, rugsėjo 8-osios rytą.

Pagaliau išaušo tas ilgai lauktas ir su vargais išmelstas rytas. Brolių šarvai švytėjo saulėje, baltos tunikos, papuoštos raudonais kalavijais ir juodais kryžiais, plevėsavo vėjyje. Nors geriausiai aprengtų brolių šarvai svėrė apie 50–70 svarų, bet visiems ant širdies buvo lengva nes ilgai lauktas žygis pagaliau prasidėjo. Kuo tolyn nuo pilies ėjom, tuo labiau kelias siaurėjo. Nuo aušros iki sutemų nukeliaudavome apie 85–90 varstų. Mūsų vedliai buvo sielas pardavę samdiniai, kuriais mes pasitikėjome akivaizdžiai per daug. Nors jie dievagojosi, kad nuves į turtingų pagonių žemes, bet kartais atrodė, kad jiems kelias toks pat nežinomas kaip ir man arba jie puikiai apsimetinėjo... Jie pirštais badė praeidami į akmenų krūvą šalia kelio ir šnabždėjo: „Terra Sauleorum, terra Sauleorum.“ Tai tegalėjo reikšti, kad įeiname į stabmeldžių žemes.

Kelias buvo visai siauras, miškai ėjo vis tankyn, ir mūsų kolona išsitęsė iki begalybės. Jau po pirmos nakties mūsų vedliai murmėjo po nosimi apie kažkur ant aukštumos tolumoje matytą didelio laužo atšvaitą. Tik vėliau supratome, kad tų laužų būta ir ne vienas, ir ne du. Taip nekrikštai paskelbė žinią, kad mes atvykome į jų žemes. Keliaudami link žadėtos turtingos žemės, įveikėme ne vieną upę ir upelį, kurie, nors pločiu nebuvo platūs, bet gana sraunūs, gausiai apaugę krūmynais ir žolėmis, tai darė juos sunkiai įveikiamus. Taip pat žygiavome šalia didelių raistų, ėjome ir per retus miškus su smėlio salomis.

Keliavome savaitę, kol vedliai parodė tolumoje tarp kitų kalvų, ant kuproto kalno, stūksančią medinę pilį su rąstų sienomis ir bokštais. Jie šią pilį vadino Soule. Priešpilio nameliai ir pilis buvos tušti. Tai atrodė blogas ženklas. Bet broliai iš Marianburgo pasiūlė į tai nekreipti dėmesio, atseit įgula su žmonėmis išsigando ir pabėgo. Tik jiems nekilo klausimas, kas tada juos perspėjo, ir ar tai reiškia, kad mus žygiuojančius kažkas stebėjo. Ilgai nelaukę, įsikūrėm stovyklą, pastatėm sargybą ir, išsidalinę į mažesnius būrius, patraukėme apylinkėse krikščionybės skleisti ir duoklę susirinkti.

Didelių turtų surasti nepavyko, nes gyvenviečių aplink nedaug ir tos pačios buvo tuščios, žmonių nė gyvos dvasios neradom. Keturias dienas pakeliavę, vėl prie Soulės pilies sugrįžom. Iš vakarų pusės parkeliavęs būrys sakė, kad matė didelės minios žmonių ištryptą pievą bei daug dar šiltų laužaviečių. Magistras Folkvinas atrodė kaip niekad sunerimęs ir siūlė kuo greičiau keliauti atgalios.

Šv. Mauricijaus išvakarėse kilom anksti ryte, palaukėm, kol buvo išardyta stovykla, ir patraukėm tuo pačiu keliu link namų. Tai buvo pirmoji mūsų klaida. Mat atkeliaudami, besikeldami per upes, nepasirinkom geresnių seklumų, kur galima būtų saugiai ir greitai pereiti į kitą krantą, o ir keldavomės tik vienoje vietoje, tai užtrukdavo ilgai. Ėjome pro jau matytą milžinišką pelkę, kurią pusiau dalino žemės rėžis, atrodė tarsi tiltas, nutiestas per pelkyną. Ir prieš sutemstant įveikus apie 85 varstus, priėjome upę, kurią nelengvai įveikėme prieš kelias dienas. Aš jojau viduryje rikiuotės ir supratau, kad visi stoja, žiūri į kitą upės pusę. Pradžioje dar pamaniau, kad jau žvalgai sėkmingai persikėlė ir nakvynei laužus užkūrė. Staiga dilgtelėjo klausimas: o kodėl tų laužų tiek daug? Priėjęs arčiau kranto, suvokiau, kad mūsų žvalgai visai nesikėlė į kitą upės pusę, o aname krante stovėjo didelė stabmeldžių minia. Folkvinas skubiai sukomandavo pasiruošti mūšiui ir sukvietė vyriausius brolius. ▸

Magistras tarė: „Kol nesutemo, keliamės per upę, lipam į krantą ir kaunamės, nes antai pagonių ne tiek jau ir daug yra.“ Šiai minčiai iškart paprieštaravo abu grafai ir Kryžiaus broliai, nes jie manė, kad saulės šviesoje jiems bus parankiau pagonis kapoti, todėl kvietė gerai pailsėti.

Suglaudę nugaras, pusiau sėdom, su apnuogintais kardais visi bandė snausti. Miegoti gal niekas ir nemiegojo, nes netikėlių balsai vis garsėjo, iš to sprendžiant, jų vis daugėjo. Ir tai buvo mūsų antra klaida, kad nesikėlėme iš vakaro per upę ir nestojome į mūšį. Laužų buvo uždegta daug, kad galvotume apie didelį pagonių skaičių. Ryte jų minia buvo kelis kartus didesnė nei iš vakaro. Ir jų buvo tiek daug, kad keltis į kitą krantą neliko prasmės. Maža to – pagonys kilo, ir aiškiai matėsi, kad ruošiasi keltis per upę į mūsų krantą. Magistras Folkvinas, įvertinęs situaciją, sukomandavo formuoti kovos rikiuotę ir traukti atgal link Soulės.

Mums tik pajudėjus, sugrįžo išsigandę žvalgai ir pranešė, kad žemės ruožas siauriausioje vietoje užverstas rąstais, šakomis ir aplink pilna pagonių. Taip pasidarė aišku, kad tiltas per pelkyną uždarytas. Viename gale buvo suversti medžiai, o kitame gale – upė su per ją besikeliančiais pagonimis. Mūšis buvo nebeišvengiamas. Magistras pakiliu balsu kreipėsi į žygio dalyvius: „Broliai, štai išmušė toji valanda kuomet su malda lūpose ir kardu rankose mes kovosime už mūsų tikėjimą. Mūšio laukas siauras, todėl siūlau kautis pėsčiomis, formuoti mažesnius būrius, išorę saugoti suglaustais skydais, tik kartu susitelkę ir vieningai mes įveiksime pagonis. Netinka čia kautis ant žirgų, nes vietos per mažai ir nebus joks privalumas.“ Paprieštaravo vėl grafai, kad žirgų nepaleisią, nes jie mokyti joti į žmonių minią, ir tai padėsią mūšyje. Kiti kryžeiviai tam pritarė, linguodami galvas. Laiko ginčytis nebebuvo. Pagonys artėjo. Staiga, nors visą laiką demonstravę lojalumą, mūsų vedliai metė ginklus ant žemės ir puolė pasiduoti pagonims. Tačiau net varsto nubėgti nespėjo, kai dauguma jų akimirksniu iškeliavo pas Viešpatį su pramuštomis galvomis, nes pagonių ilgas pagalys turėjo mažą kirvuką gale, kuris kaip per sviestą kiaurai skrodė netikėlių išdavikų galvas. Tarp išdavikų buvo ir keli vedliai, kuriuos pagonys priėmė ir praleido pro savo gretas. Ir tada paaiškėjo, kad kitaip net negalėjo būti, nes mes papuolėme į iš anksto planuotus spąstus, kuriuos stabmeldžių vadas Vykintas, matyt, parengė dar mums garsiai ir beveik pusmetį švenčiant Rygos pilyje. O tie velniai vedliai mus tiesiai atvedė į mums netinkamą kautis vietą.

Susibūrėme į glaudų ratą būriais, nugaromis į vidų. Kautynių pradžios ilgai neteko laukti. Link mūsų pradėjo skrieti ietys, kurios didesnės žalos nepadarė, nes dažniausiai tai buvo tiesiog nusmailintas medis. Skriejo ir švilpdami akmenys, kurie žalojo neatsargiai virš skydo žiūrintį brolį ar šalmo neturintį tarną. Grafas Heinrichas fon Danenbergas akmenų išgąsdintą ir sumuštą žirgą bandė nuraminti, besisukinėdamas atbulomis, žirgas žengė į raistą ir slysdamas įsmuko purvan iki balno. Grafo kojos taip pat atsidūrė pelkės košėje, jis negalėjo ištraukti kojų iš balnakilpių. Žirgas, žvengdamas ir muistydamasis, smigo vis gilyn. Kadangi priekyje būriai jau kovojo, tai nebestebėjau grafo likimo, nors vienu metu supratau, kad žirgo nebegirdžiu. Tai buvo dar viena klaida, kurios nevalia kartoti – atvykę Kryžiaus žygio dalyviai, net ir būdami tituluočiausi, turi paklusti vienam visos kompanijos vadui ir neprieštarauti jo sprendimams.

Nors mūšio pradžioje žmonių riksmai maišės kartu su žirgų žvengimu, bet netrukus žirgų nebebuvo girdėti. Visi išbaidyti jie šoko į pelkes, klimpo ir skendo. Kryžeiviai, nenorėdami atsisveikinti su žirgais, greitai atsisveikino su savo gyvybe. Ir laimingas buvo tas, kas spėjo nulipti nuo žirgo, nes tam Dievas dar davė galimybę išgyventi, nors ir labai nedidelę. Per šalmo kraštą mačiau, kad pirmi krito silpniau apginkluoti mūsiškiai ir kad dar laikosi kalavijuočių suformuoti būriai. Nors ne ką geriau buvo ir sunkiai šarvuotiems. Matėme, kaip mūsų brolius iš Marianburgo pagonys be jokio gailesčio mušė kaip bobas. Stabmeldžiai, būdami lengvai apsisaugoję kailiais ir odomis, buvo daug vikresni už mūsiškius, greitai atsidurdavo jiems už nugarų ir taip pribaigdavo ieties dūriu ar kirvuko smūgiu.

Atskiri žygio dalyviai, draskydami nuo savęs šarvus, viską metę, bandė bėgti per pelkes, šokinėdami nuo kupsto ant kupsto, keliems pavyko, bet dauguma susmuko į dumblą ir paskendo arba jiems beskęstantiems pagonys kiužino galvas ir traukė lauk, kad šarvai ir drabužiai nebūtų praterioti. Dar nepasibaigus kautynėms, matėm, kaip jie nurenginėja žuvusių brolių šarvus ir drabužius, renka viską iki smulkmenų.

Staiga prie mano būrio prisijungė du broliai iš šalia buvusio jau sumušto jų būrio. Vienas rėkė, kad neleistume artyn žmonių su basliais. Mes dar labiau susigūžėme ir suglaudėme skydus, nes manėme, kad taranuos. Aiškiai regėjome pasiutusių pagonių akis. Jie, sukdami kirvius virš galvų ir rėkdami, artėjo, keli laikė ilgus storus baslius. Sukandęs dantis, laukiau smūgio, bet staiga netikėtai tuos baslius jie mums užstūmė ant galvų. Ant mūsų būrio atsidūrė trys ar keturi basliai. Bandėme nusikratyti, kiek galima, viena ranka stumti, bet jie, svorio veikiami, dar labiau krito žemyn į tarpus tarp mūsų pečių, taip dalindami būrį į kelias dalis, atskirdami žmogų nuo žmogaus. Supratome, kad rikiuotės nebeišlaikysime, beliko pavienė žūtbūtinė kova už savo gyvybę.

Kadangi stovėjau palei kraštą sausumos, prie manęs nebuvo netikėlių, jie sutelkė visą dėmesį į būrio priekyje atskirtus brolius, kurie iš paskutiniųjų gynėsi. Dėkoju Dievui, kad jis mane dar tarnystėje Jeruzalėje privertė išmokti plaukti. Šokau vandenin ir, kabindamasis į dugną, greitai plaukiau pasroviui. Vanduo jau nešė žuvusiųjų kūnus, kurių dauguma buvo nuogi. Man peiliu pavyko nusipjaustyti šarvus laikančius dirželius ir iš jų išsivaduoti. Išlipęs į krantą, įlindau miško tankynėn ir pailsėjęs sutemus patraukiau link Livonijos. Ėjau naktimis, o dienomis ilsėjausi, maitinausi grybais, uogomis, žolėmis. Girdėjau nekrikštus, rėkaujančius miškuose. Matyt, jie persekiojo likusius gyvus žygeivius. Ėjau daug dienų, kol priėjau šalia kelio matytą akmenų krūvą, supratau, kad tuoj paliksiu prakeiktas žemes. Išėjęs į proskyną, nustėrau, nes radau šalia akmenų dešimt į žemę susmeigtų ilgų pagalių, ant kurių buvo sumautos mūsų brolių galvos. Tai buvo griežtas perspėjimas kitatikiams nebekelti kojos į stabmeldžių žemes. Atokiau atsiklaupęs sukalbėjau maldą ir patraukiau Rygos pusėn.

Po kelių dienų buvau pilyje. Čia radau jau grįžusius iš žygio išsigandusius ir sužeistus kelis tarnus, kuriuos įgula tardė dėl paliktų likimo valiai šeimininkų. Niekas negalėjo patikėti, kokią tai didelę nesėkmę patyrė mūsų žygis. Viso mūšio lauke netoli Soulės krito 48 broliai iš penkiasdešimties. Tarnų ir seržantų, padėjusių galvas, skaičiaus taip niekas ir nepasakė. Iš pskoviečių grįžo tik dvidešimt. Iš žygio kas dešimtas liko gyvas. Mielas pone magistre, jeigu Dievas taip nusprendė, kad turime keliauti į pagonių žemes, tai reikia pirm kelionės pažinti tą priešą. Vėliau sužinojau, kad tai lettonais vadinama tauta. Iš Henriko Latvio lūpų išgirdau, kad lettonų tauta buvo galingiausia ir karingiausia pabaltės kraštuose. Esą mažas lettonų skaičius vydavosi daug gausesnį priešą ir jie puldavo savo kaimynus kaip plėšrūs vilkai. O ir Livonijos vyskupas ne kartą skundėsi Šventajam Tėvui esą lettonai – tai atkaklūs stabmeldžiai, daug jie nuostolių padaro krikščionybės šalininkams, nes didi yra jų jėga. Keli mūsų vertėjai vedliai pasakojo, kad apie mus, vokiečius, lettonai taip kalbėjo: „Netikėtai velnias juos čia atgabeno ir ant sprando mums uždėjo, kad žalos mums pridarytų, bet kai mes juos suimsim, mes jiems plunksnas nupešiosim.“ Ilgai dar bus kalbama apie šį nevykusį žygį, kai puikybė ir perdėtas pasitikėjimas savimi virto aimana ir malda už žiauriai žuvusius brolius bei jų tarnus. Lai tai būna pamoka tiems, kurie į svetimas žemes žengia su apnuogintu kardu ir kaip skydu prisidengę tikėjimo skleidimu.

Pasirašo Livonijos brolis, išgyvenęs 1236 metų Šv. Mauricijaus dieną, 22 rugsėjo, vykusias kautynes ties Soule.

■

Nuotraukos Alvydo Tamošiūno
Straipsnio titulinėje nuotraukoje – ką byloja Ilguočių kaimo koplytstulpis?

Zenonas VASILIAUSKAS,
istorikas

KAIP MINĖTA NEPRIKLAUSOMYBĖS SUKAKTIS

Šis rašinys – atsiliepimas į žurnalo šių metų pirmame (24) numeryje, skyrelyje „Senos nuotraukos primena“, išspausdintą publikaciją „Šeduvos savivaldos istorijos liudininkė“.

Prasminga ir pagirtina, kad redakcija tame skyrelyje vis paskelbia įdomių nuotraukų iš Radviliškio krašto praeities, kartais paprašydama skaitytojų pagalbos išsiaiškinti tų nuotraukų turinį. Esu tas, kuris kelis kartus atsiliepė į šį prašymą. Kaip tik nuo to ir prasidėjo mano bendradarbiavimas su Radviliškio viešosios bibliotekos leidžiamu žurnalu: 2009 m. jame publikuota nuotrauka „Radviliškio miesto taryba“. Redakcijai pakvietus, padėjau išsiaiškinti Tarybos narių pavardes. 2012 m. žurnale buvo paskelbta Radviliškio esperantininkų vinjetė, kuri mane paskatino parašyti straipsnį apie Lietuvos esperantininkų sąjungos Radviliškio skyriaus aktyvią veiklą 1926–1932 m. („Radviliškio kraštas, 2013, nr. 2(19). Šiemečiame pirmame žurnalo numeryje išvydau nuotrauką iš manosios Šeduvos istorijos. Kodėl manosios? Šeduvoje su tėvais gyvenau tris kartus, pokaryje mokiausi tenykštėje gimnazijoje. Tad juo labiau sudomino ir nuotrauka, ir redakcijos kreipimasis į skaitytojus, prašant padėti išsiaiškinti, kas joje.

Gerai įsižiūrėjęs ir panagrinėjęs pateiktą nuotrauką, iš karto galėjau pasakyti keletą dalykų. Pirmiausia, kad 1928 m. – Lietuvos nepriklausomos valstybės dešimtmetis, gegužės 15-oji – pirmą kartą Lietuvos istorijoje demokratišku būdu išrinkto Steigiamojo seimo pirmojo posėdžio diena. Šį data kurį laiką buvo švenčiama kaip valstybės šventė. ▸

Nuotraukoje sėdinčiųjų viduryje – Šeduvos bažnyčios klebonas, pirmas iš dešinės – Panevėžio apskrities policijos IV nuovados viršininkas. Kaip teisingai tekste nurodė redakcija, nuotraukoje – Šeduvos valsčiaus tarybos iškilmingo posėdžio dalyviai. Jie taip įsiamžino būtent Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečio proga.

Norėdamas daugiau sužinoti, kaip tokia sukaktis buvo minima, nuėjau į biblioteką ieškoti senos spaudos ir į archyvą – Šeduvos valsčiaus tarybos posėdžių protokolų.

Vyriausybės dienraštis „Lietuva“, žurnalistų vadintas oficiozu, 1928 m. sausio 26 d. išspausdino vedamąjį straipsnį „Dešimties metų nepriklausomybės sukaktuvėms artėjant“. Jį rašęs asmuo jau žinojo, kad yra sudarytas komitetas šventėms organizuoti, ir pirmą kartą visai Lietuvai pranešė, kad tai progai skirti renginiai vyks nuo 1928 m. vasario 16 d. iki gegužės 15 d. Straipsnyje teigta, kad dešimt metų tautos ir valstybės gyvenime – neilgas laikotarpis, bet pirmasis nepriklausomybės dešimtmetis yra reikšmingesnis negu būsimieji, nes per jį sukurti juridiniai, politiniai, ekonominiai ir kiti valstybės gyvavimo pamatai.

Dienraštis, išreikšdamas esančiųjų valdžioje nuomonę apie neseną tautos praeitį, išsakė įdomių minčių. Štai keletas jų. Rašyta, kad mūsų tauta ilgai buvo nelaisvėje, ilgai vergavo. Oficialiai panaikinus, kaip dabar įprasta vadinti, Abiejų Tautų Respubliką, iki Lietuvos nepriklausomybės atstatymo praėjo daugiau kaip šimtmetis. Tačiau, pabrėžė laikraštis, lenkų-lietuvių valstybėje laisvi buvo tik didikai, bajorai, dvasininkai ir miestiečiai, o liaudis nebuvo laisva, jai bajorų valstybės panaikinimas virto tik jungo pakeitimu. Atkūrus valstybę, kaip akcentuota vedamajame, atsirado gera proga žadinti tautinę bei pilietinę sąmonę, nes atgauta laisvė. Priminta, kad tai būtų galima daryti visus metus, ne tik nuo vasario 16-osios iki gegužės 15-osios.

Kitą dieną, sausio 27-ąją, Užsienio reikalų ministerijoje įvyko pasitarimas, pasak spaudos, „tarp Vyriausiojo komiteto Lietuvos nepriklausomybės 10 m. sukaktuvėms ruošti ir spaudos atstovų“. Komiteto pirmininkas, generolas V. Nagevičius žurnalistams išdėstė komiteto sumanymus dėl šventės, kokiais būdais ketinama patraukti organizuotą visuomenę, kad ji aktyviai prisidėtų prie proginių renginių. Generolas pakartojo, kas jau buvo rašyta spaudoje dėl iškilmių laikotarpio, kartu pabrėžė, kad komitetas nerekomenduoja vasario 16-ąją jokių viešų iškilmių lauke, kad šventė visu rimtumu turi būti minima paskaitomis, pranešimais, susirinkimais ir t. t. Pranešta, kad komitetas švenčių proga išleis kelis atsišaukimus į tautą.

Po savaitės, vasario 4 d., jau kitas Vyriausybės dienraštis „Lietuvos aidas“ (jo leidimas atnaujintas nuo 1928 m. vasario 1 d.) paskelbė Vyriausiojo komiteto parengtą svarbiausią dokumentą „Ruoškimės Tautos šventės iškilmėms“. Nemažos apimties jį pasirašė Vyriausiojo komiteto pirmininkas, generolas V. Nagevičius ir nariai J. Savickis, B. Blaveščiūnas. Dokumento pradžioje buvo rašoma, kad komitetas, skelbdamas spaudoje iškilmių dienotvarkę, kviečia jas organizuoti ir jose aktyviai dalyvauti visus Lietuvos piliečius, nepaisant tautybės, tikybos bei įsitikinimų skirtumų – tariant himno žodžiais, „...vardan tos Lietuvos vienybė težydi“. Taip pat paaiškinta, kad Vyriausiajam komitetui Kaune susitarus su Savivaldybės departamentu, dvasininkija, Švietimo ministerija ir Lietuvos šaulių sąjunga, visiems vietiniams švenčių organizavimo komitetams skelbiami pamatiniai iškilmių rengimo dėsniai. Pastarieji išdėstyti 8 punktuose.

Pirmame punkte siūlyta miestuose, miesteliuose, bažnytkaimiuose ir net kaimuose sudaryti švenčių rengimo komitetus ne mažiau kaip iš 3 asmenų. Čia pabrėžtas ypač didelis pasitikėjimas vietos mokytojų, kurie apibūdinti kaip Lietuvos kultūros skleidėjai, sąmoningumu. Antras punktas buvo skirtas dvasininkijai. Visų tikybų dvasininkai paprašyti iš anksto paskelbti iš sakyklų, kad vasa- ▸

rio 16 d. 10 val. ryto visoje Lietuvoje vyks iškilmingos pamaldos. Jose gausiai dalyvauti pakviesti visuomenė, ypač kovotojai už Lietuvos laisvę – aušrininkai, varpininkai, 1905 m. Vilniaus Didžiojo seimo atstovai, 1917 m. konferencijos dalyviai, Vyties Kryžiaus kavalieriai, Lietuvos kariuomenės invalidai, kūrėjai-savanoriai, žuvusiųjų dėl Lietuvos laisvės tėvai. Piliečiai paraginti namus išpuošti neišblukusių spalvų tautinėmis vėliavomis, sales, kur vyks posėdžiai, namų duris padabinti eglišakių vainikais, langus bei vitrinas – Vyties ženklais, valstybės prezidento, J. Basanavičiaus, aušrininkų, varpininkų ir kitų nepriklausomybės veikėjų portretais, o vasario 16-osios vakare miestuose ir miesteliuose iliuminuoti namus. Moterims iškilmių dienomis rekomenduota vilkėti tautiniais rūbais, Šaulių sąjungos nariams – uniformomis, Vyties Kryžiaus kavalieriams segėti ordinus.

Pasirengimo šventėms pamatiniuose dėsniuose, kuriuos labiau tiktų vadinti instrukcija, smulkiai išdėstyta, ką reikės daryti, pasibaigus iškilmingoms pamaldoms. Nurodyta, kad visur apie 12 val. privalėtų įvykti iškilmingi posėdžiai. Visas kraštas kartu su Lietuvos prezidentu, Vyriausybe, vienu metu susikaups minėti nepriklausomybės atgavimo laikotarpį – tuo laiku vietos komitetai turi pakviesti posėdžio dalyvius atsistoti ir pagerbti žuvusiuosius už Lietuvos laisvę, taip pat išklausyti pirmininko skaitomą Lietuvos prezidento atsišaukimą į piliečius, sugiedoti himną. Posėdį rekomenduota baigti prisimenant okupuotą Vilnių ir visus ištikimus Lietuvos vaikus, gyvenančius svetur – Amerikoje, Brazilijoje, Anglijoje, Rusijoje ir kitose šalyse.

Dėsniuose numatyta, kad, iškilmėms pasibaigus, vietos komitetas su visuomene, kiek galima, kukliai pavaišina kovotojus už laisvę, kurie pasidalys kovų prisiminimais. Vakare miestuose ir miesteliuose iškilmių komitetai surengia paskaitas, jas turi lydėti atitinkamo turinio koncertai, spektakliai.

Vienas instrukcijos punktas buvo skirtas gegužės 15 d. šventei. Vyriausiasis komitetas siūlė tądien Lietuvos kaimuose statyti ir šventinti kryžius, skirtus Lietuvos nepriklausomybei. Jie turėtų būti tokie pat, kokie toje apylinkėje statyti iki karo. Dėsnių pabaigoje nurodyta, kad visi vietų komitetai apie savo veiklą nuo vasario 16 d. iki gegužės 15 d. trumpai aprašytų, pridėtų nuotraukų ir iki birželio 15 d. atsiųstų Vyriausiajam komitetui. Pastarasis, remdamasis gauta medžiaga, pasižadėjo vėliau išleisti knygą „Kaip buvo švenčiamos 10 metų nepriklausomybės atgijimo sukaktuvės“.

Kaip pagal tą instrukciją Lietuvos nepriklausomybės dešimtmetį atšventė Lietuva – jau kitas klausimas. Spaudoje buvo pateikta informacijos iš kai kurių vietovių apie proginius renginius, tačiau pažadėtoji knyga, atrodo, liko neišleista.

Švenčių išvakarėse, 1928 m. vasario 11 d., dienraštis „Lietuvos aidas“ paskelbė 8 puslapių priedą „Ir eikim Lietuvos keliu“, kurį parengė Vyriausiasis komitetas. Tai buvo išleista ir atskiru leidiniu. Priede žinomi Lietuvos veikėjai A. Janulaitis, A. Aleksa, I. Jonynas, V. Biržiška, P. Ruseckas ir J. Purickas pateikė tekstus, kuriuose glaustai nušvietė Lietuvos istoriją. Tekstai buvo skirti paskaitininkams.

1928 m. vasario 15 d., trečiadienį (šventė vyko ketvirtadienį), tautiškos minties dienraštis „Lietuvos aidas“ pasirodė didesnės apimties – 16 puslapių – ir turėjo bendrą pavadinimą „Tautos laisvė dvasios turtus krauna“. Dienraščio pradžioje paskelbtas valstybės prezidento A. Smetonos tekstas „Į Tautą“. Jame, be bendrų teiginių, rašomų iškilminga proga, buvo keli sakiniai, kurie, manau, įdomūs ir šių dienų skaitytojui. „Žinoma, – teigė A. Smetona, – kad ir išvaduotoje Tėvynėje ne visiems gera gyventi, kad yra nemažai skurdo ir vargo... Tačiau ne pavydas, ne rietenos yra kelias visiems vargams šalinti. Nuoširdus rūpesnis eiti savo pareigas, kur esi paskirtas, yra geriausia priemonė pakelti viso krašto gerovei.“

1928 m. gegužės 14 d., pirmadienį (šventė buvo antradienį), minėtas dienraštis išspausdino visų Vyriausybės narių pasirašytą tekstą „Tautai“.

Dar viena svarbi informacija dienraštyje: rašyta, kad, Lietuvai švenčiant nepriklausomybės dešimtmetį, iškilmių dieną, gegužės 15-ąją, Lietuvos prezidentas paskelbs Ministrų kabineto jau priimtą Amnestijos įstatymą.

Spaudos apžvalgą, skirtą Lietuvos nepriklausomybės sukakčiai, užbaigsiu dar vienu įdomiu tekstu. 1928 m. vasario 7 d. „Lietuvos aidas“ paskelbė vedamąjį „Neužmirškime tautos veteranų“. Jame rašoma, kad visa Lietuva stropiai rengiasi nepriklausomybės dešimtmečio sukakčiai, paskelbta ir švenčių programa, bus švenčiama kelis mėnesius – viskas gražu ir tinkama. Kartu publikacijoje teigiama: „Tiesiog kažin kaip buvo liūdna žiūrėti, kad valstybės reikalų vedimas buvo atiduotas į visokių naujokų rankas, kurie tik visai neseniai iškilo mūsų gyvenime, o tuo tarpu pirmieji kovotojai buvo nustumti nuo viešojo gyvenimo...“

Jau bent apytikriai įsivaizdavus bendrą tuometinį foną Lietuvoje, metas grįžti į Šeduvą, prie žurnale paskelbtos nuotraukos. Kaip čia švęsta Vasario 16-oji, nei spaudoje, nei archyve rasti duomenų nepavyko. Visgi tikėtina, kad iškilmingos pamaldos bažnyčioje buvo, minėjimas vakare – taip pat. Vietos vadovai tikriausiai nutarė nepriklausomybės dešimtmetį iškilmingai minėti gegužės 15-ąją, nes ši diena įėjo į bendrą Vyriausiojo komiteto numatytą programą, be to, tokiu laiku buvo galima tikėtis geresnio oro.

Apskrities (Šeduvos valsčius tuomet priklausė Panevėžio apskričiai) spaudoje užtikau tik kelias trumpas informacijas apie šią šventę Šeduvoje. Bemaž jos išvakarėse, 1928 m. balandžio 26 d., „Panevėžio balsas“ pranešė, kad Šeduvos valsčiuje rengiamasi iškilmingai švęsti gegužės 15-ąją. Visos valsčiaus seniūnijos yra nutarusios statyti nepriklausomybės dešimtmečiui skirtus kryžius. Valsčiaus valdyba pažadėjo parūpinti tų kryžių projektus ir tarpininkauti, gaunant kryžiams reikalingų medžiagų.

Po šventės, gegužės 30 d., tas pats savaitraštis naujoje savo rubrikoje „Gegužės 15 atgarsiai“ paskelbė žinutę: „Šeduvoje prakalbas sakė mokytojas Lingė, kunigas Bumša. Plungės choras dainavo, vakare šauliai suvaidino „Amerika pirtyje“.

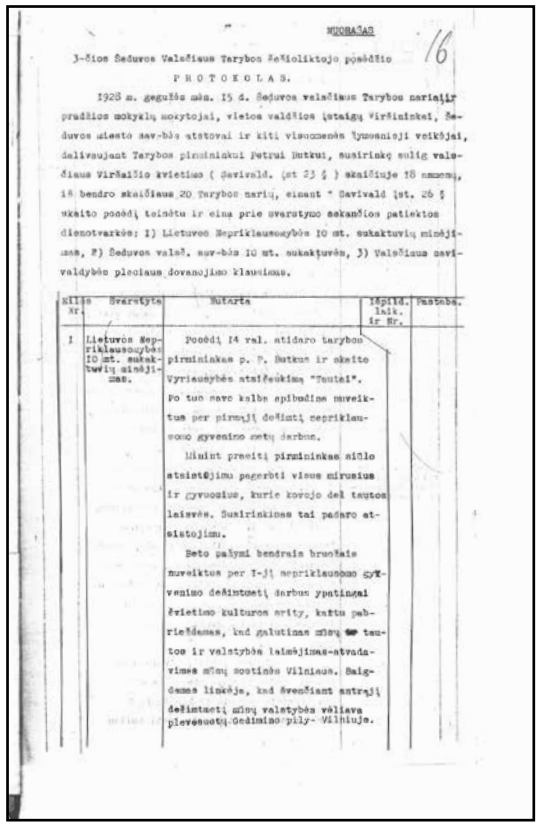

3-čios Šeduvos Valsčiaus Tarybos Nepaprastojo posėdžio

P R O T O K O L A S.

1928 m. gegužės mėn. 15 d. Šeduvos valsčiaus Tarybos nariai ir pradžios mokyklų mokytojai, vietos valdžios įstaigų viršininkai, Šeduvos miesto sav-bės atstovai ir kiti visuomenės tvarkytojai veikėjai, dalyvaujant Tarybos pirmininkui Petrui Butkui, susirinkę sulig valsčiaus Viršaičio kvietimo (žiūrėk. įst 23 §) skaičiuje 18 asmenų, iš bendro skaičiaus 20 Tarybos narių, einant " žiūrėk įst. 26 § skaito posėdį, tolaidtu ir eina prie svarstymo sekančios patiektos dienotvarkės: 1) Lietuvos Nepriklausomybės 10 mt. sukaktuvių minėjimas, 2) Šeduvos valsč. sav-bės 10 mt. sukaktuvės, 3) Valsčiaus savivaldybės pleciaus dovanojimo klausimas.

Eilės Nr.	Svarstyta	Nutarta	Išpild. laik. ir Nr.	Pastabos
1	Lietuvos Nepriklausomybės 10 mt. sukaktuvių minėjimas.	Posėdį 14 val. atidaro tarybos pirmininkas p. P. Butkus ir skaito Vyriausybės atsišaukimą "Tautai". Po tam savo kalbą apibudina nuveiktus per pirmąjį dešimtį nepriklausomo gyvenimo metų darbus. Minint praeitį pirmininkas siūlo atsistojimu pagerbti visus mirusius ir gyvuosius, kurie kovojo dėl tautos laisvės. Susirinkimas tai padaro atsistojimu. Beto palyni bendrais bruožais nuveiktus per I-jį nepriklausomo gyvenimo dešimtmetį darbus ypatingai švietimo kultūros srity, kaštu pabrieždamas, kad galutinas mūsų [illegible] tautos ir valstybės laimėjimas-atvadavimas mūsų sostinės Vilniaus. Baigdamas linkėjo, kad švenčiant antrąjį dešimtmetį mūsų valstybės vėliava plevesuotų Gedimino pily- Vilniuje.		

Šeduvos valsčiaus tarybos 1928 m. gegužės 15 d. posėdžio protokolo nuorašo fragmentas

Ši žinutė sukėlė neaiškumų. Pavyzdžiui, iš posėdžio protokolo aišku, kad iškilmingame Šeduvos valsčiaus tarybos posėdyje nei Lingė, nei Bumša nekalbėjo. Be to, ne visai aišku ir dėl paminėto Plungės. Gal tai apie Pakalniškiuose mokytojavusį žinomą visuomenininką Kazį Plungę ir jo suorganizuotą chorą (apie šį mokytoją ir jo choro koncertą Pakalniškių kaimo pradžios mokykloje taip pat buvo pranešta spaudoje). Juolab kad šis mokytojas, kaip tuoj paaiškės, buvo ir Šeduvos valsčiaus tarybos narys.

1928 m. sausio 20 d. įvykusiame pirmame Šeduvos valsčiaus tarybos posėdyje išrinkti jos pirmininkas ir vicepirmininkas. Slaptu balsavimu pirmininku perrinktas ilgametis Tarybos vadovas Petras Butkus, vicepirmininku tapo Klemensas Grigaliūnas.

Panagrinėkime pagrindinį mūsų temos dokumentą – Šeduvos valsčiaus tarybos posėdžio, įvykusio 1928 m. gegužės 15 d., protokolo mašinraščio kopiją (ji saugoma Lietuvos centriniame valstybės archyve – fondas 404, apyrašas 1, byla 344, lapai 16–17). Iš dokumento sužinome, kad valsčiaus viršaičio kvietimu į tą posėdį susirinko 18 tarybos narių iš 20. Posėdis pripažintas teisėtu. Protokole patikslinta, kad susirinko Tarybos nariai ir pradžios mokyklų mokytojai, vietos valdžios įstaigų viršininkai, Šeduvos miesto savivaldybės atstovai bei kiti visuomenės žymesnieji veikėjai.

Tąkart apsvarstyti 3 dienotvarkės punktai: Lietuvos nepriklausomybės dešimtmetis, Šeduvos valsčiaus savivaldybės veiklos dešimtmetis, taip pat šios savivaldybės sklypo klausimas. Pirmuoju punktu kalbėjęs Tarybos pirmininkas P. Butkus perskaitė Vyriausybės atsišaukimą „Tautai“, atsistoję posėdžio dalyviai pagerbė kovotojus už tautos laisvę. Kaip nurodoma protokole, kalbėtojas bendrais bruožais suminėjo darbus, atliktus per nepriklausomybės dešimtmetį, ypač švietimo srityje, o baigdamas pabrėžė, kad galutinis tautos ir valstybės tikslas – „atvaduoti sostinę Vilnių“.

Viršaitis J. Jonaitis tame posėdyje apžvelgė Šeduvos valsčiaus savivaldybės per dešimt metų nuveiktus darbus. Pasiremdamas statistikos duomenimis, jis pailiustravo savivaldybės išlaidas švietimui, socialinei apsaugai, kelių ir tiltų statybai, kitiems reikalams. Anot jo, įgyta patirtis nuteikia optimistiškai, nes savivaldybė bendradarbiauja su kultūros organizacijomis, o bendras darbas yra geriausia priemonė, įgyvendinant gerus sumanymus.

Trečiuoju klausimu nurodyta, kad savivaldybė pagal Žemės reformos įstatymą yra gavusi sklypą, esantį Šeduvoje, prie Bažnyčios gatvės, nutarė jį pavadinti Nepriklausomybės aikšte ir leisti jame statyti paminklą žuvusiems už Lietuvos laisvę.

Apie šį paminklą dera pakalbėti plačiau. Iš archyvinės medžiagos aišku, kad 1927 m. gruodžio 5 d. Šeduvos valsčiaus tarybos pirmininkas P. Butkus informavo narius apie 1925 m. sudarytą organizacinį komitetą paminklo Šeduvoje statybai. Kartu jis apibendrino, kad tas komitetas iki šiol nieko nenuveikė. Pasiūlyta sudaryti naują komitetą iš valsčiaus ir miesto savivaldybių bei šaulių būrio atstovų. Šis komitetas turėjo pradėti darbą 1928 m. Į jį nuo valsčiaus savivaldybės buvo išrinktas P. Butkus, kandidatu – viršaitis J. Jonaitis. Tų pačių metų sausio 28-ąją Šeduvos miesto taryba į komitetą išrinko savo pirmininką Simaną Butkų, kandidatu – burmistrą Vincą Lukaševičių. Miesto taryba (kaip ir valsčiaus) priėmė nutarimus dėl paminklo Šeduvoje vietos. 1928 m. rugsėjo 26 d. ši Taryba nutarė paminklo statymo komitetui leisti statyti paminklą Rotušės, Turgaus aikščių ir Bažnyčios gatvės kampe. Paminklui bei aikštelei prie jo išskirta 713 kv. m plotas: 23 m platumo nuo Turgaus aikštės, 31 m – ilgumo nuo Bažnyčios gatvės, o likusią sklypo dalį atiduoti gaisrininkų stoginei praplėsti.

Nežiūrint visų tų pradinių darbų, paminklas žuvusiesiems už Lietuvos laisvę, Šeduvoje iki 1940 m., atrodo, taip ir nebuvo pastatytas.

Vidaus reikalų ministrui įsakius, 1924 m. rugsėjo 19–20 d. Lietuvoje įvyko savivaldybių tarybų rinkimai. Šeduvos valsčiaus dviejų apygardų rinkimų komisija tų metų rugsėjo 21 d. savo posėdyje suskaičiavo rinkėjų balsus ir patvirtino į valsčiaus tarybą išrinktus narius. Pagal rinkėjų sąrašą N 1 Šeduvos valsčiaus ūkininkai ir mažažemiai gavo 8, pagal sąrašą N 2 Krikščionių demokratų sąjungos Darbo federacija – 5, pagal ▸

sąrašą N 3 Šeduvos valsčiaus ūkininkai – 7 vietas.

Į Šeduvos valsčiaus tarybą buvo išrinkta 20 narių. Tai: Antanas Juozilaitis – 25 m. ūkininkas iš Baukų k., Petras Nemeikšis – 30 m. ūkininkas iš Žybartų k., Jonas Šipulskis – 25 m. mažažemis iš Pavartyčių k., Klemensas Šereiva – 30 m. ūkininkas iš Žybartų k., Augustas Steponavičius – 26 m. ūkininkas iš Baukų k., Petras Janulevičius – 45 m. mažažemis iš Žardelių k., Juozas Petraitis – 36 m. mažažemis iš Baukų k., Petras Aglinskas – 25 m. ūkininkas iš Pavartyčių k., Vladas Pakatilevičius – 34 m. naujakurys iš Karaliūniškių dvaro, Mamertas Lumbis – 40 m. Šeduvos bažnyčios klebonas, Rapolas Tvarionas – 31 m. ordinarininkas iš Kurklių dvaro, Juozas Daukša – 57 m. mažažemis iš Žardelių k., Vincas Ramanauskas – 49 m. mažažemis-naujakurys iš Liaudiškių k., Jonas Jonaitis – 27 m. ūkininkas iš Paežerių k., Kazys Plungė – 26 m. Pakalniškių mokyklos mokytojas, Klemensas Grigaliūnas – 28 m. ūkininkas iš Šniukonių k., Petras Butkus – 33 m. ūkininkas iš Vaidulonių k., Jonas Šliogeris – 50 m. ūkininkas iš Nemaniūnų k., Adolfas Alfonsas Plungė – 29 m. ūkininkas iš Vaidulonių k., Jonas Urbaitis – 36 m. ūkininkas iš Raginėnų k.

1926 m. kovo 24 d. valsčiaus Taryboje viršaitis pranešė, kad Tarybos nariu atsisakė būti kunigas M. Lumbis. Į jo vietą pagal sąrašą buvo išrinktas Vladas Verbliugevičius – naujakurys iš Karaliūniškių dvaro. Tarybos nario pareigų atsisakė ir K. Šereiva, jo vietą užėmė Leonas Plungė – ūkininkas iš Žybartų kaimo.

Šeduvos valsčiaus tarybos narių sąrašas čia pateiktas neatsitiktinai. Manau, jie sulaukė gegužės 15-osios šventės, kaip jau žinome iš protokolo, dalis jų – 18 – dalyvavo iškilmingame posėdyje ir nusifotografavo. „Radviliškio krašte“ pateiktoje nuotraukoje tiksliai nurodyti, kas yra kas, negaliu, tai galbūt galėtų padaryti giminės ar kiti atpažinusieji. Visgi esu įsitikinęs, kad svarbu ir tai, kad sužinojome visas Tarybos narių pavardes. Mano nuomone, nuotraukoje jie matyti stovintys paskutinės eilėse.

Iš protokolų mes jau žinome abiejų savivaldybių – miesto ir valsčiaus – vadovų pavardes. Prieškario Šeduvoje buvo lietuvių ir žydų pradžios mokyklos, veikė progimnazija, paštas, policijos nuovada, vaistinė, pieninė, ugniagesių komanda, šaulių būrys ir kita. Jų vadovai buvo pakviesti į gegužės 15-osios minėjimą ir taip pat įsiamžino nuotraukoje. Kruopščiu ir gana nelengvu darbu kiekvieno jų pavardes galima sužinoti. Taigi mano atsakymas į minimos nuotraukos prieraše redakcijos iškeltus klausimus nėra tiesioginis, bet jis verčia pamąstyti, o tuos, kurie gali, ir pratęsti žurnalo pradėtą prasmingą darbą.

Autoriaus pateikta dokumento kopija

Titulinėje Alfredo Pliadžio nuotraukoje – Lietuvos trispalvės pakėlimo Vilniuje iškilmės

ŠALTINIAI

Centrinis valstybės archyvas. F. 404, a.1, b. 121, 255, 300, 344, 345.

Dienraštis „Lietuva“, 1928, nr. 21, 23.

Dienraštis „Lietuvos aidas“, 1928, nr. 4, 6, 10, 13, 84.

Savaitraštis „Panevėžio balsas“, 1928, nr. 9, 17, 22.

PETRAS JUKNEVIČIUS,
istorikas

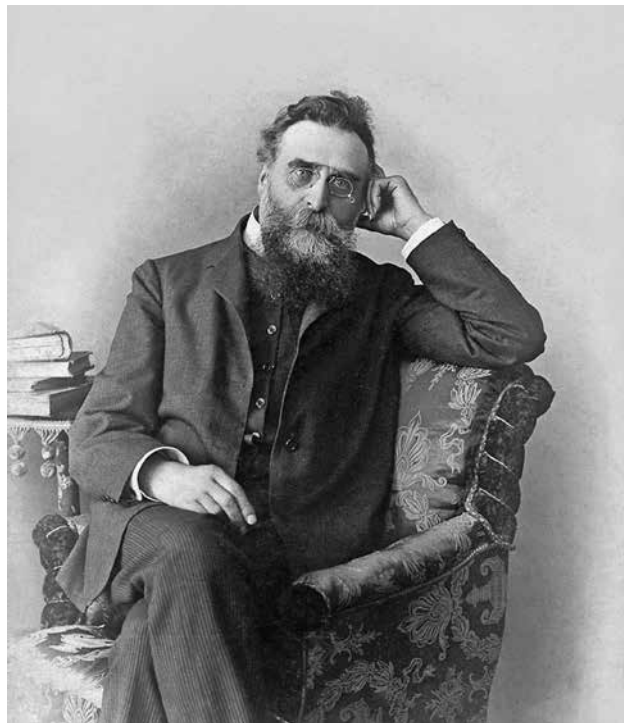

JONAS BASANAVIČIUS RAGINĖNUOSE

Šiais metais – tautos patriarchu tituluojamo daktaro Jono Basanavičiaus gimimo 165-osios, kitais metais – jo mirties 90-osios metinės. Ne dažnas bežino, kad ši iškili asmenybė buvo susijusi ir su Raginėnais, esančiais Radviliškio rajone.

Biografijos eilutės

Lietuvių visuomenės veikėjas, vienas svarbiausių valstybės nepriklausomybės siekėjų, ryškiausias XIX amžiaus pabaigos tautinio atgimimo pradininkas, Nepriklausomybės akto signataras, gydytojas, tautosakininkas, vienas laikraščio *Aušra (Auszra)* steigėjų, pirmasis jo redaktorius, Lietuvių mokslo draugijos įkūrimo iniciatorius, antropologas, publicistas, visuomenės ir kultūros veikėjas. Šios labai įvairiapusės asmenybės indėlio, Lietuvai atliktų neįkainojamų darbų sąrašas nesibaigiantis...

Priminsime, kad Jonas Basanavičius gimė 1851 m. lapkričio 23 d. dabartiniame Vilkaviškio rajone, Ožkabalių kaime, ūkininkų šeimoje. Mokėsi pas daraktorius, baigė Marijampolės gimnaziją. Įstojo į Maskvos universiteto Istorijos ir filologijos fakultetą, po metų perėjo į Medicinos fakultetą ir jį baigė. Gyveno, gydytoju dirbo Bulgarijoje, tobulinosi Čekijoje, kur vedė Gabrielę Eleonorą Mohl. Paskutiniaisiais gyvenimo Bulgarijoje metais buvo kunigaikščio Ferdinando rūmų gydytojas. 1905 m. jis grįžo į Lietuvą.

Dar studijuodamas Maskvoje, be medicinos, domėjosi ir Lietuvos istorija, kultūra, rinko tautosaką. Autobiografijoje pats pripažino: „Darbus laboratorijoj ar klinikoj atlikęs, aš ir vėliau dar vis triūsiausi neretai bibliotekose, ką tik įgriebdamas, apie Lietuvą skaitydams.“ Jonas Basanavičius rūpinosi lietuvių tautos švietimo reikalais, jų likimu lietuviškos spaudos draudimo metais, siekė kaip tik galėdamas padėti. Tai liudijo ir jo parengti lietuviškas elementorius, pirmieji „Aušros“ numeriai, straipsniai Mažosios Lietuvos leidiniuose, legalioje rusų spaudoje. Grįžęs į Lietuvą, įsijungė į aktyvią mokslinę, politinę, kultūrinę veiklą: buvo vienas iš Lietuvių suvažiavimo 1905 m. iniciatorių, darbavosi Lietuvos Taryboje, taip pat organizuodamas mokslą, burdamas studentus į bendrą organizaciją, buvo Istorijos ir etnografijos muziejaus direktorius.

Iš įvairių šaltinių aiškėja, kad jis parašė apie 40 studijų istorijos, archeologijos, folkloristikos, kalbotyros, sanitarijos temomis, apie 140 įvairių straipsnių, paskelbė tautosakos rinkinių, tyrė kapus ir piliakalnius, senkapius, rinko antropologinę medžiagą, domėjosi lietuvių etnogenezės, kultūros klausimais. Be kitų, turėjo ir dar vieną pomėgį – fotografuotis ir fotografuoti. Kaip teigia humanitarinių mokslų daktarė Margarita Matulytė, išliko apie 60 jo fotografijų, kuriose užfiksuoti įvairūs objektai ir to meto žmonės.

Daktaro Jono Basanavičiaus gyvenimas tarsi paženklintas vasario 16-ąja: tą dieną 1889 m. mirė jo didžioji meilė Gabrielė Eleonora Mohl, 1918 m. vasario 16-ąją paskelbta Lietuvos nepriklausomybė, dėl kurios jis svariai pasidarbavo, o 1927-ųjų vasario 16-oji – jo mirties diena. Tautos didžiavyris palaidotas Vilniuje, Rasų kapinėse.

Urbaičių namas 1971 m.

„...nuvažiavau pro Kleboniškius Raginėnų kaiman...“

Jono Basanavičiaus nuopelnai Lietuvai sunkiai aprėpiami. Mūsų kraštui svarbus jo apsilankymas Raginėnų apylinkėse.

Domėjimasis tautos praeitimi daktarą 1910 m. liepos pradžioje atvedė į Daugyvenės kraštą. Jis lankėsi Dambavoje (jo paminėta kaip Dambrava) pas kunigą J. Karbauską, apsistojęs Raginėnuose pas ūkininką Venslovą, kasinėjo pilkapius, nuvykęs į Plaučiškius, nakvojo pas B. Tamošaitį, ištyrė kelis pilkapius, tyrė pilkapius Kapupio upelio pakrantėje, Pakalniškių kaime. Apie tai jis rašė savo autobiografijoje: „Nuvykau Panevėžin, kur pernakvojau, po pietų geležinkeliu nukeliavau Labos stotin, iš kur nuvykau Dambravon, kuri seniau „Paužoliais“ vadinta, ir pas kun. Karbauską nakvojau: [...] Liepos 1 d. kun. Karbausko lydimas nuvažiavau pro Kleboniškius Raginėnų kaiman ir pas ūkin. Venclovą apsigyvenau. Apžiūrėjau aukštus kapus „šilelyje“, piliakalnį ir pietų link nuo jo esančius kapus. Vienam radau apikaklinę žalvario rinką ir geležinį kaltą. 2 d. perkasinėjau Raginėnų pušyne 4 kapus: rasta 2 žmogaus kaukoli be įkapių; po pietų iki 9 val. vakare perkasinėjau visus dar nepaliestus kapus pietų link nuo piliakalnio su degintais lavonais ir menkomis žalvario įkapėmis. Liepos 3 d. padaręs approksimatyvį Raginėnų kaimo ir kapų pleną, nufotografavau kapus pušyne ir piliakalnį su kapais ir po pietų išvažiavau į Plaučiškius [...] sugrįžau pas Raginėnų Urbaitį, kurio sūnūs gimnazistai uoliai pasidarbavo kasinėjant. 5 d. iškasinėjom 5 kapus Pakalniškių kaimo lau-

Raginėnų pilkapiai

kuose su degintais lavonais. Kaip Svėdasų Taurakalnio kapinėse, taip ir čia kapuose rastąsias žmonių kaukoles ir nors menkas įkapes paėmiau Mokslo draugijos muziejun. Liepos 6 d. grįžau Dambravon pas kun. Karbauską; čia nufotografavau prie bažnytėlės ąžuolą, išmatavau; šitas medis, rodos, nuo senovės buvęs šventu laikomas – dar ir dabar pasakojama, kad raganos naktimis ant bažnytėlės dažnai savo audeklus velėjusios...[...] Liepos 8 d. iš Labos stoties grįžau Panevėžin, iš kur siauruoju geležinkeliu nuvykau į Anykščius."

Panevėžio Vytauto Žemkalnio gimnazijos krašto pažinimo būrelio nariai ir šių eilučių autorius prieš kurį laiką yra surengę žygį tuo maršrutu, kuriuo vyko Jonas Basanavičius. Jie tada susirado Raginėnuose sodybą, kurioje buvo apsistojęs daktaras. Šeimininkė papasakojo jiems savo vyro prisiminimų apie anuometinį svečią, įdomių detalių. Pavyzdžiui, kaip Jonas Basanavičius sėdėdavo ant „kanapkos", kaip eidamas trobon pro žemas duris, vis užsigaudavo galvą, kaip domėjosi apylinkėmis ir visko klausinėjo... Žygeiviai aplankė netoli sodybos esantį pušynėlį su vienu didžiausių Lietuvoje pilkapynų, kažkada patraukusių daktaro dėmesį, apžiūrėjo pilkapius, užkopė į Raganų kalną, neaplenkė ir Rinkakalnio, kurio pietinėje dalyje yra kito pilkapyno fragmentų. Tai vis vietos, kurios mena ir Jono Basanavičius žingsnius. Kaip ir buvusi Urbaičių sodybvietė, apie kurią jis rašė autobiografijoje.

Maršrutas, vertas ir Radviliškio krašto entuziastų didesnio susidomėjimo. Tai įgalina per solidų laiko atstumą tarsi labiau priartėti prie išskirtinės asmenybės, pajusti jos veiklos mastą ir reikšmę tautos istorijoje, stiprina pasididžiavimą gimtuoju kraštu, po kurį vaikščiojo ir šis tautos milžinas.

Autoriaus, Lauros Bagučanskytės nuotraukos
Titulinėje Aleksandro Jurašaičio nuotraukoje –
dr. Jonas Basanavičius

Venslovų sodyba Raginėnų kaime, kurioje lankėsi Jonas Basanavičius. 2016 m.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Abloževičiūtė, Daiva. Tautos patriarchas ir Daugyvenės žemė. *Daugyvenės krašto šviesuoliai. Konferencijų pranešimai* / Sudarytojas ir redaktorius P. Juknevičius/. Panevėžys, 2009, p. 138–141.

Arlauskaitė, Daiva, Medelinskaitė, Vaida, Juknevičius, Petras. Tautos patriarcho Panevėžio krašte pėdsakais. *Gimtinė*, 2001, nr. 4, p. 3.

Arlauskaitė, Daiva, Medelinskaitė, Vaida, Juknevičius, Petras. Tautos patriarcho pėdsakais Radviliškio rajone. *Mūsų kraštas*, 2001 06 13.

D-ro Jono Basanavičiaus autobiografija. Vilnius, 1936, p. 119–120.

Kulikauskas, Pranas, Zabiela, Gintautas. Lietuvos archeologijos istorija (iki 1945 m.). Vilnius., 1997, p. 158–164.

Matulytė, Margarita. Apie vieną Jono Basanavičiaus pomėgį. *Kultūros barai,* 2001, nr. 11, p. 77–81.

■

RITA ALEKNAITĖ-BIELIAUSKIENĖ,
habil. mokslų daktarė, Mykolo Romerio ir Lietuvos edukologijos universitetų profesorė

KETURI ŽVILGSNIAI Į PODERIŲ KELIĄ LINK MOKYKLOS

Grinkiškio krašto istorijoje įrašyta daug iškilių asmenybių, tarp kurių – ir mokytojai. Šis straipsnis – apie juos, apie ilgą kelią į mokyklą praeityje.

Grinkiškio dvaras minimas XVI a. pirmojoje pusėje, šalia esanti gyvenvietė – apie 1554 m. Nuo 1613-ųjų jau matyti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapyje. Dvarą valdžiusios Bialozorų giminės funduojama bažnyčia nuo XVI a. vis bandė išsitiesti į dangų tai mediniais, tai mūriniais bokštais.

Pirmas žvilgsnis: į Lietuvos mokyklą

Išskirtinis reiškinys feodalizmo laikotarpiu – mokyklas lankė nemažai valstiečių. Ypač vakarinėse Lietuvos srityse. Švietimo istorijos tyrėjai tuo labai stebėjosi. Daug „bakalorijas“, „valančines“ baigusių įvairaus amžiaus žmonių mokėjo tik skaityti. Bažnyčių administratoriai buvo skatinami žymėti mokančius tik skaityti arba skaityti ir rašyti. Įdomu, kad mokyti valstiečius rašyti nesiūlė net daugelis tų laikų švietėjų. Vidaus reikalų ministerijos pareigūnų apie mokyklų situaciją paklaustas vyskupas Motiejus Valančius 1854 m. vasario 13 d. atsakė, kad, be valdinių mokyklų, jo žinioje buvusiose 197 parapinėse mokyklose mokėsi 5910 mokinių. Mokyklų steigimo, švietimo plėtotę lėmė pretendentų į mokinius luomas. Aišku, palankiausia situacija buvo bajorijai. Raštingų žmonių reikėjo dvareliuose, teismuose, seimeliuose. Bet, kaip žinoma, daugelis jų nusigyveno, prasigėrė. Tokia didele degradacija „nesirgo“ valstiečiai.

Laikas keitė valstybę, įvairūs stimulai skatino keistis ir ekonominius santykius, kultūros vertybes. Tarsi buvo aišku, kad mokytis būtina. Tačiau Vilniaus universiteto siekio įvesti privalomą mokslą sėkmė nelydėjo. Pavyzdžiui, E. Karpio dvarų teritorijoje formuojant Joniškėlio mokyklą, 1821 m. buvo surašyti 146 vaikai nuo 7 metų. Bet lankyti mokyklos jų niekaip neprivertė. Lankė arti 70. Mykolas Biržiška rado Romualdo Bobrovskio 1827 m. aprašytus Zarasų apskrities miestelius, žmonių nurodomą priklausomybę luomui, jų veiklos pobūdį ir kt.

Autorius teigia, kad „vargonininkai pamoko valstiečių vaikus skaityti ir rašyti. Turtingesnieji valstiečiai patys žiemą lankosi pas skaityti juos mokantį daraktorių (derektor), kuris moko ir jų vaikus. Todėl bažnyčiose dažnai matyti valstiečiai ir valstietės iš knygos besimeldžiantys“ (Biržiška, M. ***Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos***. T. II, Kaunas, 1938, p. 183). Mokoma skaityti, rašyti, skaičiuoti ir tikybos dalykų. Tuo „ypačiai pasižymi Šeduvos klebono kun. Rupeikos mokykla, kurios kursas lygus yra apskričių mokyklų (lygu gimnazijų) dviem klasėm [...]“ (ten pat). Mokslas prasideda nuo Mykolinių,

o baigiasi sulig Jurginėmis. Apie vaikystę rašęs vyskupas Justinas Staugaitis pasakojo, kad buvo ir bežemių valstiečių, kurie, „atiduodami savo vaiką ūkininkui per piemenį, suderėdavo, kad jį ant knygų išmokytų“ (Staugaitis, J. Zanavykai. I d., *Švietimo darbas*, 1921, Nr. 3–4, p. 103).

Parapijos 1847–1863 m. pranešdavo vyskupui M. Valančiui apie mokančius skaityti parapijiečius (*CVA* Kaune, f. 208, ap. b. 74 (79). Todėl įdomūs duomenys iš Krakių dekanato: Grinkiškio parapijoje 1852 m. skaityti mokėjo 347 žmonės (iš jų 143 moterys). 1827, 1828 m. Žemaičių vyskupo M. Valančiaus vizitacijos išvadose pabrėžiama, kad visgi su vaikais dirbama nereguliariai, dažnai neaiškus net mokinių skaičius (Žemaičių vyskupijos parapijų vizitacijos aktai. *LVIA*, f. 669, ap. 2, b. 235–238).

1853 m. Grinkiškyje mokyklą lankė 20 mokinių. Po 1863 m. sukilimo ji buvo uždaryta. 1867 m. vėl veikė, tik dabar jau buvo rusiška. Tokios mokyklos veiklai vietiniai gyventojai priešinosi. Žinomi faktai, kai atėjęs mokytojas mokinių nerasdavo. 1885 m. rusas mokytojas terado vieną mokinuką... savo sūnų. Po 1863 m. sukilimo mokykla buvo uždaryta. 1903 m. Grinkiškyje gyveno 1046 gyventojai. Vartant senuosius archyvus, išaiškėjo, kad vietoje parašo valstiečiai labai dažnai dėdavo kokį nors ženklą – kryželis atspindėjo didelę valstiečių beraštystę. Atrodo, kad Bialozoro dvarelis lietuviškam švietimui nebuvo labai reikšmingas. Turtingesniuose Radviliškio, Grinkiškio apylinkių namuose, dvarelių aplinkoje šeimos ir po Pirmojo karo dažnokai kalbėdavo lenkiškai. Viena mergina nuo Radviliškio, verčiama namuose kalbėti lenkiškai, priešinosi, nors motina buvo lietuvė. Ji „norėjusi išmokti lietuvių kalbos, bet jos niekas nemokė; bent kiek pramokusi vasarą, Vilniaus krašte su lietuviais sueidama, mieste kartodama iš kaimo parsivežtuosius žodžius [...]“, – rašė M. Biržiška 1923 m. „Švietimo darbe“.

Kova už gimtąją kalbą mokykloje tuo laikotarpiu prilygo nacionalinio ir socialinio pobūdžio reiškiniui. XVIII a. pabaigoje mokykloje mokytojas dar dėvėjo sutaną. Tačiau XIX a. pirmajame ketvirtyje jis tapo pasaulietis, nors tarsi dviejų ponų tarnas buvo priklausomas nuo bažnyčios ir caro valdžios. Jis stengėsi išsiveržti iš scholastikos varžtų. Edukacinė komisija taip pat akcentavo valstybiškai pilietinio mokinių auklėjimo svarbą. 1777 m. Ukmergės dekanato Kėdainių mokykloje mokėsi 2 bajorai ir 34 valstiečiai. 1781 m. – 8 bajorai, 6 miestiečiai ir 6 valstiečiai. Dar kitais metais – 3 bajorai, 10 miestiečių ir 8 valstiečiai. Nuo 1762 m. Šeduvos dekanato Radviliškio parapinė mokykla veikė parapijos špitolėje, dar turėjo kambarėlį ir kamarą. Šeduvos parapinę mokyklą išlaikė miestelis. Nuo 1730 m. vaikai čia buvo mokomi lenkiškai ir lietuviškai. Krakių dekanato Dotnuvos mokykloje, besibaigiant XVIII a., apie 80 mokinių Chrapovickio dvare mokė bernardinai.

Grinkiškio pradžios mokykla. Ketvirtokai su Jonu Poderiu. 1931 m.

Mokytojai dalyvavo lietuviškos raštijos puoselėjimo darbuose, pilietinio ugdymo akcijose, visuomeniniuose judėjimuose, siekiančiuose kovoti už Lietuvos suverenitetą. 1823–1824, 1831 m. sukilimo bylos liudija, kad daug iniciatyvų rodė mokiniai, studentai, mokytojų šviesuomenė gelbėjo patekusius į teismus, policijai pakliuvusius dėl neatsargumo. Mokytojo kvalifikacija

tapo svarbi. XIX a. pradžioje rūpintasi, net buvo gąsdinama, kad Kėdainių mokykla peržiūrėtų požiūrį į mokytojų pasiruošimą, nes kitaip negaus subsidijos iš Edukacinio fondo. Universiteto rektoriui J. Sniadeckiui buvo pranešta, kad vienas mokytojas neatliko velykinės išpažinties. Šios mokyklos direktorių jis griežtai perspėjo: „Universitetas nemano pakęsti, kad taip jaunimą piktintų viešosios mokyklos mokytojas, kuris privalo visur būti pavyzdžiu“ (Balinski, M. *Pamiętniki o Jane Sniadeckim.* T. II, p. 660). 1821 m. J. Mantvydas-Bialozoras kreipėsi į universitetą. Pasitaręs su švietimo vadovybe, kaip Raseinių apskrities garbės globėjas, jis išsiuntė klebonams raštus, kuriais perspėjo, kad negalima leisti valkatoms ir kitokio netinkamo elgesio žmonėms mokytojauti, nes jie daro daugiau žalos nei naudos. O „jei neklausytų, garbės globėjui talkinant, iš švietimo vadovybės gaus paramą pasinaudoti policinėmis priemonėmis tai blogybei išnaikinti“ (*CVIA,* f. 567, ap. 2, b. 1041, l. 28).

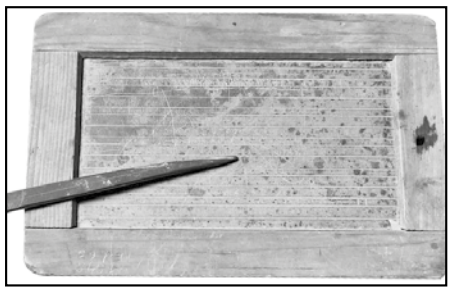

Greifeliukas, ant kurio vaikai mokėsi rašyti. Iš Švietimo istorijos muziejaus fondų

1832 m. universitetą uždarius, mokytojų stygių visuomenė pajuto greitai. Iš to laiko atklydusi ir iki XX a. buvo gyva pedagoginių kursų idėja. 1860 m. kovo 20 d. buvo patvirtinti nuostatai tokius kursus, kurie suteiktų teisę mokytojauti, steigti prie universitetų. Mokytojas XIX a., ypač pirmajame ketvirtyje, buvo visuomeninio ir intelektinio gyvenimo dalyvis. Dalis pažangesnių mokytojų – baigę universitetą. Tačiau pradinių klasių mokytojai, dauguma vyrai – mokyklų vedėjai – tokio išsilavinimo neturėjo. Todėl kursai mokytojo teisėms gauti buvo labai reikšmingi. Vieni jų organizuoti ir Kaune.

„Saulės“ draugijos kursus lankė 1894 m. gimęs Jonas Poderys. 1911 m. Peterburge išlaikęs egzaminus mokytojo teisėms gauti, 1912 m. vasario 1 d. paskirtas antruoju mokytoju į Grinkiškio pradžios mokyklą. Spaudos draudimas buvo pasibaigęs, 1906 m. Grinkiškyje atkurta lietuviška mokykla, ir mokytojas galėjo ant grafito lentelių mokyti vaikus rašyti lietuviškų žodžių. Pirmoji parapinė mokyklėlė čia veikė klebonijoje. XIX a. baigiantis, Tilto gatvėje pastatytas medinis namas mokyklai su butu mokytojo šeimai. Nepriklausomybės metais Grinkiškis – jau valsčiaus centras. Miestelis išgražintas, per Šušvę pastatytas medinis tiltas. Veikė sveikatos punktas, dvi kepyklos, vaistinė, smulkaus kredito unija, „Rūtos“ kooperatyvas, kūrėsi ir pastatyta pieninė (pastatas išlikęs iki šiol). Ūkinę veiklą pradėjo plėtoti Baisogalos dvarininkas Komaras, Kubiliūnų kaime augęs agronomas Antanas Jučas ir kiti. 1920 m. vienintelė visoje parapijoje pradžios mokykla buvo Grinkiškyje, ji kartais vadinta liaudies mokykla.

Antras žvilgsnis: į šviesuolių veiklą Voroneže

Pirmasis pasaulinis karas nutraukė tautinės mokyklos formavimo procesą. Po kaimus šlaistėsi vokiečių žandarai. Baisiausi buvo Žiliumi ir Žandariuku vadinti. Taip ir tykodavo, ką atimti. Skerdžiant kiaules, reikalaudavo, kad šeimininkas atiduotų geriausią dalį – užpakalinį kumpį. Pamatę link kaimo traukiančius žandarus, ne vienas Grinkiškio krašto žmogus pasitikrindavo, ar gerai kruopos, miltai paslėpti. Maistą ir net audeklus Jokūbaičiuose dėdavo į kubilus, o juos užkasdavo į žemę. Gyvulius slėpdavo kas troboje, kas „papečkyje“, o kas greitosiomis suvarydavo į rugius. Vokiečių kariuomenei okupavus Suvalkiją, Kauną ir kitas vietoves, mokyklos buvo perkeltos į Trakus, Vilnių. Pabėgėlių daugėjo, ypač daug jų susirinko Vilniuje. Kaip juos aprūpinti maistu, būstu, kaip mokyti? Karo pradžioje Rusijos valstybės tarybos narys A. B. Neitgardas pasiūlė įkurti caro dukters Tatjanos vardu vadintiną komitetą pabėgėliams šelpti. Šio komiteto vicepirmininku buvo išrinktas Lietuvių atstovas IV Valstybės Dūmoje Martynas Yčas.

Karo sukeltais sunkumais caras leido rūpintis tautinėms labdaros organizacijoms. 1914 m. lapkričio 14 d. (lapkričio 27 d.) Petro Leono, Martyno Yčo, Antano Smetonos, Emilijos Vileišienės, Antano Vileišio, kanauninko Konstantino Olšausko iniciaty- ▸

va buvo įsteigta Lietuvių draugija nukentėjusiems nuo karo šelpti (LDNKŠ).

Draugijos centrinis komitetas parengė ir išplatino atsišaukimą į visuomenę. Tapo aktualu neapleisti švietimo problemų. „Dėl karo sustojo Lietuvos pasienio švietimo įstaigos ir draugijos. Tūkstančiai jaunikaičių blaškosi […] nerasdami laisvų vietų mokyklose. Gresia pavojus, kad ištisi metai […] nueis veltui“ (LDNKŠ CK atsišaukimas į visuomenę*. LMAB RS,* f. 70–133, l. 1.) Draugija suformulavo vieną svarbiausių tikslų: „padėti išsklaidytai Lietuvos moksleivių jaunuomenei“. Frontui artėjant prie Vilniaus, kaip rašė M. Yčas, tik po ilgų svarstymų buvo nutarta evakuoti mokyklas. Nesutarimų būta, tačiau LDNKŠ manė, kad Lietuvoje pasilikęs jaunimas ir pedagogai vargu ar karo metu ką galėjo atlikti tautos labui, mokslas būtų likęs sutrikdytas. Komiteto šviesuliai mąstė, kad karas baigsis, ir išsilavinę žmonės bus reikalingi „nuniokotai tėvynei atstatyti“.

M. Yčui pavyko gauti leidimą LDNKŠ veikti visoje Rusijos teritorijoje. Jo iniciatyva 1915 m. iš Vilniaus į Voronežą evakuotos berniukų ir mergaičių lietuvių gimnazijos, kuriose nuo 1917 m. buvo mokoma ir lietuvių kalbos. Pranešime apie gimnazijos atidarymą, išspausdintame „Lietuvių balse“, minėjo, kad mokyklos suteiks ne tik galimybę šviestis, bet ir perspektyvą ateityje būti naudingiems Lietuvoje. Sveikinimo kalboje M. Yčas pažymėjo ypatingą užduotį mokytojams, kurių pareiga ne tik mokyti, bet „globoti ir auklėti be tėvų likusius vaikus“ (Yčas, M. *Atsiminimai. Nepriklausomybės keliais*. II d., Kaunas: Morkūno spaustuvė, 1991, 2 d. p. 157).

Jono Poderio režisuota „Taurioji Genovaitė“. 1937 m. Iš Birutės Poderytės-Visokavičienės archyvo

Šiose gimnazijose dėstė, rašė vadovėlius žymūs lietuvių pedagogai: Pranas Mašiotas (abiejų gimnazijų direktorius), Marcelinas Šikšnys, Tomas Ferdinandas Žilinskas, Juozas Balčikonis, Konstantinas Šakenis, Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė, Jonas Jablonskis, Zigmas Žemaitis, Juozas Damijonaitis, Juozas Vokietaitis ir kiti. Trijų dalių „Lietuvių kalbos vadovėlio“ autorius Jonas Murka paantraštėje svetimoje šalyje prisiglaudusiems kartojo Jono Jablonskio mums žinomą mintį: maža garbės svetimomis kalbomis kalbėti, didi gėda savosios gerai nemokėti. Ir pats pasiaukojančiai kibo į darbą. Mes šiandien jo žodžius turėtume virš kiekvienų durų užkabinti.

Lietuvių gimnazijos turėjo pasisekimą. 1917 m. vasarą į M. Yčo berniukų gimnaziją buvo paduota 350 prašymų. Tačiau dėl vietų trūkumo bendrabučiuose visų norinčiųjų priimti negalėjo. Jaunimo organizacijos svarbiu uždaviniu minėjo ne tik lavinimą, bet ir lietuvių kultūros puoselėjimą. Tarp Voronežo lietuvių vyko aktyvus kultūrinis gyvenimas. Nors kartais politiniai nesutarimai įnešdavo sąmyšio, kultūrinio darbo nesutrukdė. Kone visų lietuvių organizuotų vakarų dalyvis buvo pagyrimo susilaukdavęs Vinco Nacevičiaus vadovaujamas choras. Vieną pirmųjų lietuviškų vakarų organizavo „Saulės“ pedagoginių kursų klausytojai. Programa buvo labai įvairi: dainavo choras, buvo skaitomas monologas, vaidinta komedija ir gyvieji paveikslėliai, pabaigoje organizuoti žaidimai (Mazg., P. Voronežas. Lietuvių tautos dainų koncertas. *Lietuvių balsas*, 1916, vasario 28, p. 2). Didžiulio pasisekimo sulaukė scenos vaizdelis „Ubagų kvartalas“. 1916 m. vasario 19 d. įvyko itin laukiamas lietuvių tautinių dainų koncertas. Jo klausė susirinkę mokiniai, mokytojai, vietiniai inteligentai. „Kur bėga Šešupė“, „Žaliuok, žaliuok rūtele“, „Pasėjau žalią rūtą“, „Karvelėli mėlynasai“ dainavo V. Nacevičiaus vadovaujamas choras. Solistės – Adelė Nezabitauskaitė-Galaunienė, Paulina Valavičiūtė. (Mazg., P. Voronežas. Lietuvių tautos dainų koncertas. *Lietuvių balsas*, 1916, vasario 28, p. 2). Pavasarį buvo parengtas „Tautinės dainos“ koncertas, kuriame dainavo lietuviai, lenkai, latviai. 1916 m. pabaigoje į Voronežą atvykus mokytojui Juozui Petrėnui, suaktyvėjo ir teatrinė veikla. Įsteigta vaidintojų mėgėjų kuopelė „Skudučiai“, kurioje talentingai vaidino, režisavo, apie save

būrė jaunimą Petronelė Vosyliūtė. Miesto teatre kuopelė vaidino L. Giros „Kerštą“, M. Saulėniškio „Sparnus“, Charles Dickenso „Kalėdų vakarą“.

Voronežas suvaidino svarbų vaidmenį Lietuvos mokyklos istorijoje. Pirmojo pasaulinio karo metais į šį miestą evakuotos lietuvių mokyklos sudarė galimybes šimtams moksleivių tęsti mokslą ir įgyti išsilavinimą, patirti kultūros iššūkius, pajusti savo tautinės kultūros, puoselėjamo lietuviško žodžio svarbą, meilės tėvynei ugdymo būtinybę toli nuo Lietuvos atsidūrusiems tautiečiams. „Šviesuomenė turi pasirūpinti, – rašoma 1917 m. „Santaroje“, – kad tas jos dvasios skilimas nuo savo žmonių bendrosios vienatos nepadidėtų, kad ji pati netoltų nuo savo kalbos lietuviškumo ypatybių. Gyvenantiems svetimų tautų tarpe geriausias vaistas tam reikalui yra gražiai parašytų knygų skaitymas“ (Knygos. *Darbo balsas,* 1917, Nr. 30, p. 4).

Toje į užutėkius išstumtos jaunosios Lietuvos kamšalynėje, M. Yčo gimnazijoje, 1915–1917 m. aktyviai dirbo ir Jonas Poderys. Voroneže 1917 m. jis buvo išrinktas į Mokytojų sąjungos valdybą. Tai buvo reikšminga jo gyvenimo, asmenybės grūdinimo mokykla. Ne kažin kaip ji baigėsi: Jonas pateko į „baltųjų“ armiją, buvo sužeistas, paragavo ir „raudonųjų“ košės. Dirbo Mogiliovo gubernijos Mstislavo apskrities pradžios mokyklos vedėju, tarnavo kariuomenėje. 1921 m. nublokštas į Grinkiškį. Grįžo su žmona Kazimiera ir Zlatuose gimusiu sūnumi.

Trečias žvilgsnis: į protėvių gyvenimo lankas

Kelias į mokyklą buvo toks ilgas... Jono tėvas Antanas Poderys langą į lietuviškų žodžių pievą jam atvėrė... Lenkijoje. Čia, Kališo srityje, Jonas ir gimė. Mėtytas ir vėtytas buvo tėvas Antanas. Gimė 1864-aisiais Mitkūnų kaime (Marijampolės apskrityje). Aušrininkas, mokytojas, savivaldybininkas. Buvo išsilavinęs. Zapyškyje mokėsi pas daraktorių, pas giminaitį. Antanas Kaune lankė mokyklą, 1891 m. baigė Veiverių mokytojų seminariją. Rusų valdžios draudimai tikrą lietuvį Antaną išgujo iš Lietuvos. Iki 1904 m. gyveno Lenkijoje. Buvo guvernantas, Kališo dvarelyje auklėjo berniukus. Mergaites auklėjo graži guvernantė Amalija Mathieu [Matje]. Susimylėjo. 1888 m. gimė Jonas. Tačiau mama mirė, palikusį vos dvejų metukų Joną. Ir tėvas Antanas su mažamečiu ant rankų grįžo į Lietuvą. Gal kas manė, kad iš Lietuvos išstumtas Antanas nutautės? Nė velnio! Jis ne tik nepamiršo gimtosios kalbos, bet aktyviai bendradarbiavo Jono Basanavičiaus „Aušroje“. Jo korespondencijos buvo spausdinamos „Varpe“, „Vilniaus aide”, „Lietuvos žiniose” ir kitur. Atostogaudamas tėviškėje, Antanas susitikdavo su Vincu Kudirka, kitais šviesuoliais. Brendo tautinė savimonė, stiprėjo ryžtas ne tik grįžti ir tarnauti Lietuvai, bet ir tokią dvasią įkvėpti vaikams.

Atgavus spaudą, Antanas rado vietą Lietuvoje: tapo Salako mokytoju ir mokyklos vedėju. Apie 1923 metus miestelyje buvo 420 sodybų, 1900 gyventojų (Pirmojo visuotinio Lietuvos gyventojų 1923 m. surašymo duomenys. *Lietuvos apgyvendintos vietos*. Kaunas, 1925, p. 536–539). Bandė išstumti rusų kalbą. Liepdavo tėvams apsispręsti: palikti mokyklą arba mokytis lietuvių kalbos. Salako krašte tai buvo pirmoji lietuviška mokykla. 1906 m. paskirtas į Salako dviklasę mokyklą vedėju, kur pirmąkart įvedė 2 savaitines valandas lietuvių kalbai mokyti. Tėvams jis duodavo lietuviškos spaudos, vaikai ėmė mokytis iš lietuviškų elementorių. Metodinę medžiagą ruošė ir jis pats. Salakas atgijo. Pirmaisiais valstybės kūrimosi metais pagal Lietuvoje susiklosčiusias tradicijas vietovėse veikė ir kūrėsi vienakomplektės 3 skyrių, o miestuose – dvikomplektės 4–5 metų pradinės mokyklos. Iki 1928 m. akcijos pradžios mokyklų tinklas valstybėje padidėjo beveik 2,5 karto. Lietuvoje 1926 m. viena mokykla jai priskirtoje teritorijoje aptarnavo 907 gyventojus, tuo tarpu Salako valsčiuje buvusių mokyklų skaičius įgalino aptarnauti apie 580 gyventojų. 1929 m. Salako mokykloje mokėsi 79 mokiniai: 51 berniukas ir 28 mergaitės (Zarasų apskrities pradžios mokyklų inspektoriaus statistinės žinios už 1929 m. *LCVA*, f. 841, ap. 1, b. 51, l. 188). Šio valsčiaus teritorija buvo didžiausia Ežerėnų (Zarasų) apskrityje ir viena iš labiausiai nukentėjusių per Pirmąjį pasaulinį karą, nes per ją brėžta demarkacinė linija.

„Tiesa, kultūros darbas yra didelis, platus visos tautos darbas. Mes, šauliai, ypatingai ▸

turime atkreipti į šitą darbą dėmesį. Tikslas labai kilnus, labai didelis. Ar galima įsivaizduoti mūsų tautai ką nors reikalingesnio, svarbesnio, kaip kelti krašto kultūrą ir ugdyti tautinę sąmonę ? – rašė A. Poderys. – Šauliams reikia stoti kultūros darbo priekin. Kai ateis kovos laikas, kai reiks atremti išorinį priešą, tada šauliai turės stoti į kovos frontą. Jiems tada teks aukoti kraujas ir gyvybė. Dabar eina kova su vidaus priešu. Didžiausias vidaus priešas – tai nekultūringumas. Šitas vidaus priešas yra nė kiek ne mažiau pavojingas, kaip ir išorinis priešas. Išorinis priešas stengiasi atimti mums mūsų nepriklausomybę, padaryti savo vergais. Bet nekultūringumas taip jau yra vergija. Kultūros stoka gali panaikinti politinę nepriklausomybę. Didelės mažai kultūringos tautos tiktai mindžiojamos ir draskomos. Mažos tautos, jei jos kultūroj atsiliko, dažniausiai visiškai išnyksta“ (*Trimitas*, 1933 m. gruodžio mėn. 14 d., Nr. 50). „Todėl į švietimo darbą kvietė visus lietuvių inteligentus, be luomų ir pažiūrų skirtumo, neišskiriami kunigų ir bajorų. Jų išmanymu, švietimo ir kultūros dalykai turėję visiems vienodai rūpėti“ (*Trimitas,* 1931 m., gruodžio mėn. 3 d., Nr. 49).

Jono Poderio šeima Grinkiškyje

Stiprinant Nepriklausomybę, suskubta ne tik rinkti mokesčius, rekvizicijas, bet ir rūpintis valsčiaus gyventojų savišvieta. Prie Salako valsčiaus valdybos buvo įsteigta skaitykla, kurioje salakiečiai galėjo skaityti tuo metu leistą respublikinę spaudą. Valsčiaus valdyba 1920 m. Ežerėnų apskrities pradedamųjų mokyklų inspektoriui nusiuntė raštą ir projektą, kuriame dėstė, jog Salako valsčiuje visuotiniam vaikų mokymui privalo būti sukurtas pradedamųjų mokyklų tinklas, atsižvelgiant į mokinių skaičių atskirose kaimiškose vietovėse bei atstumą iki artimiausios mokyklos. Projektą pasirašė Salako viršaitis A. Stasiūnas ir sekretorius A. Poderys. Šis realizuotas projektas Salako valsčiuje gyvavo iki 1935 m. (*LCVA*, f. 841, ap. 1, b. 3, l. 71; f. 841, ap. 1, b. 1, l. 1).

A. Poderys buvo aktyvus bendruomenėje, savivaldoje. „Mokytojas Poderys nusipelnė Salako apylinkių sukultūrinimui ir lietuviškos sąmonės plėtimui. Jis daug prisidėjo prie lietuviško valsčiaus, milicijos sukūrimo, kooperatyvo suorganizavimo, smulkaus kredito draugijos įsteigimo ir kitokios veiklos“ (Kviklys, B., *Mūsų Lietuva.* T. 1, Vilnius, 1989, p. 620). Salake subūrė lietuvišką chorą, surengė pirmą lietuvišką vakarą, kuriame suvaidinta „Genovaitė“, vėliau – „Amerika pirtyje“. Lenkams atplėšus Vilnių ir dalį Lietuvos, visur prasidėjo didelis patriotinis judėjimas „Vilniui vaduoti“. Šios sąjungos skyrius įkurtas ir Salake, jo sekretoriumi išrinktas mokytojas A. Poderys. 1928 m. jis buvo apdovanotas Lietuvos Nepriklausomybės 10-mečio medaliu, o 1929 m. – LDK Gedimino IV laipsnio ordinu (Indrašius, V., *Aukštaitijos šviesuliai.* Vilnius, 1999, p. 129–130).

Senasis A. Poderys, vėliau vedęs Petronėlę, dabar jau antros kartos vaikaičių prosenelis, mokyklai paskyrė 54 metus, vien Salake – 26-rius. Dar carinės Rusijos laikais pirmasis čia lietuvių kalbos mokytojas, parengęs mokiniams lietuvių kalbos gramatiką, 1907 m. įvedęs dviejų valandų per savaitę lietuvių kalbos pamokas, organizavęs pirmąjį lietuvišką bažnytinį chorą. 1909 m. birželio 29 d. per ▸

gegužinę choras sugiedojo „Tautišką giesmę“, pluoštelį lietuviškų dainų (Raubiškienė, A. *Zarasų kraštas*. 1996, Nr. 38). Jis mirė 1941 m., palaidotas Salako kapinėse, kur vėliau atgulė ir jo žmona Petronėlė. Dabar įkurtas A. Poderio fondas, plėtojama jo veikla. Lietuvybės ugdymo darbus perėmė sūnus Jonas.

Ketvirtas žvilgsnis: link savo artimo

Po 1863 m. sukilimo stojo nederlius. Siautėjo plėšikai. M. Valančius dėl to skundėsi Vilniaus generalgubernatoriui. Buvo puldinėjamos net klebonijos, kunigai. 1874 m. kliuvo ir Grinkiškio klebonui Antanui Petravičiui, Šiaulėnų – Ignotui Meškauskui. Vyskupas prašė, kad būtų išduoti kunigams ginklai. Istorijoje likusios vyskupo Motiejaus Valančiaus vizitacijos Grinkiškyje 1855 m. Liepos mėnesį jis sustojo Vaiguvoje, Lioliuose, Lyduvėnuose, Šiluvoje, Šaukėnuose, Pašušvyje, Grinkiškyje, Krakėse, Dotnuvoje. Pasakota, kad, iš Vadatkų važiuojant į Baisogalą rugpjūtyje, įlūžo tiltas per Kiršino upelį. Šešetas arklių karietos neišlaikė, ir ji nuvirto. Tarnai Valančių ir jo palydovą šiaip taip ištraukė... per stogą. Valančius susimušė šoną, iš galvos tekėjo kraujas. Baisogaloje nuvežtas pas gydytoją.

Pastoracinės vizitacijos – *visitatio pastorfalis* – viena svarbiausių vyskupo veiklos sričių. Prie karietos prisijungdavo kunigai, pasitinkantys ir lydintys žmonės. Susidarydavo net apie 100 važiuojančiųjų ir jojančiųjų. Tai labai piktino caro valdžią. „Liaudis mane pasitikdavo už poros varstų nuo miestelio“, – yra sakęs Vaižgantas. Garbės ekskortas, triumfo arkos, papuošti vainikais žirgai, raiteliai su muzika. Baltai aprengtos mergaitės, barstančios gėles. Skambantys bažnyčios varpai... Per kiekvieną vizitaciją stiprėjo magiškas vyskupo ir žmonių ryšys.

Beveik per dvejus metus, pradėdamas 1861 m. sausiu, vyskupas Motiejus Valančius, manydamas, kad pavienėms parapijoms reikia skirti daugiau dėmesio, parašė joms ganytojiškus laiškus. Tikslas – stiprinti blaivybės sąjūdį, suturėti žmones nuo degradacijos. Girtuoklius vyskupas vadino blogais katalikais, ragino žmones bėgti nuo karčemų... (Puzaras, P. *Vyskupo Valančiaus pastoracinė veikla. Laiškas Grinkiškio parapijai.* 1862 m., VUB , f. 1, b. 85, p. 202–203). Toks laiškas pasiekė ir Grinkiškį (*1862 V 5 laiškas Grinkiškio parapijai,* p. 202–203), jį klebonas turėjo perskaityti per šv. Mišias, taigi, senoliai iš lūpų į lūpas tai perduoda iki šiol. Ir tame laiške vyskupas ėjo prie svarbiausio savo tikslo – apsaugoti blaivybės sąjūdį nuo degradacijos: girtuoklius vadino blogais katalikais, lygino juos su piktžolėmis laukuose, kuriuos dosniai maitina smuklininkai vadinamuoju vynu, pagamintu iš falsifikuotos degtinės, ir juos ligi mirties nugirdo. Ragino žmones bėgti nuo karčemų lyg nuo šėtono koplyčių, rūpintis savo sielų išganymu.

Atsiminimuose išlikę pasakojimų apie vyskupo Motiejaus Valančiaus veiklą, vietos žmonėms pasakytas jo kalbas. Visa tai jaudino Joną Poderį. Tėvo pamokos, gyvenimo Rusijoje prisiminimai ir patirtys, šviesuomenės didžiulės pastangos padėti vaikams pažinti savo tautos istoriją, perimti protėvių patriotiškumą, mokyti gimtosios kalbos suformavo jo asmenybę, matomą visada arti žmogaus. 1921 m. pradėjęs dirbti antruoju mokytoju, jau kitąmet buvo paskirtas Grinkiškio pradinės mokyklos vedėju. Ten mokėsi apie 100 mokinių, nes tuo metu jau buvo įsteigtos Kairėnų bei Šašių pradžios mokyklos. Tačiau 1930–1931 mokslo metus pradėjo per 200 mokinių. Mokytojai užfiksavo, kad mokykla turėjo barometrą, termometrą, tris kompasus, aštuonis žemėlapius, gaublį, fisharmoniją, mikroskopą, svarstykles, stereoskopą.

Perėjus prie šešerių metų mokymo, 1937–1938 m. Grinkiškyje dirbo penki mokytojai: Jonas Poderys, Ona Meškauskienė, Apolonija Prascevičiūtė, Antanina Eringytė-Nastopkienė, Petras Radzevičius. Mokėsi 189 mokiniai, bet mokyklos pastate buvo tik trys klasės. Vis dar dirbta varganose klasėse, nepritaikytose patalpose. J. Poderys dėl viso to sielojosi. Atmintyje liko 1928 m. įvykis: Grinkiškyje lankėsi Lietuvos prezidentas Antanas Smetona. Valsčiaus vyrai rodė garbingam svečiui didelę pagarbą: vos jam išlipus iš automobilio, pasodino į kėdę ir nešte nunešė į sukiužusią pradžios mokyklą, kur vyko gyventojų sueiga, skirta Nepriklausomybės 10-mečiui paminėti. Tada ir buvo nuspręsta Grinkiškyje statyti gimnaziją. Tačiau tik 1938 m. Lietuvos švietimo ministras Juozas Tonkūnas padėjo kertinį naujos mūrinės mokyklos akmenį. ▸

Mokyklos vedėjo Jono Poderio iniciatyva dešiniajame Šušvės krante, kur netoliese linksmai srovena Broku ir Tarailiu vadinami Šušvės intakai, Vingrio upelis skalauja Vaitiekūnų piliakalnį, išaugo naujas mūrinis dviaukštis pastatas. Jame 1939 m. atidaryta naujoji mokykla. 1943 m. ji tapo progimnazija, o 1946-aisiais – gimnazija.

Ne vienas garbaus amžiaus buvęs mokinys yra sakęs, kad orus mokytojas Jonas Poderys pamokose logiškai dėstydavo mintis, kalbėdamas taisyklingai, sklandžiai (ir straipsnio autorės panevėžiškių tarmė vaikystėje buvo taisoma: kalbėti reikia taisyklingai!). Tikinta, kad nuostabios būdavo jo istorijos pamokos. Su didžia pagarba pasakodavo apie knygnešius, Nepriklausomybės šauklius, valstybingumo simbolius. Įtaigiai kalbėdavo tėvų susirinkimuose, nuolat pabrėždavo išsilavinimo būtinybę, dėkodavo tėvams, kurie ir sunkiais metais krovė vaikams nesudegantį, nedingstantį kraitį – žinias. Didžiuodavosi gerais, stropiais mokiniais ir gerais artistais, nes teatrą labai mėgdavo. Aktoriumi tapęs Vaclovas Blėdis prisimindavo, kaip nuo Kubiliūnų eidavo į mokyklą. Atsivesdavo seserį Juliją, savo draugą Joną Alekną ir mokykloje vaidindavo įvairius „gyvenimo vaizdelius“. Nuoširdus, darbštus mokyklos vedėjas J. Poderys padėdavo organizuoti vaidinimus, kartais režisuodavo, skatindavo vaikus domėtis krašto istorija. Kaip pasakojo seni, aktorių jaunystę atsiminę žmonės, du paaugliai ištempdavo paklodes, jas surišdavo ir taip paruošdavo sceną dengiančią uždangą. Išėję prieš ją, vaikinukai pasikeisdami improvizuodavo, mėgdavo vaidinti Pupų Dėdę.

Apie 1930 m. Grinkiškyje įsikūrė šauliai. Visi stebėdavo jų pratybas, švenčių minėjimus, susirinkimus, vaidinimus, choro pasirodymus, sporto šventes... O spektaklis šaulio Antano Turskio klojime tapo tradicija. Iš aplinkinių kaimų atėję mokiniai su mokytojais rengdavo vaidinimus („Mieganti karalienė“, „Kuprotas oželis“ ir kt.), darbų parodas, skautų šventes, jaunųjų ūkininkų pasiekimų parodas Grinkiškio aikštėje, prieš bažnyčią. J. Poderio suburtame Jaunųjų literatų būrelyje brendo Jonas Dauguvietis, Vytautas Bložė. Poderių name likęs staliukas, ant kurio kampo Vytautas parašė pirmąjį eilėraštį. 1933 metų „Trimito“ žurnale skaitome tokį skelbimą: „Grinkiškis. Gruodžio 3 d. įvyko būrio susirinkimas. Būrio vadas Jonas Poderys skaitė paskaitą „Šaulio vaidmuo dabartiniu metu“ (1933 m., gruodžio 14 d.)“. J. Poderys bendradarbiavo spaudoje: „Vilniaus žinios“, „Lietuvos žinios“. Pasirašydavo slapyvardžiu *Neptūnas*. O kitas, *Mokytojaus sūnus*, rodė jo gilų ryšį su tėvo Antano asmenybe, tautinių jo idėjų gyvybingumo svarbą paties darbuose.

1943 m. vokiečiams uždarius Lietuvos universitetą, Grinkiškio mokykloje pradėjo dirbti sūnus Vytautas Poderys. Dėstė lietuvių kalbą ir literatūrą, kūno kultūrą. 1944-ųjų liepa buvo skaudi – sugriauta Lietuva, žuvę, nežinioje, kančiose dingę žmonės... Vytautas Poderys, Kazys Veverskis, Vladas Kuročka įkūrė Lietuvos Laisvės Armijos (LLA) grupę. Susibūrė apie 30 žmonių. Traukiantis vokiečiams, šis apsiginklavęs būrys organizuotai patraukė Žemaitijos link, bet už Dubysos persikėlė tik pusė žmonių – kita dalis liko priešintis miškuose. 1945 m. Sovietų Sąjungos tribunolo sprendimu „už pasipriešinimą sovietinei valdžiai“ dešimčiai metų buvo nuteistas V. Poderys ir grupė vyresniųjų mokinių. Iki 1956 m. – lageris Komijoje su žmona Rože ir dukryte Birute. Apie gyvenimą greta yra rašęs ir pasakojęs Biržų teatro vokiečių okupacijos metais kūrėjas, Biržų krašto poetas Petras Zablockas. 1966 m. vasarą Vytautui, Rožei ir sūneliui Arvydui pasiplaukiojimas Kauno mariose motorine valtimi baigėsi tragiškai. „Nežinia kodėl“ gražią dieną valtis apvirto ir šeima buvo rasta skirtingose marių pakrantėse. Gal jiems, meile Lietuvai kliedėjusiems, „buvo leista“ dar dešimtmetį pagyventi? Likimas gyvenimą dovanojo tik Vytauto dukrai Birutei (dabar Visokavičienei), grinkiškiečio Jono Poderio vaikaitei. 1944 m. rugsėjo 1 d. direktorius J. Poderys atleistas. Suimtas. Kankintas. Į jo vietą buvo paskirtas P. Markauskas, kuris metų pabaigoje taip pat areštuotas.

Po kelių mėnesių kankinimų, praradęs sveikatą, galimybę būti tiesą ir šviesą nešančiu mokytoju, be teisės netgi gyventi Grinkiškyje, J. Poderys paleistas iš Šiaulių kalėjimo. Tačiau ar grįžo jam gyvenimas? Tik 1995 m. Jonas Poderys buvo viešai įvertintas, mokyklai suteiktas jo vardas, išsaugotas namas.

Autorės pateiktos nuotraukos
Titulinėje B. T. Kirstein (Grinkiškis) nuotraukoje – Jonas Poderys

KAZYS MISIUS,
istorikas

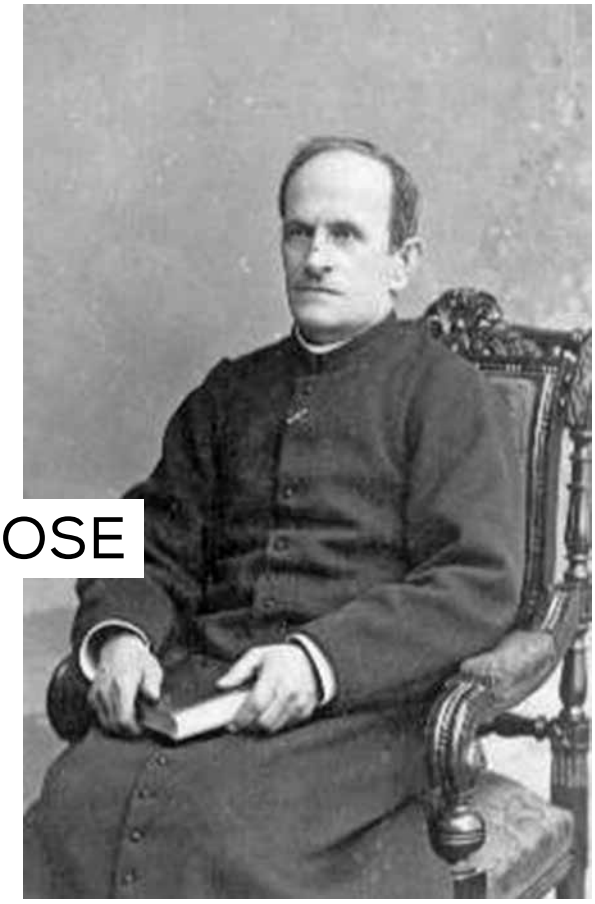

KUNIGAS ŠIAULĖNUOSE RAŠĖ EILES IR RINKO TAUTOSAKĄ

Jurgis Rupka, kunigas, bažnyčių statytojas, draudžiamosios lietuviškos spaudos platintojas, poetas, tautosakininkas, švietėjas. Jo pėdos įspaustos ir Radviliškio krašte. Šįkart – apie beveik nežinotą praeities šviesuolio palikimą Šiaulėnuose: dainas ir tautosaką.

Apie kunigą Jurgį Rupką yra platoki kanauninko Juozo Tumo-Vaižganto ir Roberto Jurgaičio straipsniai. Jo dainoms skirtas rašinys paskelbtas net nelaisvės metais[1]. Čia norisi aptarti dar iki šiol neminėtą kunigo J. Rupkos dainų ir tautosakos pluoštelį iš jo darbavimosi Šiaulėnuose laikotarpio, bet iš pradžių dera priminti svarbiausius šio kunigo ir poeto biografijos faktus.

Jurgis Rupka gimė 1839 m. gruodžio 10 (22) d. Dimšiuose (Gruzdžių par., Šiaulių r.), valstiečių šeimoje. Tėvai sūnų Jurgį atidavė kunigo globai paruošti stoti į gimnaziją. Metus mokėsi Sedos parapinėje mokykloje, dar metus – Rietave pas Lauryną Ivinskį. 1861 m. įstojo į Šiaulių gimnazijos trečią klasę. Gimnazijos kursą baigė 1866 m., tačiau dėl ligos baigiamųjų egzaminų nelaikė. Buvo tvirtai apsisprendęs stoti į kunigų se-

[1] Kan. J. Tumas. Kun. Jurgis Rupka, *Tiesos kelias*, 1931, nr. 7–8, p. 358–366: Jurgaitis, R. Kunigas ir Poetas Jurgis Rupka, *Lygumai-Stačiūnai*. Vilnius, 2001, p. 779–792; Bikinaitė, T. Antano Vienažindžio ir Jurgio Rupkos dainos. *Literatūra ir menas*, 1978, nr. 38, p. 5.

minariją, o tam užteko ir 4 klasių baigimo pažymėjimo. Caro valdžia tuo metu neleisdavo priimti jaunuolių į Kauno kunigų seminariją, todėl J. Rupka galėjo įstoti tiktai 1870 m. 1875 m. kovo 6 (18) d. buvo jau sunkiai sergančio vyskupo Motiejaus Valančiaus įšventintas kunigu. Paskirtas vikaru į Ukmergę, kitais metais – į Rozalimą, iš kur 1878 m. birželio mėn. pradžioje toms pat pareigoms perkeltas į Šiaulėnus. 1886–1888 m. dirbo Gegrėnų kuratu, 1888–1894 m. buvo Gadūnavo, 1894–1898 m. – Alsėdžių, 1899–1900 m. – Kartenos, 1901–1907 m. – Viešintų klebonas. 1908 m. pradžioje paskirtas Lygumų klebonu, kur mirė 1929 m. gruodžio 26 d.

Kunigo J. Rupkos rūpesčiu pastatytos mūrinės Viešintų ir Lygumų bažnyčios.

Kun. J. Rupka vikaru į Šiaulėnus talkininkauti klebonui Ignotui Meškauskui buvo paskirtas 1878 m. gegužės 31 (birželio 12 d.). Čia gyvendamas 1880 m. pradėjo kurti eiles. Iki šiol tyrinėtojų nurodomos 5 jo Šiaulėnuose parašytos dainos. Kunigo J. Rupkos rankraščius po jo mirties iš Lygumų klebono perėmė Juozas Tumas-Vaižgantas.

Pasirodo, dar gyvas būdamas, kunigas J. Rupka daugiau negu 20 dainų pluoštą 1926 m. buvo perdavęs vienam nesužinotam asmeniui. Neaišku, kokiu būdu tos kietuose viršeliuose įrištos dainos pateko tarp Vilniaus arkivyskupijos kurijos dokumentų ir šiuo metu saugomos Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos (LMAVB) rankraštyne[2].

Pridėtame mažame lapelyje pažymėta, kad tai iš kunigo Jurgio Rupkos. Jis sakęs „tas dainas pats nurašęs, o kai kurias „Apie Šiaulėnus“, „Kaštanėlis“ pats net sustatęs. Šiaulėnai, 1926.I.1“. Palyginus rašysenas, galima įsitikinti, kad ten esančios be vėlesnių prierašų dainos dailiai perrašytos ne kunigo J. Rupkos ranka. Būta daugiau negu 20 dainų. Jos sunumeruotos, tačiau beveik visos neturi pavadinimų. Į minėtą rankraštyną rinkinėlis pateko su išplėštais keliais lapais. Liko tiktai 15 dainų, o 16-tos tik pradžia. Dar yra dvi nenumeruotos dainos, trečia prirašyta vėliau. Be to, yra ir piršlio pasmerkimo „Dekretas“. Pabaigoje kunigas J. Rupka už tas dainas dėkoja Jonui Batūrai ir Marisei Batūrienei, jiems linki geros sveikatos. Taigi, dirbdamas vikaru Šiaulėnuose, kunigas J. Rupka domėjosi ir tautosaka.

Minėtame rinkinyje 5-tu numeriu yra šio kunigo daina, kitur turėjusi pavadinimą „Apie Šušvės upę“. Joje giriamas buvęs Šiaulėnų dvaro ir kitų valdų savininkas Jonas Šemeta, 1861–1868 m. Šiaulėnuose pastatęs mūrinę bažnyčią. Dainuojama, kad J. Šemeta branginęs miškus, kuriuose buvę įvairių žvėrelių, o dabar:

Kur žaliavo prie Šemioto gražiausi miškeliai,
Ten jau dabar baig jau pūti aparti kelmeliai.

Kadangi dainos žymiai skiriasi nuo norminės rašybos, yra lenkiškų, bet nėra ***č, š*** raidžių, tie patys žodžiai užrašomi skirtingai, cituojamų tekstų rašyba taisoma. Minėta daina baigiama šiais 2 dvieiliais:

Kur Bažnyčia pirm stovėjo, dabar kaštonas,
Aukštyn stiebias, šakos plečias, kaipo koksai ponas.
Tą ir kitus ant šventoriaus medžius pasodino
Augumo ne didžio buvo, Jugiu Rupka vadino.

Septintu numeriu yra kunigo J. Rupkos 15-os ketureilių atsisveikinimo su Šiaulėnais daina (be pavadinimo). Buvęs vikaras, atsisveikindamas su parapijiečiais, apgailestauja, kad:

Nuo girtybės atgrasinti šito man neteko,
O kad dabar sakot mesim, yr didi patieka.

[2] *LMAVB RS*, f. 318–32471.

Kunigas J. Rupka atsisveikina su bažnyčios altoriais, sakykla, „garsingais Šiaulėnų vargonais“, trimis iš vario lietais varpais ir visa šventove:

Sudiev visa tu, bažnyčia, pailgam šventoriuj,
Apsodinta gražiais medžiais, stovi kaipo rojuj.

Atsisveikina vikaras ir su savo sodintais bei augintais medeliais ir jų prašo:

Kai numirsiu ašai toli, medeliai mieliausi,
Apdangstykit mano kaulus lapeliais storiausiais.

14 lape be numerio dar yra kunigo „Daina vaikiuku“. Sprendžiant iš eilėdaros, didaktinio turinio, šio autoriaus dainų yra ir daugiau.

Norisi kelis žodžius pasakyti ir apie liaudies dainas. Pirmu numeriu yra užrašyta 8 dvieilių daina apie Tėvynės išvadavimą (atsiėmimą). Matyt, tai daina ruošiantis 1863 m. sukilimui. Joje tikima Tėvynės išvadavimu, daug patriotiškų raginimų, pavyzdžiui:

Eikim, broliai, visi kartu mes už savo vierą
Tegul pažįst priešas[3] *mūsų dalgį gerą.*

Iš kitos kūrybos antru numeriu užrašyta, plačiai žinoma 16-os dvieilių daina apie daržėlį, kuriame žydi įvairios gėlės: rūtos, nasturtos, jurginai, gvazdikai, žirniukai, mėtos ir kitos gėlės, pasodintos mergaitės. O gėlių augintoja daržėlyje jaučiasi laiminga:

Man ramus vėjelis nuo žolyno pūtė,
Kaip gardžiai kvepėjo mano daržėlis.
Ar aš nuvargus, ar nuliūdus būčiau
Mane prakalbina kožnas kvietkelis.

Gamtos, medžių tema dar yra ir 60 eilučių daina „Apie kantrią eglelę“, daina apie lakštingėlę, „Artojas ir vieversėlė“, „Karvelėli, paukštužėli“. Pastaroji daina buvo plačiai paplitusi, beveik tais pačiais žodžiais užrašyta ir Antano Trumpulio, gyvenusio dabartiniame Joniškio rajone, buvusiame Sargūnų kaime, užrašų knygelėje, kurią 1897 m. per kratą atėmė žandaras[4]. Pasitaiko dainų apie meilę, yra humoristinių dainelių, daina apie elgetų šventę su išgertuvėmis ir kt. Dėl rašinio ribotos apimties jos neapžvelgiamos.

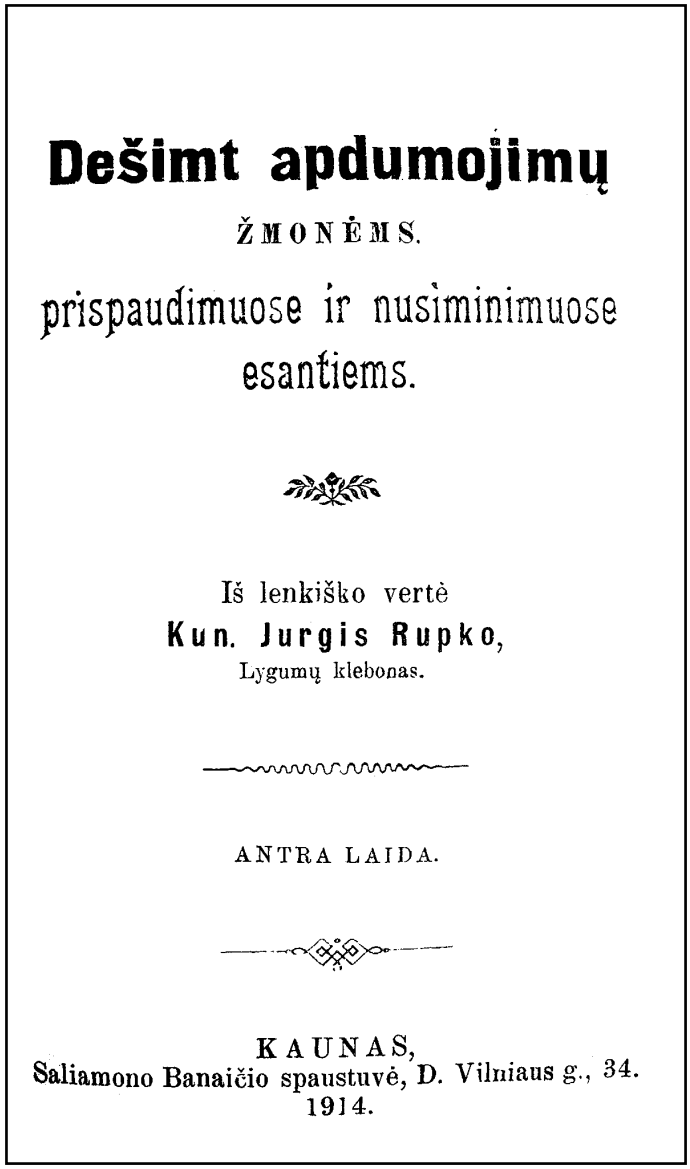

Dešimt apdumojimų

ŽMONĖMS.

prispaudimuose ir nusiminimuose esantiems.

Iš lenkiško vertė
Kun. Jurgis Rupko,
Lygumų klebonas.

ANTRA LAIDA.

KAUNAS,
Saliamono Banaičio spaustuvė, D. Vilniaus g., 34.
1914.

Kunigo Jurgio Rupkos verstos knygelės titulinis puslapis

[3] Tekste – neprietelius.

[4] Antano Trumpulio byla. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas (LVIA)*, f. 446, ap. 2, b. 436, l. 7–8.

Dar norisi supažindinti su pabaigoje esančiu piršlio „pasmerkimu“.

Dekretas

Dekretas garsingos pabaigos gyvenimo nepaprasto melagio N. N. didžio karaliaus Zigmanto trečiojo vardu, metuose 1886 mėnesio morčiaus 30 dienoje. Kada katės šunis pjovė, zuikis būgną mušė, meška triūbą pūtė, kai šikšnosparniai per mūsų žemę lėkė, šunys giedojo, gaidžiai lojo, žuvys lekiojo, driežai gegutę vežiojo, bobos veršius kirpo, mergaitės tekėti nenorėjo, vaikiukai mergaičių nemylėjo, kai barankomis snigo, vaikai per visas kiauras naktis nemigo, tuokart vilkas, išgirdęs trenksmą, didžiai persigando, nežiūrėjo nei kur veršiai, nei kur banda, iš tos baimės staigiai triesti pradėjo, betriesdams šoko per kelmą ir išspyrė vaikiuką.

Tą žmonės praminė briedaičiu, nes buvo taip užsispyręs, kaip ožys, taip sugebantis, kaip girnų apatinė pusė. Tas guvus vaikiukas capt nutvėrė vilkui už uodegos ir nepaleido. Vilkas šoko [bėgti] per sodžių, vaikis nutraukė jo uodegą, bet neparvirto. Paskui išaugo baisiu melagiu ir garsiu vagimi, nes apgavo ir pavogė gyvą gražią panelę vardu N. Bet kaip apgavo ir pavogė? Šiaip taip pasisamdė į piršlius, atvyko į N. sodžių papasakojo panelei apie ponaitį gyvenantį dideliame mūro dvare, kurio stogas esąs klotas tošių paltimis, langai Demerelio, takai išgrįsti sūriais, lieptai ir tiltai iš marmuro, iš daugybės dešrų nukaltos akėčios, prikošti pieno ir medaus šuliniai. Daržinės javų pripildytos, tvartai prikimšti šiaudų, alaus ežerai, arielkos pilni prūdai, o sviesto devyni tarpai žarde prižarstyti. Arklių bandos, avių ir kiaulių daugybė. Ta visa pamelavęs panelei, kuri pažadėjo tekėti ir ištekėjo už N.

O mes visi čia atvažiavę randam prasto žmogaus gyvenimą, [namą] iš medžio budavotą, šiaudais klotą, kai kuriuos langus su lentom užkaltus. [Mes] pripažinom tokį piršlį apkaltinti. Karalius Zigmantas III, 1604 metais išleistu universalu, įsakė tokius apgaudinėtojus ir melagius, patįstus į žardą šunimis užpjudyti ar pastačius už karklyno grybų kotais užmušti, ar pastačius ant liepto be atramos pastumti į upę, ar, tiesa sakant, padėti priartinti prie Dangaus.

Mes tada patys pasižiūrėję, laikydamiesi tų garsingų įstatymų, nuteisėm didį melagį N. pakarti. Pakorę turėsim nemažą pelną, nes iš galvos bus liktarna, iš akių lėkštės, iš nosies bus švilpynės, iš dantų priekalas, iš liežuvio kastuvas, iš gerklės triūba, iš stemplės virvės, iš pilvo būgnas, iš grobų stygos, iš šonkaulių akėčios, iš plaučių dumplės, ir raktikaulių kočėlai, iš blauzdikaulių klarnetas, iš rankų grėbliai, iš nagų guzikai.

Bet ką čia ilgai šnekėti ir skaityti, imkite vykdyti. Tą nutarimą savo rankomis pasirašė: Raseinių Magdė su Telšių kalviu, Kauno davatka su Šiaulių Agota, Juozapas Margis, Kazimieras Dargis, pilvočius Pilypas, Jonas Kupčius ir kiti.

Minėtas ne visas išlikęs kunigo J. Rupkos dainų ir tautosakos rinkinėlis nukelia mus į „Aušros“ laikus ir padeda geriau pažinti to meto šiaulėniškių materialinę bei dvasinę kultūrą.

Autoriaus pateiktos nuotraukos

Titulinėje straipsnio nuotraukoje – kunigas Jurgis Rupka (iš Benjamino Kaluškevičiaus rinkinio)

ROMUALDA VENCKŪNAITĖ,
Daugyvenės kultūros istorijos muziejaus-draustinio Burbiškio dvaro istorijos skyriaus muziejininkė

KORNELIJAUS MAKUŠINSKIO SĄSAJOS SU BURBIŠKIU

Tai – publikacija apie lenkų rašytoją, poetą Kornelijų Makušinskį ir jo ryšį su Radviliškio rajone esančiu Burbiškio dvaru.

Šią vasarą teko tris dienas pakeliauti po Lenkiją, pirmiausia aplankant bene gražiausią šalies kampelį, Tatrų „perlą“– Zakopanę. Gidas mūsų grupei pasiūlė pasigrožėti medine architektūra, einant seniausia miestelyje Koščielna (Koscieliska) gatve. Aplankius XIX a. vidurio medinę bažnytėlę, teko užsukti ir į šalia esančias kapines, vadinamas „Na Pęksowym brzysku“. Jos taip pat turistų noriai lankomas objektas Zakopanėje, čia daug meno kūrinių – unikalių antkapių. Kapinių amžius toks pat kaip bažnytėlės, jos užima 0,5 ha, ten amžinojo poilsio atgulę daug Lenkijai nusipelnusių žmonių. Jose buvo palaidotas ir mūsų rašytojas Jonas Biliūnas. Simbolinis antkapinis paminklas yra tako dešinėje, tik įėjus į kapines. Kenotafe lietuviškai ir lenkiškai užrašyta: „Čia ilsėjosi Jonas Biliūnas. Mirė 1907–XII–8. Grįžo į gimtąją žemę 1953–VII–1.“ Rašytojo palaikų pergabenimu į Lietuvą rūpinosi Antanas Vienuolis.

Pagrindinio tako dešinėje, šiek tiek toliau, ilsisi dar vienas rašytojas – Kornelijus Makušinskis (Kornel Makuszyński). Ant kapo – žvakės, įvairūs suvenyrai, gėlės ir žaisliukai. K. Makušinskis giminystės ryšiais buvo susijęs su Lietuva, Smilgių valsčiumi, tiksliau – su Burbiškio dvaru (dabar Radviliškio r.) ir jo paskutiniais savininkais Baženskiais.

Apie Kornelijų Makušinskį lietuviškoje spaudoje rašė įvairūs autoriai, apžvelgdami jo kaip rašytojo kelią, bet koks jis buvo žmogus – neatskleista. Lenkijoje apie jį rašoma dar ir dabar. Interneto pagalba galima „pasklaidyti“ lenkišką periodinę spaudą, kuria daugiausia ir bus remiamasi šiame straipsnyje.

Kornelijus Makušinskis – lenkų rašytojas, poetas, feljetonistas, teatro kritikas ir žurnalistas, publicistas, Lenkijos literatūros akademijos narys, prieš Antrąjį pasaulinį karą vienas iš produktyviausių ir plačiausiai skaitytų autorių. Parašęs daugybę puikių knygų vaikams, jaunimui, apdovanotas Lenkijos ir kitų šalių garbingais apdovanojimais, jis buvo mylimas, žinomas ir turtingas, iki Lenkijai patenkant į komunistų rankas. Pagal jo kūrinius sukurta daug animacinių ir 8 meniniai filmai. Dar ir dabar Lenkijoje leidžiamos jo knygos, Lietuvoje yra išleistos tik dvi: pirmoji – „Dvejetas tokių, kur mėnulį pavogė“ (1958), antroji – „Šėtonas iš 7 klasės“ (2005); pastarasis kūrinys Lenkijoje ekranizuotas net du kartus.

Vaikystė

Kornelijus Makušinskis gimė 1884 m. Strijaus (Stryi) mieste, Lvovo srityje, Ukrainoje. Jis buvo pirmasis sūnus ir septintas Julijos ir Edvardo Makušinskių vaikas. Tėtis, Austrijos kariuomenės atsargos pulkininkas, dirbo raštininku kanceliarijoje, mirė, kai Kornelijui buvo dešimt metų. Šeima vertėsi sunkiai, rašytojas labai nenoriai atsimindavo tą laikotarpį. Atsiminimų knygoje „Bezgrzeszne lata“, išleistoje 1925 m., rašė, kad jo bateliai buvo kartoniniais padais, nudažyti juodu rašalu, švarkelio alkūnės ir marškinių apykaklė nutrinti[1]. Viename kūrinyje minėjo, kad Kalėdos buvo be dovanų, net išsvajotų pirštinių nepadovanojo, nors, kol nueidavo į mokyklą, po pažastimi spausdamas knygas, sušaldavo rankas[2]. Ant šventinio stalo toms šventėms patiekti tik barščiai ir žuvis. Makušinskio tėtis buvo garbaus amžiaus ir nebegalėjo pasirūpinti tinkamu šeimos išlaikymu[3].

Kornelijaus talentas rašyti, humoras reiškėsi nuo jaunų dienų. Būsimasis rašytojas buvo du kartus išmestas iš gimnazijų: pirmą kartą dar Strijuje už humoristines eiles apie kunigą, antrą kartą iš Premyšliaus (Przemyśl) gimnazijos Lenkijoje už dalyvavimą dvikovoje dėl gražuolės auksaplaukės Kazės. Vaikinai apsiginklavo surūdijusiais pistoletu ir revolveriu, užtaisytais senais laikraščiais, vinimis, pelenais ir grūstu stiklu. Laimei, Kornelijus draugo rimtai nesužeidė[4].

Jaunystės metai

1898–1903 m. K. Makušinskis mokėsi gimnazijoje Lvove, pragyvenimui buvo priverstas prisidurti korepetitoriaus veikla. Kūrė eiles ir vienoje cukrainėje jas parodydavo poetui Leopoldui Staffui[5] (Nobelio literatūros premijos nominantas). Besimokant vienas įvykis Lvovo literatūriniame gyvenime jam padarė didžiulę įtaką: 1900 m. Lvove lankėsi mylimas lenkų rašytojas Henrikas Senkevičius. K. Makušinskis tą dieną prisimins visą savo gyvenimą[6]. 1902 m. Lvovo laikraštis „Lenkų žodis“ paskelbė pirmus du Kornelijaus sonetus, jam tada buvo 18 metų. Redaktorius J. Kasprovičius negalėjo patikėti, kad atėjęs atsiimti honoraro – 2 kronų ir 80 talerių – vaikinas su nutrinta mokykline uniforma ir yra tų eilių autorius[7]. K.

[1] *Kornel Makuszyński – ze słońcem w herbie* [interaktyvus]. 2011-12-02. [žiūrėta 2016-09-10]. <http://zwierciadlo.pl/kultura/ksiazka/kornel-makuszynski-ze-sloncem-w-herbie>.
[2] WASYLKOWSKI, J. ***N****ajbardziej Lwowski z Lwowskich pisarzy – Kornel Makuszyński (1884-1953) [*interaktyvus]. ***R****ocznik Lwowski,* 2012-13. [žiūrėta 2016-09-10]. <http://www.lwow.home.pl/rocznik/2012-13/makuszynski.html>.
[3] Ten pat.
[4] *Kornel Makuszyński – ze słońcem w herbie...* Op. cit., p. 4
[5] BINSWANGER-STEFANSKA, E. *Kornel Makuszyński (8 stycznia 1884 w Stryju - 31 lipca 1953 w Zakopanem)* [interaktyvus]. *Kultura*, 2015-07-31. [žiūrėta 2016-09-10]. <http://www.sofijon.pl/module/article/one/948>.
[6] *Kornel Makuszyński – ze słońcem w herbie.* Op. cit., p. 4
[7] KOWALCZYK, J. R. *Kornel Makuszyński* [interaktyvus]. 2013 m. liepa. [žiūrėta 2016-06-17]. <http://culture.pl/pl/tworca/kornel-makuszynski>.

Makušinskis dėl to, kad debiutas pavyko, tryško džiaugsmu. Ilgainiui J. Kasprovičius taps rašytojo draugu. Paskui K. Makušinskis Lvovo universitete, Filosofijos fakultete, ėmė studijuoti lenkų literatūrą ir romanistiką. Jam teko pakeliauti po Europos šalis. Oficialiai į Paryžių vyko studijuoti, o neoficialiai – pasinerti į didžiąją pasaulinę kultūros atmosferą[8]. 1908–1910 m. jis pagilino romanų kalbų žinias Sorbonos universitete. Ten susipažino ir susidraugavo su rašytojais A. Tolstojumi, V. Briusovu, dailininku Dlugoševskiu, smuikininku Jereckiu. Paryžiuje gyvenimas taip pat nebuvo lengvas. Vieną dieną jis su draugais atsidūrė nepavydėtinoje padėtyje: nuo šalčio saugojo anklodė, bet alkio neapgausi, kad nusipirktų maisto, teko parduoti... krosnelę[9].

Kitas graudus ir įdomus įvykis nutiko Romoje. Su draugais ten atsidūręs, žinoma, vėl be pinigų, turėjo naktį susižvejoti turistų sumestas monetas iš Trevio fontano. Tokiu būdu viešnagė amžinojoje sostinėje tęsėsi šiek tiek ilgėliau[10]. 1910 m. „Kaleidoskope" pasirodė K. Makušinskio rašyti reportažai iš Paryžiaus. Beje, juose apie gyvenimą Paryžiuje rašo kritiškai, visai nesižavi tuo, ką mato. Rašytojas atkreipia dėmesį į miesto blogybes, naikinančias žmones, mini, kad ten gyvenama užsieniečių sąskaita, bet jie nemylimi[11]. Paryžiečiai vartoja posakį „girtas kaip lenkas"[12], bet rašytojas vaizduoja „girtą Paryžių". Atsiskleidžia kaip didelis savo tėvynės patriotas. Su bičiuliais J. Kasprovičiumi, L. Staffu, W. Orkanu K. Makušinskis keliavo ir po Rusiją, Vokietiją, Šveicariją, Belgiją, Nyderlandus bei Angliją. Taip pat 1908–1910 m. spėjo išleisti pirmąją poezijos knygelę ir debiutuoti kaip prozininkas.

Įdomu tai, kad lenkų spaudoje rašytojas yra apšaukiamas mizoginistu[13] (mizoginizmas – neapykanta moterims), antisemitu[14]. Jo kūriniuose apstu juokelių apie žydus ir moteris. 1913 m. pasirodė egzotiška apsakymų knyga „Arabiški nuotykiai", kuri buvo gerai sutikta, o jos pagrindinė tema – moterų neištikimybė[15]. Rašytojas priklausė endekams (tautiniai demokratai), o pastarieji nebuvę palankūs žydams[16]. Greičiausiai antisemitizmas jo kūryboje buvo be politinio atspalvio – tik nepikti erzinimai, pilni dygaus sąmojo. Makušinskis sukūrė daug mizoginiškų posakių apie moteris, štai vienas jų: „Moteris neturi sielos, nes ji bijo vandens, šuns, papirosų, ugnies ir tamsių kambarių"[17]. M. Zygmuntas svarsto, kodėl toks neigiamas požiūris į moteris, ir pateikia prielaidą, kad tai dėl asmeninės neigiamos patirties[18]. Straipsnio autorius pabrėžia, kad tuo laiku tokios pažiūros neatrodė išimtis, nes papročiai buvo kitokie nei dabar. Dar vienas autorius tarsi patvirtina prielaidą apie neigiamą asmeninę Makušinskio patirtį su moterimis, teigdamas, kad Kornelijaus Makušinskio ir Emilijos Baženskytės santuoka nebuvo laiminga, užtat tikrai audringa[19]. J. Olecha savo straipsnyje taip pat aptaria K. Makušinskio mizoginizmą, pacituoja keletą posakių apie moteris ir mėgina tai aiškinti paties rašytojo drovumo kompleksu[20]. Autorė teigia, kad jo pirmoji žmona Emilija Baženskytė buvo „jaunalenkių bohemos Lvove mūza, tikra „širdžių ėdikė", kurią garbino tarp kitų ir L. Staffas bei T. Boi-Želenskis"[21].

[8] WASYLKOWSKI, J. Op. cit.
[9] Ten pat.
[10] Ten pat.
[11] Ten pat.
[12] Ten pat.
[13] ZYGMUNT, M. *Pisarz, który kochał zbytki* [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-06-22]. < http://ksiazki.onet.pl/zycie-i-tworczosc-kornela-makuszynskiego/5dhq1>.
[14] Ten pat.
[15] WASYLKOWSKI, J. Op. cit.
[16] ZYGMUNT, M. Op.cit.
[17] Ten pat.
[18] Ten pat.
[19] *Kornel Makuszyńsky – ze słońcem w herbie...* Op.cit.
[20] OLECH, J. *Patos i zwykłe dobro. O Kornelu Makuszyńskim (1884-1953) w 50 rocznicę śmierci* [interaktyvus]. *Tygodnik Powszechny*, nr. 31 (2821), 2003-08-03, [žiūrėta 2016-09-14]. <http://www.tygodnik.com.pl/tp/2821/kultura01.php>.
[21] Ten pat, p. 2.

Emilija Baženskytė

Apie Burbiškio paskutinio savininko Mykolo Baženskio seserį Emiliją nėra daug informacijos, pavienių užuominų aptinkama įvairiuose šaltiniuose, skiriasi faktai apie jos su vyru gyvenimą, tad reikėtų apžvelgti tai, ką pavyko rasti lietuvių ir lenkų spaudiniuose.

Beveik visi tiek lenkų, tiek lietuvių autoriai dažniausiai nurodo, kad Kornelijus Makušinskis susipažino su Emilija Baženskyte Lvovo universitete. Nuo čia prasideda netikslumai, pirmiausia dėl jos gimimo datos. Straipsniuose rašoma įvairiai, pavyzdžiui, gimimo data nurodoma 1881–1886 m. intervalu. Gali būti, kad tikroji gimimo data yra 1884-ieji, nes tokia nurodyta jos paminklo epitafijoje Varšuvos kapinėse[22]. Epitafija užrašyta taip: „Ś. P./ Z BAŻENSKICH/ EMILJA MAKUSZYNSKA/ SERCE WIERNE/ DUZA PROMIENISTA/ 1884–1926. „Serce wierne, duza promienista“ galimas vertimas – „Širdis ištikima, siela spinduliuojanti.“

Emilija Baženskytė su trimis seserimis ir vieninteliu broliu, dvaro paveldėtoju Mykolu, augo Burbiškio dvare. Tėtis mirė 1902 m., tad „Baženskytės globėju buvo paskirtas dvarininkas Kazimieras Okuličius“[23]. Emilijos motina Helena Baženskienė mirė 1917 m. rugsėjo 4 d., palaidota Bobruisko paviete (Baltarusija), vietovėje „Musznica“[24], deja jos nepavyko identifikuoti. Tame pat internetiniame puslapyje yra patalpintas Helenos Baženskienės (jos visas vardas lenkiškai – Helena z Ipochorskich-Lenkiewiczów Bażenska, kilusi iš Baltarusijos) nekrologas, spausdintas Vilniaus laikraštyje „Dziennik Wileński“, 1918 m. vasario 23 d., nr. 46[25], po tekstu pasirašė „Dukra ir sūnus“.

Vilniaus universitetas buvo uždarytas, tad Emilija Baženskytė studijuoti išvyko į Lvovo universitetą Galicijoje (dabar Ukrainos teritorija), kuris žinomas nuo 1661 m. Galicija tuo metu priklausė Austro-Vengrijai, joje vyravo lenkų tautybės gyventojai, Lvovas tapo Galicijos sostinė. Baženskiai

Zakopanietiško stiliaus didžioji altana Burbiškio dvaro parke

buvo Lietuvos lenkai, o Lvovo universitete tuo metu paskaitos vyko lenkų kalba, matyt, tai ir lėmė pasirinkimą. 1905–1908 m. Lvovo universitete studijas, nutrūkusias Kijevo uni- ▸

[22] *Epitafija ant Emilijos Makušinskienės kapo* [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-06-22]. <http://www.sejm-wielki.pl/b/psb.16637.5>.
[23] PRASCEVIČIŪTĖ, L. Emilijai Baženskytei eiles rašė garsiausi lenkų poetai. *Mūsų kraštas,* 1999-05-15.
[24] Geneologija. *Helena Lenkiewicz-Ipochorska* [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-06-22]. <http://www.sejm-wielki.pl/b/sw.351523>.
[25] Ten pat.

versitete, Filosofijos fakultete, tęsė Vincas Krėvė-Mickevičius. Tame pačiame fakultete studijavo ir K. Makušinskis, o Emilija Baženskytė buvo pasirinkusi biologijos studijas[26]. Tikėtina, kad visų trijų keliai galėjo susikirsti.

Minėto straipsnio[27] autorius klaidingai nurodo Makušinskio ir Baženskytės vedybų datą – 1912 m. Kiti lenkų autoriai taip pat klysta, įvardydami santuokos įregistravimo datą – nurodydami vėlesnius metus[28]. Minėtuose straipsniuose lenkų autoriai pateikia vienodus duomenis, neįvardydami šaltinių, todėl sunku atsekti, iš kur jie cituoja būtent tokias datas. Iš tikrųjų Makušinskis su Baženskyte susituokė 1908 m. Varšuvoje[29], turėdami po 24 metus.

Jau minėta, kad E. Baženskytė buvo tapusi mūza poetams, jai „poetickie listy"[30], be kitų, rašė ir T. Boy-Želenskis bei L. Staffas, ji paliko įrašyta ir menininkų gyvenimo metraščiuose[31]. Be kita ko, L. Staffas ir buvo tas pirmasis Makušinskio eilėraščių recenzentas cukrainėje[32]. E. Baženskytės Atminimų knygoje[33] yra palikę įrašus J. Veisenhofas, E. Leščinskis, V. Perzynskis. Internete netikėtai pavyko rasti T. Boi Želenskio atvirlaiškį, datuotą 1922 m., rašytą Sopote, atostogaujant su K. Makušinskiu, skirtą pastarojo žmonai Emilijai: „Ponia Ema, bučiuoju ponios rankelę, gaila, kad ponios nėra šalia, nes su niekuo kitu taip gražiai negeriu, kaip su ponia; esam girti kaip kiaulės, atsidavęs visa širdimi – Boi."[34]

Kuo gi taip sužavėjo jaunuosius lenkus Emilija iš Lietuvos? Atsakant į pastarąjį klausimą, galbūt derėtų pacituoti Mečislovo Treterio (Mieczysław Treter), garsaus to meto meno istoriko, nemažos apimties straipsnio[35] apie Baženskytę, pridėto prie jos nekrologo „Varšuvietės" laikraštyje, ištraukas. Autorius pradeda nuo to, kad „Emilija mirė po neilgos, kelias dienas trukusios ligos, 1926 m. birželio 14 d. 11:30 priešpiet, buvo ji žmona žinomo rašytojo ir kritiko, vadovaujančio literatūros ir meno skyriui „Varšuvietėje". Nėra Lenkijoje tokio žmogaus meno pasaulyje, kuris nebūtų Jos žinojęs, gerbęs ir vertinęs. Didžiausių draugų tarpe – V. Reimontas, J. Kasprovičius, L. Staffas, H. Veisenhofas, J. Falatas, L. Solskis ir daugybė kitų" (tai Lenkijos meno elitas – aut. pastaba). Autorius klausia: „už ką Ją taip visi šlovino, kodėl?" Kuo iš prigimties paprasta, nepretenzinga moteris užkariavo visų širdis? Kaip taip atsitiko, kad beveik visi lenkų literatai, vaizduojamojo meno kūrėjai, teatralai ir visas Lenkijos dvasinis Olimpas visa širdimi priėmė ir gerbė ją už nepaprastą dvasios stiprybę, kada menininkai kartu su tauta protestavo dėl Lenkijos ištrynimo iš Europos žemėlapio?"

M. Treteris toliau rašo, kad „Emilija, būdama garsaus poeto, kuris žavėjo savo nevaldomu sąmoju, žmona, buvo jam „humoro spinduliu", ypatingo – be pagiežos ir kartėlio. Ji mokėjo būti menininko žmona! Emilija, gimusi Žemaitijoje, lenkė širdimi ir ▸

[26] *Kornel Makuszyński - życie i twórczość.* [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-06-22]. <http://www.sp12.piotrkow.pl/o-szkole-t72/patron-szkoly-a140/kornel-makuszynski-zycie-i-tworczosc-r219>.
[27] Ten pat
[28] *Polski słownik biograficzny.* T.XIX/1.-Zcs. 80 – Wroclaw – Warszawa – Krakow – Gdansk. – 1974. P. 262-264. / ŻEGLEŃ, M. *Muzeum Kornela Makuszyńskiego.* Zakopane: Wydawnictwo Tatrzańskie, 1991, p. 4. / ZYGMUNT, M. Op. cit. / KOWALCZYK, J. R. Op. cit. / *Kornel Makuszyńsky – ze słońcem w herbie.* Op. cit. / BINSWANGER-STEFANSKA, E. Op.cit. / KOWALCZYK, J. R. Op.cit. / *Kornel Makuszyński – życie i twórczość.* Op.cit. */ #19. Kornel Makuszyński i… Koziołek Matołek* [interaktyvus]. 2014. [žiūrėta 2016-06-22]. <http://babskieczytadla.blogspot.lt/2014/01/19-kornel-makuszynski-i-kozioek-matoek.html>. / JACKIEWICZ, M. *Krewieństwo i miłość.* [interaktyvus]. *Tygodnik powszechny,* 2003-08-17 [žiūrėta 2016-09-13]. <http://www2.tygodnik.com.pl/tp/nowy/listy.php>. / ŻEGLEŃ, M. Op. cit., p. 4.
[29] *Polski słownik biograficzny.* Op. cit., p. 262. / OLECH J. Op. cit., p. 1. / Ś. P. Emilja z Bażeńskich Kornelowa Makuszynska. *Warszawianka.* 1926-06-16, nr. 160, p. 1. / JUKNEVIČIUS, P*. Rašytojas Kornelijus Makušinskis ir Burbiškio dvaras. Tėvynė,* 2007, nr. 29.
[30] Ten pat.
[31] Ten pat.
[32] BINSWANGER-STEFANSKA, E. Op. cit., p.1.
[33] JACKIEWICZ, M. Op. cit.
[34] Tadeusz Boy-Żeleński (Tadeušo Boi-Želenskio) atvirlaiškis. *Urlop w Sopocie* ([interaktyvus]. [žiūrėta 2016-09-10]. <http://amused.github.io/2013/10/sopot-urlop.html>.
[35] Ś. P. Emilja z Bażeńskich Kornelowa Makuszynska... Op. cit., p.1

siela, nepriklausė „davatkiškam“ tipui, jai patiko nuoširdus bendravimas, tiesos sakymas, buvo atvira, užjaučianti, tai jau tapo net legenda. Ji pasižymėjo ypatingu moters tipu – žaismingumu ir koketiškumu, bendraujant su tokiomis sudėtingomis asmenybėmis kaip artistai, dailininkai, rašytojai ir panašiai. Per 18 santuokos su Makušinskiu metų buvo jo gyvenimo ir optimizmo kūryboje šaltiniu...“ Autorius straipsnyje tęsia: „ji buvo vyrui ir daugybei menininkų tikra geraširdė draugė, o dabar jai mirus visi liko našlaičiai. <...> išėjo viena šviesiausių asmenybių, kuri visuomeniniame gyvenime neužėmė kažkokių pareigų, bet vien jau pačiomis savo būdo savybėmis atliko labai svarbų vaidmenį. Nes buvo tarsi skeltuvas įžiebianti kibirkštis, ir sugebėdavo rasti tiesą prieštaravimuose. Nepraėjo nei 20 metų, kai Makušinskis su ja susitiko Lvovo Universitete, kartu keliavo iki Paryžiaus...“[36]

Po M. Treterio straipsniu – „Varšuvietės“ prierašas, kuriame nuo redakcijos darbuotojų išsakoma užuojauta 6 metus kartu besidarbuojančiam kolegai K. Makušinskiui, pabrėžiama, kokia laimė ir garbė buvo pažinoti velionę, kuri buvo geriausia žmona ir ištikimiausia draugė[37].

Skelbiama ir informacija apie pačias laidotuves, pranešama, kad jos vyks 17 d. , o Mišios – 21 d. Varšuvos Šv. Jono katedroje. Palydint jos palaikus į bažnyčią, esančią Povonzkų (Powązkach) kapinėse, birželio 14 dieną dalyvavo beveik visa visuomenės grietinėlė[38]. Pabrėžtina, kad tai – žymiausios kapinės, laikomos Lenkijos kultūros ir istorijos enciklopedija, nes ten amžinojo poilsio atgulė iškiliausi žmonės. Emilija palaidota šalia savo draugo[39] Vladislovo Reimonto (Nobelio literatūros premijos 1924 m. laureato – apdovanojimą jam pelnė romanas „Kaimiečiai“). Reimontas mirė pusmečiu anksčiau – 1925 m. gruodžio pradžioje.

E. Baženskytė sirgo plaučių tuberkulioze[40]. Galbūt studentiški metai, klajonės su vyru po Europą, karo metai turėjo tam įtakos. Tais laikais tai buvo pagrindinė inteligentų liga. Vaistai tuberkuliozei gydyti išrasti daug vėliau, tad ši liga būdavo gydoma geru maistu ir tyru oru. Nėra žinoma, nuo kada ji sirgo šia liga, bet kad Makušinskis žiemomis atvykdavo į Zakopanės kurortą, dar iki prasidedant Pirmajam pasauliniam karui, nes čia klimatas labai tiko jo ligotai žmonai Emilijai[41], rašė M. Žegleń savo knygelėje apie K. Makušinskį.

K. Makušinskis ir Burbiškis

Beveik visi autoriai mini, kad K. Makušinskis gyveno Burbiškio dvare, kartoja tas pačias standartines frazes, žinoma, necituodami tokios informacijos šaltinių. E. Binswanger-Stefanska rašo, jog K. Makušinskį į savo brolio Mykolo dvarą Burbiškyje 1910 m. pasikvietė Baženskytė. Straipsnyje taip pat ryškėja įdomi detalė – Makušinskis su savo giminėmis nepalaikė ryšių[42]. Taigi jis pakviečiamas pagyventi žmonos gimtinėje, Burbiškio dvare (Emilija turėjo ir savo dvarelį – Pajulių, kurį vėliau iš jos nupirko brolis[43]). Daugyvenės kultūros istorijos muziejaus-draustinio Burbiškio dvaro ekspozicijoje galime pamatyti K. Makušinskį ir Emiliją, pirmo paminklo Lietuvoje A. Mickevičiui iškilmingame atidengime 1911 m. Antras paminklas Lietuvoje poetui pastatytas tik 1984 m. Vilniuje, jei neskaičiuosime 1899 m. Šv. Jonų bažnyčioje atidengto biusto ir 1924 m. Neries krantinėje, netoli dabartinio „Vamzdžio“, atsiradusio medinio maketo, demontuoto – 1939 m.[44]

[36] Ten pat.
[37] Ten pat.
[38] Ten pat.
[39] JACKIEWICZ, M. Op. cit. / KOWALCZYK, J. R. Op. cit., p.4
[40] BINSWANGER-STEFANSKA, E. Op. cit., p. 2. / KOWALCZYK, J. R. Op. cit., p. 3.
[41] ŻEGLEŃ, M. Op. cit., p. 9.
[42] BINSWANGER-STEFANSKA, E. Op. cit., p. 1
[43] KOWALCZYK, J. R. Op. cit., p. 3.
[44] KUČIAUSKAS, K. *Istorinė painiava dėl Adomo Mickevičiaus: medinis pranašas.* [interaktyvus]. 2015-12-22. [žiūrėta 2016-09-28]. http://kultura.lrytas.lt/daile/istorine-painiava-del-adomo-mickeviciaus-medinis-pranasas.htm

Apie Makušinskių gyvenimą 1910–1915 m. Burbiškyje liudija daugelis lenkų autorių savo straipsniuose[45], bet vargu ar jis gyveno čia 1910 m., nes tuo laiku studijavo Paryžiuje. M. Baženskio pastangomis parkas jau buvo išpuoselėtas, užbaigtas rūmų ansamblis, kuriuo K. Makušinskis liko sužavėtas. Gal norėdamas parkui suteikti daugiau išskirtinumo, net iš Zakopanės apylinkių Makušinskis atvežė pavėsinę ir pastatydino ją parke. Daugelis autorių šitą faktą straipsniuose nurodo, bet įdomiausiai pavėsinės pastatymą aprašo savo straipsnyje M. Zygmuntas: „...zakopanietiška pavėsinė Žemaitijos lygumose tiko kaip kumštis nosiai, bet Makušinskis joje jautėsi laimingas, ir žmonos giminės neprieštaravo..."[46] Gali būti, kad toje pavėsinėje K. Makušinskis pajusdavo įkvėpimą kurti, nes 1912–1915 m. Lenkijoje išleistos keturios jo knygos. Dabar ši pavėsinė yra tik Burbiškio dvaro ekspozicijos nuotraukose, bet tikimasi ją atstatyti. Parke jau atstatyta mažoji besienė pavėsinė, ji taip pat yra zakopanietiško stiliaus.

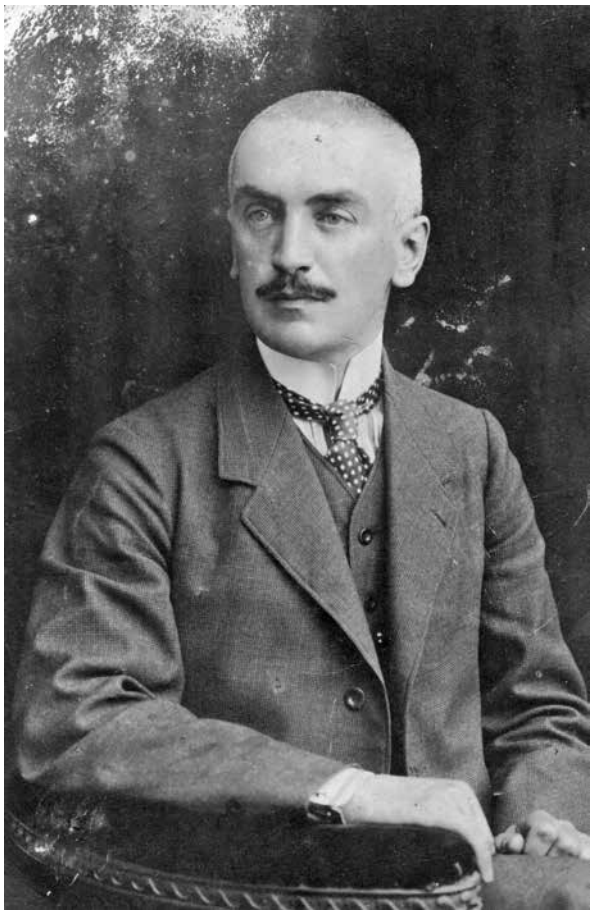

Kornelijus Makušinskis

Pirmasis pasaulinis karas prasidėjo 1914 m. rugpjūčio 1 d. Lietuvoje vokiečiai pasirodė netrukus, bet Burbiškio dvare buvo ramu iki pat 1915 m. rudens. Visuose straipsniuose teigiama, kad Makušinskius, kaip Rusijos priešus, Austro-Vengrijos imperijos piliečius, internuoja ir nuveža net iki Kostromos. Jiems imasi padėti M. Baženskis, garsūs aktoriai S. Visockaja ir J. Osterva. E. Binswanger, kaip ir J. Vasilkovskis, rašo, kad jie ir iš Lietuvos išvyksta rugsėjo mėnesį ir atsiduria Krasnoje kaime[47]. Vienintelis J. Vasilkovskis savo straipsnyje pamini apie Makušinskių klajones įdomių naujų faktų. Jis rašo, kad Makušinskiai Kostromos gubernijos Krasnoje kaime praleidžia tik 3 savaites, nes triukšmą dėl jų internavimo Peterburge pakelia Viniaus banko direktorius Vladislovas Meištavičius ir Kornelijaus Makušinskio pažįstamas iš Paryžiaus laikų poetas Briusovas (tikriausiai turimas galvoje garsus poetas simbolistas Valerijus Briusovas – aut. pastaba). Carinė administracija leido Makušinskiams sugrįžti į Burbiškį[48]. Tai visiškai įmanoma, nes 1914 m. Lvovą buvo okupavusi Rusijos armija, Makušinskiai ten negalėjo vykti, bet Burbiškyje jokios suirutės nesijautė. Kada 1915 m. Lvovą vėl atkariavo Austro-Vengrija, o Panevėžio apylinkėse liepos 14 d. pasirodė vokiečiai, kurie iki rugpjūčio 20 d. okupavo Panevėžio apskritį[49], tik tada rašytojas sugrįžo į Lvovą. ▸

[45] BINSWANGER-STEFANSKA, E. Op. cit., p. 1. / *Kornel Makuszyńsky – ze słońcem w herbie.* Op. cit., p. 2. / WASYLKOWSKI, J. Op. cit., p. 7.
[46] ZYGMUNT, M. Op. cit., p. 2.
[47] BINSWANGER-STEFANSKA, E. Op. cit., p. 1. / KOWALCZYK, J. R. Op. cit., p. 2. / JACKIEWICZ, M. Op. cit. / *Kornel Makuszyński – życie i twórczość.* Op. cit., p. 4.
[48] WASYLKOWSKI, J. Op. cit., p. 6, 7.
[49] JUKNEVIČIUS, P. Prieš šimtą metų. Pirmojo pasaulinio karo atgarsiai Panevėžio apylinkėse. *Tėvynė,* 2015, nr. 30.
[50] MEYSZTOWICZ, W**.** *Pašnekesiai apie laikus ir žmones.* Vilnius, 2004, p. 35–36.

Baženskai taip pat pasitraukė iš dvaro, grįžo čia gerokai po karo, nes okupantai dvarą buvo gerokai apniokoję.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad J. Vasilkovskis neteisingai nurodo Meištavičiaus vardą: ne Vladislovas, o Aleksandras Meištavičius 1908–1917 m. buvo Vilniaus banko direktorius, todėl pažinojo dvarininkus, kuriems dalijo paskolas, galimai yra buvęs ir Burbiškyje, juk jis iš Pajuosčio. Iki 1917 m. Meištavičius buvo ir Rusijos valstybės dūmos narys, taigi – įtakinga politinė figūra. Jo sūnus Valerijonas atsiminimuose rašo, kad tėvas, prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, iš Pajuosčio dvaro, kur leido atostogas, iš karto išvyko į Peterburgą rūpintis Lenkijos nepriklausomybės reikalais. Vėliau aktyviai veikė, ginant Austro-Vengrijos piliečius lenkus, išvežtus į Rusiją, kunigus, belaisvius[50]. Tad šis naujas J. Vasilkovskio paminėtas faktas apie A. Meištavičiaus pagalbą yra vertingas.

1922–1925 m. Makušinskiai lankydavosi Burbiškio dvare, jo darbininkai ir aplinkiniai gyventojai poetą vadindavo „bulgaru“[51]. Minėtoje zakopanietiško stiliaus pavėsinėje jis galėjo dirbti prie poemos „Daina apie Tėvynę“ (Lenkijoje išleista 1924 m.), bent jau prie skyriaus apie Burbiškį. Lietuvių kalba jos neturime, tik dalį apie Burbiškio parką yra išvertęs ir paskelbęs[52] panevėžietis istorikas Petras Juknevičius, ne kartą spaudoje rašęs apie šį dvarą.

Rašytojo ryšiai su Burbiškiu ir Lietuva nutrūko 1926 m., mirus žmonai Emilijai Baženskytei[53], bet apie Lietuvą galime rasti jo poezijoje štai tokias eilutes: „Zaś ja, włóczęga, ciągle śniąc o gwieździe, / Żonę w litewskim tem znalazłem gnieździe. / Stąd moje z Litwą krewieństwo i miłość (...)“. Pažodinis vertimas būtų toks: „O žinai, vis dėlto susapnavau žvaigždę, / Žmoną tame lietuviškame lizde/ Surišo mane ir Lietuvą meilė...“[54]

Tarpukario laikotarpis

Lvove K. Makušinskis dirbo teatro literatūrinės dalies vedėju. Karo „nuotykiai“ tęsėsi – kaip rašo tas pats J. Vasilkovskis, 1915 m. gegužės mėn. besitraukdama iš Lvovo, Rusijos armija pasiima su savimi įkaitais grupę žinomų žmonių, tarp kurių buvo pakliuvęs ir Makušinskis[55]. Tai vėlgi niekur neminimas faktas – kad rašytojas tapo įkaitu. Kitas šaltinis[56] teigia, kad Makušinskis iš Lvovo kartu su Rusijos armija pasitraukė dėl endekų agitacijos įtakos. Galų gale K. Makušinskis, kaip rašoma beveik visuose lenkų straipsniuose, dar 1915 m. patenka į Kijevą, kur rašytoją šiltai priima gausi lenkų inteligentų bendrija ir įsuka į tenykštį kultūrinį gyvenimą. Jis tampa Kijevo lenkų teatro literatūrinės dalies vedėju, vadovauja žurnalistams ir literatams, leidžia knygas. Tas pats J. Vasilkovskis nurodo, kad „Kijeve 1917 m. tinginys Makušinskis pradeda kurti poemą „Daina apie Tėvynę“, darbas trunka keletą metų.“[57]

1918 m. pabaigoje abu su žmona Emilija persikelia į Varšuvą, ten K. Makušinskis gyvena iki Varšuvos sukilimo – 1944 m. Varšuvoje jie įsikuria bute, esančiame Rožių alėjoje[58]. Čia sėkmingai klostosi jo kaip rašytojo, teatro kritiko, žurnalisto, feljetonisto bei publicisto karjera: leidžiamos knygos, intensyviai rašoma to meto populiariausiems spaudos leidiniams. Žinomas rašytojas apsuptas kolegų, laiką leidžia ir to meto geriausiuose restoranuose.

Vienas epizodas, aprašytas A. Slonimskio – kaip jis su keletu bičiulių origina- ▸

[51] PRASCEVIČIŪTĖ, L. Op. cit.
[52] JUKNEVIČIUS, P. *Kornelijus Makušinskis 1884–1953*. Lankstukas. Panevėžys – Burbiškis, 2007 m.
[53] BINSWANGER-STEFANSKA, E. Op. cit., p. 2. / KOWALCZYK, J. R. Op. cit., p. 3.
[54] Makušinskis, K. *Pieśń o ojczyźnie.* Warszawa, 1924, p. 31-32. (Cituotą ištrauką vertė S. Senulis).
[55] WASYLKOWSKI, J. Op. cit., p. 7.
[56] *Polski słownik biograficzny.* Op. cit., p. 262-264.
[57] WASYLKOWSKI, J. Op. cit., p. 7.
[58] *Kornel Makuszyńsky – ze słońcem w herbie.* Op. cit., p. 2.
[59] KOWALCZYK, J. R. Op. cit., p. 5.

liai pasveikino K. Makušinskį vardo dienos proga. Jam į namus nusiuntė štai tokį įvairiapusį rinkinį: 12 Kosciuškos biustų, 24 tuzinus baltų batų kulnų (skirtingo dydžio), 8 lyginimo lentas, 20 kg burokėlių, 2000 gilzių papirosams, vežimaitį anglių, 4 vonias. Dovana buvo ne šiaip sau, mat K. Makušinskis gyveno bute su centriniu šildymu, turėjo vonią, nerūkė papirosų, nenešiojo baltų batų ir nemėgo burokėlių. Draugai, atėję pas rašytoją, negalėjo per savo dovanas patekti į butą – laiptai buvo jomis tiesiog užgriozdinti. K. Makušinskis vėliau jiems guodėsi, kad 2 dienas nešiojo dovanas į viešbutį[59]...

K. Makušinskis 1926 m. vasario 28 d. buvo apdovanotas Lenkijos valstybine literatūros premija už poemą „Daina apie Tėvynę“. Premija siekė 5 tūkstančius zlotų – palyginti su kitomis nedidelė, bet kilo didelis šurmulys: pasirodė straipsniai, klausiantys, kuo Makušinskis nusipelnė tokio apdovanojimo. Poemos kritikai net suskaičiavo, kad Makušinskis žodžius *Lenkija, lenkai, lenkiškas* įrašė net 296 kartus, teigė, jog poema yra anachronizmas, pilna patoso ir yra tarsi kapinės žodžiams[60]. Tokia reakcija jam atrodė kaip stiprus smūgis, bet laukė ir dar skaudesnis – po kelių mėnesių mirė žmona. Kaip rašo J. Vasilkovskis, atgauti dvasinės pusiausvyros jis išvyko į Italiją[61].

Vienas ilgai negyveno. Nors dar 1927 m. sausį spaudoje buvo pasirodžiusi „antis“, kad Makušinskis susižadėjo su Reimonto našle, rugsėjo 1 d. rašytojas Zakopanėje vedė Janiną Glusinską, estrados dainininkę[62], kilusią iš Lvovo (kiti autoriai teigia, kad ji buvo operos ar tiesiog dainininkė[63]).

Įdomu pastebėti, kaip kito K. Makušinskio kreipiniai į anytą laiškuose: kai jai rašė, prašydamas dukros rankos, pirmame laiške ją vadino „pačia reikalingiausia ponia“, jau vedęs kreipėsi „brangiausioji senute“, dar vėliau – tik „uošve[64]“.

Vokiečių okupacijos metus rašytojas su žmona Janina praleido Varšuvoje. Vokiečių aviacijos antskrydžio metu, 1939 metais, bomba pataikė į jų butą Grotgerio[65] gatvėje. Jų nesužeidė, bet sudegė dalis ilgus metus rinktos kolekcijos, dokumentai, naujausios knygos ir kiti rankraščiai. Iki 1944 m. sukilimo pralaimėjimo gyveno Varšuvoje, po to atvyko į Zakopanę, kur liko visam laikui.

Zakopanė

Kornelijus Makušinskis, kaip jau minėta anksčiau, „atrado“ Zakopanę dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą, o nuo 1918 m., gyvenimo Varšuvoje periodu, jis su žmona čia atvykdavo iš pradžių tik žiemą, nes vasaras leisdavo kituose kurortuose[66]. Gyvendavo vilose, arba kitaip vadinamuose pensionuose. Emilija sirgo plaučių tuberkulioze, o Zakopanės klimatas palengvindavo jos būklę. K. Makušinskis nuo 1923 m. ėmė rašyti Zakopanės laikraščiams, aktyviai dalyvavo kultūrinėje, visuomeninėje veikloje.

Zakopanė pamažu tapo Lenkijos žiemos kultūros sostine. Čia atvažiuodavo artistai, rašytojai, menininkai. Restoranuose nuolat šurmuliuodavo jų draugijos, atvykdavo ir koncertuodavo žymiausi artistai. K. Makušinskis taip apibūdino Zakopanės miestelį: „tai kaimas nuo Trzaskos iki Karpovičiaus“, jis turėjo galvoje to meto pačius populiariausius restoranus[67]. F. Trzaskos restoranas pirmasis ėmė rengti garsiuosius šokių vakarus, „Mis Zakopanė“ rinkimus, jis kviesdavosi ir juodaodžius džiazo muzikantus. F. Trzaska labai mylėjo ir globojo menininkus. Pas jį dažnai lankydavosi ir Makušinskiai. Tai buvo iki karo, po jo savininkas ▸

[60] OLECH, J. Op.cit., p. 3.
[61] WASYLKOWSKI, J. Op. cit., p. 8.
[62] Ten pat, p. 9.
[63] *Kornel Makuszyński - życie i twórczość.* Op. cit., p. 5. / ŻEGLEŃ M. Op. cit., p. 11.
[64] OLECH, J. Op.cit., p. 4.
[65] BINSWANGER-STEFANSKA, E. Op. cit., p. 2.
[66] ŻEGLEŃ, M. Op. cit., p. 9.
[67] Ten pat.
[68] ŁOBODA, A. *Borejsza naszych czasów – prolog.* [interaktyvus]. 2013-03-08. Fundacja Promocji Kultury [žiūrėta 2016-

labai sunkiai atgavo patalpas, vėl stengėsi atkurti restoraną kaip kultūros centrą. Suprasdamas sunkią K. Makušinskio ir kitų padėtį, vaišindavo juos nemokamais pietumis. Komunistai galų gale jį sužlugdė, viską atimdami. Likimo ironija: buvęs turtingas, dosnus bei žmonių mylimas verslininkas F. Trzaska baigė savo dienas panašiai kaip Makušinskis – skurde ir ligoje, tais pačiais metais. Jį palaidojo, vilkintį ligoninės pižama, artimieji nesirūpino, kas kalėjo, kas nenorėjo rūpesčių[68].

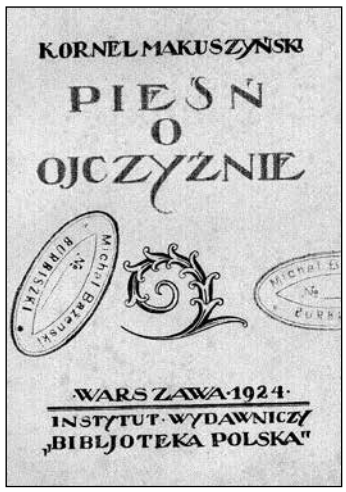

Kornelijaus Makušinskio knygos „Daina apie Tėvynę" titulinis lapas su Mykolo Baženskio antspaudu

Nuo 1934 m. Zakopanė buvo Makušinskių antrieji namai. Be savo įprastų darbų, rašytojas rūpinosi ir neturtingais vaikais. Jo populiarumo ir rūpesčio dėka Gubaluvkos kalno papėdėje įkurta sanatorija nepasiturinčių kalniečių vaikams, be to, vaikai galėjo naudotis dovanotu inventoriumi[69]. Rašytojas kurorte skatino slidinėjimą, buvo labai aktyvus sporto draugijų dalyvis. Nuo 1930 m. Zakopanėje vykdavo slidinėjimo varžybos K. Makušinskio taurei laimėti. 1931 m. jam suteiktas Zakopanės garbės piliečio vardas.

Kai Kornelijus Makušinskis eidavo pagrindine Krupovkos gatve, jam reikėdavo ranką visą laiką laikyti ant skrybėlės, nes sveikinamasis nuolat ją turėdavo kilnoti, vėliau nusipirko beretę... Vaikų būriai sekdavo iš paskos, kad galėtų savo mylimo rašytojo nors apsiausto rankovę paliesti[70].

K. Makušinskis tuoj po karo aktyviai dalyvavo autoriniuose vakaruose – susitikimuose su vaikais, karo audrose praradusiais tėvus, globojamais „Raudonojo kryžiaus", aktyviai stengėsi jiems pagelbėti, pavyzdžiui, steigdamas sanatorijas[71]. Nebuvo mylimas komunistinės valdžios, jo kūryba laikyta buržuazine atgyvena, Lenkijos stalinistai neleido spausdinti jo kūrinių, 1951 m. išėmė knygas iš bibliotekų[72]. Gyvenimą labai apsunkino pažengęs diabetas, pokaryje beveik neįmanoma buvo gauti insulino.

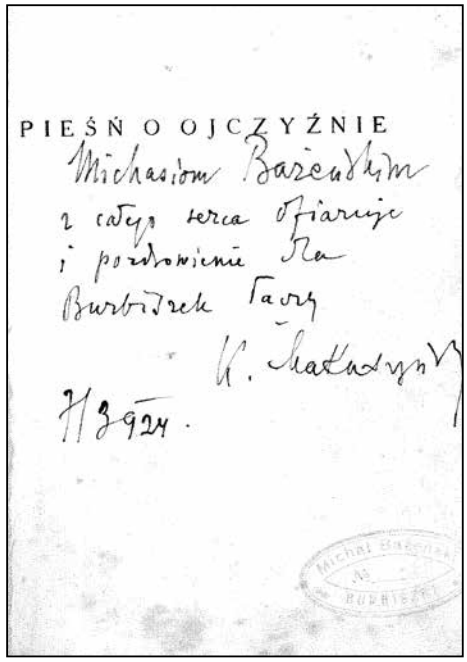

Kornelijaus Makušinskio dedikacija Mykolui Baženskiui: „Michasiui Baženskiui, iš visos širdies skiriu Burbiškiui. K. Makušinskis. 1924 m."

09-14]. <http://zaprasza.net/a.php?article_id=32140>.
[69] ŻEGLEŃ, M. op. cit., p.
[70] *Kornel Makuszyński – ze słońcem w herbie.* Op cit., p. 3.
[71] WASYLKOWSKI, J. Op. cit., p. 12.
[72] Ten pat.
[73] ***Kornel Makuszyński – ze słońcem w herbie.*** Op cit., p. 3.

J. Vasilkovskis mini, kad jau apie 1932 m. keliems mėnesiams jį prie lovos buvo prikausčiusi cukraligė. Padėdavo draugai, pavyzdžiui, K. Vieržinskis[73] siųsdavo paketus iš užsienio, iš amerikietės skaitytojos į Zakopanę rašytojui atkeliaudavo insulinas, drabužiai, kava ir arbata. Draugai, lošdami kortomis, specialiai pralošdavo K. Makušinskiui – žinojo, kokia sunki jo materialinė padėtis. Žmona Janina mokė muzikos. Nors ir neturėjo vaikų, bet pajamų neužtekdavo. Niekas geriau neapibūdintų K. Makušinskio gyvenimo situacijos po karo nei jis pats viename pokalbyje apie buvusius gerus laikus:

Kornelijaus Makušinskio kapas senosiose Zakopanės kapinėse „Na Pęksowym Brzyzku". 2016 m. Straipsnio autorės nuotrauka

„sėdi į Vienos ekspresą, vakare – Vienoje, kitą dieną tu jau Romoje, o trečią dieną geri vyną Kapryje. Tada buvo galima pabėgti nuo rudens, o dabar, kur pabėgsi?[74]"

K. Makušinskis mirė 1953 m. liepos 31 d. rytą nuo abipusio plaučių uždegimo, dalinai paralyžiuotas ir be sąmonės[75]. Palydėti rašytojo į „Pęksowym Brzyzku" kapines susirinko tūkstančiai žmonių. Seni kalniečiai verkė kaip vaikai. Laidojo kalniečių prašymu pagal jų papročius[76].

Likus dviem dienoms iki Kornelijaus Makušinskio mirties, pas jį į namus atėjo vaikinukas ir norėjo susitikti su rašytoju. Kai jam neleido, iš užanties nedrąsiai ištraukė baltą rožę ir paprašė nunešti rašytojui. Toji rožė, kaip meilės ir padėkos simbolis, gulėjo ant Makušinskio krūtinės paskutinės jo kelionės metu – ar galėjo būti gražesnė padėka rašytojui?..[77]

Zakopanės viloje „Opolanka", kur K. Makušinskis su savo antrąja žmona Janina nuo 1934 m. lankydavosi, o paskutinius 11 metų po karo gyveno nuolat, 1966 m. įkurtas rašytojo memorialinis muziejus. Eksponatus muziejui paaukojo žmona, atkakliai po vyro mirties kovojusi už jo atminimo išsaugojimą. Muziejus yra vienas iš labiausiai lankomų turistinių vietų, kaip ir „Pęksowym Brzyzku" kapinės Zakopanėje. Jo vardu pavadintos gatvės, mokyklos, įsteigta literatūrinė premija, bet svarbiausia – rašytojas gyvas žmonių atmintyje, jo knygos leidžiamos, skaitomos, o ir paties rašytojo gyvenimas vertas romano.

Daugyvenės kultūros istorijos muziejaus-draustinio fondo nuotraukos

Straipsnio titulinėje nuotraukoje – Kornelijus Makušinskis su Emilija Baženskyte Burbiškyje, ant Liūtų tilto, paminklo Adomui Mickevičiui atidengimo dieną. 1911 m. ■

[74] Ten pat.
[75] Ten pat.
[76] WASYLKOWSKI, J. Op. cit., p. 12.
[77] Ten pat, p. 13.

MOTERIS GYVATĖ – SAVO SVAJONĖS KELYJE

Nuo pat vaikystės gyventi cirku ir cirke daugeliui atrodo neįtikėtina. Tačiau būtent toks pasirinkimas jau kelis dešimtmečius lydi mūsų kraštietę ODETĄ PEČIUKIAVIČIŪTĘ-JANEČKOVĄ – oro akrobatę, žinomą ne tik Lietuvoje. Spausdiname mūsų žurnalo skaitytojams išsakytų jos minčių.

Tikriausiai dažnam užtektų ištarti „moteris gyvatė“ ir jau suprastų, kad kalba suksis apie Jus arba su Jumis. Visgi prašytume pačiai prisistatyti gimtojo krašto žmonėms, prisiminti radviliškietiškus savo metus.

Aš – buvusi Radviliškio cirko „Svajonė“, kuriai vadovavo šviesaus atminimo Antanas Dabulskis, artistė. Šiame mieste gimiau ir užaugau, mokiausi Vinco Kudirkos vidurinėje mokykloje. Paskui įstojau į Kūno kultūros akademiją (dabar – Sporto universitetas). Joje baigiau biomedicinos bakalauro ir magistro studijas.

Pradėjus studijuoti, žinoma, teko atsisveikinti su savo „Svajone“ – cirku, kuriam atidaviau visą savo vaikystę ir jaunystę. Tačiau ryšys su scena nenutrūko: mane pakvietė ▸

laisvu nuo studijų laiku dirbti tuo metu garsiame Vilniaus klube-restorane „Neringa“, kuriame teko laimė viena scena dalytis su dabar jau Anapilin iškeliavusiu Stasiu Povilaičiu ir daugeliu kitų scenos žvaigždžių. Nuo tada ir tapau moterimi gyvate – taip buvo pavadintas vienas iš mano pasirodymų ant pjedestalo. Netrukus gavau gausybę pasiūlymų dalyvauti įvairiuose renginiuose, projektuose, reklamose tiek Lietuvoje, tiek svetur. Įpratau studijas derinti su ilgomis gastrolėmis užsienyje. Mane labai palaikė ir dėstytojai, ir pats dekanas. Be abejo, teko nemažai įvairiuose renginiuose atstovauti „savo“ akademijai. Dievinau tai. Tačiau studijų metai prabėgo akimirksniu ir turėjau rinktis „rimtą“ darbą. Gavau pasiūlymą dirbti Kauno pantomimos ir plastikos teatre. Bet to nepakako. Tapau ir trenere – vedžiau pilateso, gimnastikos užsiėmimus vaikams bei suaugusiesiems.

Radviliškietiškus savo metus labiausiai ir prisimenu kaip susijusius su cirku „Svajone“, su visuomet širdyje išliksiančiu vadovu Antanu Dabulskiu. Jis buvo antras mano tėtis, o Radviliškio kultūros rūmai – antri mano namai, kuriuose praleidau turbūt daugiau laiko nei gimtuosiuose. Didžiausias džiaugsmas būdavo cirko gastrolės, į kurias vykdavome kiekvieną vasarą. Nieko nebūdavo smagiau, kaip visiems po parodytos programos išsitiesti miegmaišius toje pačioje scenoje, kurioje vykdavo cirko šou, ryte drauge kepti kiaušinienę ant vadovo atneštos elektrinės plytelės, žodžiu, jau tada patirti kitiems gal ir neįtikėtiną artisto kasdienybę...

Pasirodymo metu

O kaip atsidūrėte Čekijoje, ar jau jaučiatės visiškai pritapusi tame krašte?

Ten atsiradau visiškai netikėtai. Nors ir mėgau keliones bei darbus užsienyje, tačiau esu patriotė, myliu savo šalį ir ja didžiuojuosi svetur. Na, o į Čekiją patekau tuomet, kai mane pakvietė vasarą laisvu nuo darbų laiku padirbėti tos šalies cirke. Jame ir pasilikau.

Šeimyninis mano gyvenimas su buvusiu vyru „Rebelheart“ dainininku jau buvo pasiekęs skyrybų slenkstį. Taip susiklostė, kad atradau sau artimą ir tokių pačių siekių draugą – dabartinį savo vyrą ir trijų vaikų tėvą. Su buvusiu vyru turiu sūnų Dovydą. Taigi esu keturių vaikų mama.

Čekijoje visiškai pripratau, savo namais jau galiu drąsiai vadinti esančiuosius čia – namai ten, kur tavo širdis. Bet mano širdyje visada telpa ir gimtinė. Juo labiau kad Lietuvoje būnu dažnai. Mūsų kolektyvas – jungtinis Čekijos-Lietuvos cirkas, mano pastangomis įtraukiantis kuo daugiau lietuviško talentingo jaunimo. Stengiuosi, kad nenutrūktų jaunųjų cirko artistų karjera, baigus vidurinę mokyklą ir atsisveikinus su būreliu savo mieste. Gaila, bet tokia situacija yra Lietuvoje. Juk cirko universitetų ar mokyklų neturime.

Papasakokite daugiau apie savąjį cirką, apie tai, kaip kuriama jo programa, Jūsų pasirodymai.

Mūsų cirkas turi ilgametę istoriją, kurią dabar tęsia jau ketvirtoji Janečkovų karta. Cirkas keitė pavadinimus, bet jo dvasia išliko, tradicijos tęsiamos. Visi šeimos nariai buvo, yra žinomi artistai, dresuotojai, muzikantai. Nuo 2011 metų „Marcel ir Odeta“ tapo jungtiniu Čekijos-Lietuvos cirku. Esame išskirtinis cirkas Lietuvoje, nes pas mus skamba ir gyva muzika. Mano vyras yra ir muzikantas, todėl savo pasirodymus papildome gyvai skambančiais būgnų garsais. Abu mėgstame roko muziką, drąsiai galime vadintis „circus rock‘n‘roll“. Publikai tai patinka, nes esame kitokie, kuriame kitokį cirką, cirko šou, kuriame nenuobodu ir pačiam mažiausiajam, ir seniausiajam žiūrovui. Smagu, kai į mūsų programas susirenka daug jaunimo ▸

ir pagyvenusių žmonių. Juk cirkas – tikrai ne tik vaikams. Džiaugiamės, kad kasmet publikos daugėja, susipažįstame su įvairiais žmonėmis, gera, kada tau dėkoja, atneša gėlių.

Cirko artistės atžalos

Cirko programa keičiama kasmet. Keičiasi žmonės ar jų atliekami numeriai. Pasirodymai rengiami nuo ankstyvo pavasario iki vėlyvo rudens. Ir tuomet su visu karavanu (gyvūnais, transportu, darbuotojų komanda bei vaikais) traukiame namo, į Čekiją, kur praleidžiame žiemą, ruošdamiesi naujam sezonui. Gyvename netoli Prahos, Nymburko miestelyje. Ten mūsų namai, ten arklidės žirgams, šalia – liūtų narvai, palapinės kupranugariams, aikštelės sunkvežimiams, namai darbuotojams. Čia ir vyksta mūsų repeticijos. Viskas čia pat, namuose.

Mano pasirodymai – nuolatinė kūryba, ieškojimai, darbas. Sumanymai, idėjos dažniausiai gimsta netikėtai. Būna, važiuoji mašina, klausaisi muzikos ir va topteli gera mintis į galvą, o po to techniškai repeticijose tai išbandai. Be abejo, daug įtakos turi apsilankymai įvairiuose šou, užsienio cirkuose, spektakliuose ar filmuose. Nuolat stebiu, kas šiuo metu patinka vaikams, kas dabar „ant bangos“. Savo idėjomis pasidalinu su vyru. Jis pataria, papildo, nes patirties tam turi – jau 30 metų keliauja po pasaulį su cirku.

Jūs – oro akrobatė, nuolat stebinanti nepaprastu lankstumu, kūno galimybėmis ir atliekamais triukais. Kaip Jums tai pavyksta nuo pat vaikystės iki dabar, kas yra tas stebuklingas „varikliukas”?

Taip, nuo pat vaikystės tai darau... Prisimenu, mano pirmas susitikimas su cirku buvo rugsėjo 1-ąją, kai stebėjau cirko pasirodymą ir staiga išgirdau kvietimą prisijungti prie tos trupės. Kitą dieną tame sąraše jau buvau ir aš, vos šešerių ar septynerių metų mergaičiukė. Taip iš ten ir nebeišėjau, niekada savo pasirinkimu nesuabejojau. Esu toks žmogus – jei patinka, turiu siekti optimaliausio rezultato. Būdavo, vadovas veja namo, nes vėlu ir pamokas reikia ruošti, bet ▸

Svaiginančiame aukštyje – moters gyvatės triukai

aš vis prašau, kad dar ko nors išmokytų. Į treniruotes eidavau net su gipsuota koja – traumų darbe niekada nepatyriau, bet kartais pasitaikydavo paslysti gatvėje. Gal per tiek metų, dėl tiek įdėtų pastangų ir užsivedė tas „varikliukas“, veikiantis pačioje manyje iki šiol. Šeimoje tėvai, be abejo, džiaugėsi mano pasiekimais scenoje, bet vis tiek į tai rimtai nežiūrėjo. Jie visada mane skatino ateitį siekti su mokslais. Todėl net sulauktą pasiūlymą po vidurinės stoti į Ukrainos cirko mokyklą priėmė skeptiškai. Tačiau ir dėl to nesigailiu.

Du vieno cirko artistai: Odeta ir Marcelis

Aišku, metams bėgant, kūnas sensta, bet daugėja patirties. Nė nežinau, kaip man pavyksta tai, ką darau scenoje, iš kur tos jėgos. Rodos, ir treniruotėms tiek laiko neskiriu, kiek reikėtų. Esu keturių vaikų mama, viskas tuo ir pasakyta – laiko sau nebelieka... Tačiau net laukdamasi vaikelių, iki penkto nėštumo mėnesio atlikinėjau akrobatinius triukus ore, o po nėštumo greitai sugrįždavau į sceną. Jėgos ir lankstumas netrukdavo atsistatyti, juk pertrauka tesiekdavo vos keturis ar penkis mėnesius. Sėdėti namuose ir tik auginti vaikus – ne man. Būdavo, suguldau visus tris savo leliukus (dvyniai ir dukrytė gimė vienas po kito) ant lovos ir einu mankštintis, žaisdama su jais: pakeliu koją į virvutę-špagatą, o jie krykščia, jiems tai juokinga... Be to, vyras labai padeda. Visa šeima draugiškai dalijamės buitiniais ir darbiniais reikalais.

Čekas Marcelis, Jūsų vyras, yra įvairių cirko programose dalyvaujančių, atliekamais pasirodymais stebinančių gyvūnų dresuotojas. Kaip jaučiasi moteris, savo žmogų nuolat matydama ir pati kasdien būdama plėšrūnų artumoje?

Dresūros gabumų ir žinių mano vyras paveldėjo iš tėčio, senelio. Savo 30 metų cirko karjeroje išdresavo šimtus liūtų, tigrų, jaguarų, pumų, leopardų, o žirgų ar kupranugarių – nė nebesuskaičiuotų... Tačiau labiausiai jį žavi darbas su plėšrūnais, tai užgniaužia kvapą ne vienam. Žinoma, aš visada jaudinuosi, kai jis su tais savo „artistais“ išeina į sceną, bet būnu šalia, stebiu kiekvieną atliekamą judesį, padedu asistuodama. Juk tuos gyvūnus auginame nuo pat jų gimimo. Pati iš buteliuko pienu maitinau ne vieną tigrą. Man jie tokie pat meilūs, kaip ir žirgai ar kiti gyvūnai. Pripranti, prisiriši.

Smagu, kad jokių negerų nutikimų sceno-

Odetos vyras – žvėrių dresuotojas

je su gyvūnais mums nepasitaikė. Jeigu kuriam jų būna blogiau, ne ta nuotaika, jo tiesiog neišleidžiame į sceną. Prievartos pas mus nėra jokios. Turime paruošę tiek daug programos, kad jei kas nors ir nedalyvauja, žiūrovas to tikrai nepastebi.

Teko kartą atidėti liūtų pasirodymą, nes tarpusavyje per repeticiją smarkiai susipyko. Nuo to laiko jie scenoje kartu ir nebepasirodė.

Dresuojant, pasirodymų metu mano vyras rimbo ar – tai dar baisiau – elektros šoko, kaip kas galvoja, nenaudoja. Mokoma tik skatinant skanėstais: liūtą – mėsa, žirgus – cukrumi, beždžionę – bananu... Jūs patys pagalvokite: negi norėtumėte užduoti rimbu ar kuo kitu už jus stipresniam?..

Mes labai mylime savo gyvūnus, nes jie – lyg ir mūsų vaikai, visą laiką praleidžiame drauge.

Vyriausiasis sūnus Dovydas jau antri metai dalyvauja pasirodymuose, dresuoja arkliukus, ponius. Žirgai – jo silpnybė, po truputį mokosi ir jodinėjimo meno, nes nori būti „zoro“. Kiti mūsų vaikai taip pat myli gyvūnus, labiausiai – arkliukus, kurie jiems atrodo mieliausi. Prie plėšrūnų narvų neprieina, užtenka tuos žvėris stebėti iš tolo.

Pasirengę išeiti į cirko areną...

Su tokia nemaža ir mišria – žmonės ir žvėrys – kompanija kas vasarą – į Lietuvą, po to – atgal į Čekiją. Gastrolės, cirko vagonėlis, palapinė... Džiaugiatės? Keiksnojate?

Gastrolių visada laukiame ir lauksime. Tai kažkas nepaprasta, romantiška. Namai ant ratų yra dideli, su visais patogumais – miegamuoju, vonia, virtuve. Netenka maudytis dubenyje, kaip ne vienas įsivaizduoja. Šių laikų technikos pasiekimais galime didžiuotis. Pervažiavus iš vieno miesto į kitą, pajungiama elektra ir vanduo – viskas, ko reikia. Privalumas yra tas, kad namai tau niekada nenusibosta. Mėnesį jie stovi netoli jūros, kitą – prie šurmulingo „Akropolio“, dar kitą – šalia ramaus ežero. Tai nuostabu, kiti už tai moka didžiulius pinigus, o mes – tik už aikštelę ir leidimus toje vietoje surengti cirko pasirodymus. Darbas šalia namų, niekur mašina nereikia važiuoti...

Ar ateityje visa tai pasirinks ir mūsų vaikai, nežinia. Be abejo, sieksime, jog jie įgytų aukštąjį universitetinį išsilavinimą – tai mums atrodo būtinybė. Paskui jau tik patys jie nuspręs, ką rinktis; neverčiame, o tik mokome: kuo daugiau mokės, tuo geriau bus jiems patiems.

Koks Jūsų ryšys su Radviliškiu? Miestu, kuriame prasidėjo Jūsų, cirko artistės, kelias ir kurio labai aktyvi, ilgametė, tarp mėgėjų cirkų lydere pripažinta veikla dabar – jau praeitis?

Radviliškį, savo gimtąjį miestą, myliu ir mylėsiu. Visuomet man gera čia sugrįžti. Ir tik vien dėl to su cirku jį kasmet aplankau. Nors tai nėra labai pelninga, bet vyrą vis įtikinu, jog reikia būtinai čia pasisvečiuoti. Tik beprotiškai gaila, kad jame niekada nebesutiksiu savo mylimo ir brangaus mokytojo – vadovo Antano Dabulskio. Tokia smagi būdavo jo viešnagė pas mus, visuomet man atnešdavo gėlių ir dovanų. Laukdavau jo kasmet... Didžiuojuosi, kad buvau jo auklėtinė ir labai norėčiau jo „Svajonę“ tęsti toliau.

Žurnalo skaitytojų vardu dėkojame už šį interviu ir linkime Jums bei Jūsų cirkui nuolatinės sėkmės savo svajonių kelyje.

Parengė Gražina Dunauskienė

Nuotraukos iš Odetos Pečiukiavičiūtės-Janečkovos asmeninio albumo

■

TAPANTIS ARCHITEKTAS

Edvardas Vytautas Beinortas – nusipelnęs inžinierius architektas, daugybės nupieštų paveikslų autorius, aktyvus Vilniaus radviliškėnų bendrijos narys, sambūrio „Pašušvėnai“ prezidentas. Platesnei žurnalo skaitytojų pažinčiai su šiuo kraštiečiu – jo žodis apie save, kolegų – apie jį, taip pat jo kūriniai.

„VISA TAI – DUOKLĖ TĖVAMS...“

EDVARDAS VYTAUTAS BEINORTAS,

inžinierius architektas

Esu gimęs 1937 metais Kačiuškių kaime, Radviliškio rajone. Tikrąjį gimtadienį švenčiu birželio 22-ąją. Krikštytas Pašušvio Visų Šventųjų bažnyčioje. Buvau jauniausias iš trijų brolių – Algirdo ir Vaclovo. Augau lopšyje ant lingės. Pagal mamos pasakojimą, tai buvo nuostabiai tėvuko sumeistrautas kūdikio guolis: vos pirštu prisilietus, pradėdavo suptis.

Pirmasis ankstyvos vaikystės įvykis užsifiksavo iš 1941 m. vasaros, kai beveik virš mūsų namų susikovė vokiečių ir rusų naikintuvai. Tėvukas išsivedė mane iš gryčios ir paguldė ant kailinukų griovyje. Girdėjau smarkų plerpimą...

Tėvų sodyba buvo atokiau nuo kitų, pamiškėje, toliau nuo Pašušvio ir Grinkiškio miestelių, atskirta Šušvės. Ją ir vadino užkampiu. Didžiausi tuometiniai kultūros centrai – Pašušvio keturių skyrių pradžios mokykla ir Grinkiškio miestelis, kuriame jau buvo gimnazija, valsčiaus administracija, bažnyčia, vaistinė, paštas ir turgaus aikštė.

Žudynės miškuose, trėmimai, ašaros – viskas persipynė su raudonomis vėliavomis, ▸

plakatais, kaklaraiščiais... Mokykla vertė nelankyti bažnyčios, stoti į pionierius. Nesirašiau, nestojau ir į komjaunimą. Dieną stribai, čekistai šukuodavo kaimus, o naktį apsilankydavo miškiniai. Grinkiškio turgaus aikštėje buvo guldomi nužudytųjų kūnai.

Tėtis Vladas ir mama Sofija Beinortai sukosi kaip įmanydami, nes reikėjo auginti, pamaitinti, aprengti ir mokyti tris vaikus. Esu jiems dėkingas už visą triūsą, pastangas, už meilę ir gyvenimo dovaną. Nors ir paprasti žmonės, ūkininkai, jie buvo kupini dvasinio turto ir gyvenimo troškulio, geriausi kaimo dainininkai, giesmininkai. Tėvukas – dar ir puikius amatininkas, račius bei dailidė. Savo kalvėje nukaldindavo įvairius ūkio padargus, ratlankius, pasagas. O kur dar bityno, sodo priežiūra! Čia pat buvo miškas, upė – grybai, riešutai, uogos, žvejyba, ir viską suspėdavo vienas žmogus.

Mama sugebėdavo pavalgydinti, aprengti keturis vyrus pačios austo audeklo drabužiais, mezginiais, siuviniais. Dar pomėgis knygoms, puikus balsas ir nepaprasta atmintis dainoms, eilėraščiams, giesmėms. Šeimos ar giminės susibūrimuose, dienos darbuose skambėdavo Maironio eilės, Juozo Naujalio giesmės, Stasio Šimkaus dainos. Namuose netrūko ir muzikos instrumentų: buvo armonika, mandolina, balalaika, gitara, kontrabosas, akordeonas. Pokario metais mūsų šeimyninė kapela turėjo didelį pasisekimą tiek Grinkiškio vidurinėje mokykloje, tiek ir aplinkinių kaimų jaunimo vakarėliuose, vestuvėse.

Atėjo 1955-ųjų abitūros egzaminų metas. Kur stoti? Broliai jau studijavo Kaune: Algirdas – Žemės ūkio akademijoje, Vaclovas – statybą Politechnikos institute. Jis ir buvo didžiausias orientyras pasirinkimui – pastebėjęs mano gabumus piešti, patarė studijuoti architektūrą. Teko rimtai paprakaituoti, bet man pavyko. 1961 m. gavau inžinieriaus-architekto diplomą, buvau paskirtas dirbti Vilniuje. Pirmieji žingsniai – nereikšmingi, smulkūs: interjerai, baldai. Ilgainiui giliau susipažinau su medžio apdirbimo pramone, medienos pritaikymo statybose

Edvardas Vytautas Beinortas (kairėje) ir chorvedys, dirigentas Petras Vaičekonis

galimybėmis, baldų projektavimu. 1963 m. perėjau dirbti į tūrinę architektūrą.

1970 m. vedžiau. Su žmona Marija užauginome sūnus Darių ir Vytenį.

Nuo 1963-ųjų iki 1992-ųjų buvau Centro sąjungos projektavimo instituto Vilniaus filialo vyresnysis architektas, projektų architektas. Per šį laikotarpį įgyvendinta tikrai daug įvairių mano projektų – Kaišiadorių rajone, Radviliškyje, Birštone, Palangoje, Alytuje, Varėnoje, Jonavoje, Kelmėje. Sėkmingai dalyvavau studentų miestelio ir Palaimintojo Jurgio Matulaičio bažnyčios Vilniuje, nemažai individualių gyvenamųjų namų projektų konkursuose.

Architektūra turi nepaprastai didelę reikšmę žmogaus sąmonės formavimui, vidiniam pasauliui ir gyvenimo būdui. Tai – sielos menas, turinio, paskirties, spalvų, visos civilizacijos bei inžinerijos fenomenas.

Kartu su visu tuo mane jau nuo mokslo Grinkiškio vidurinėje mokykloje dienų lydi muzikos, kūrybos pomėgis. Dalyvavau įvairiuose saviveikliniuose kolektyvuose, studijų metais įsiliejau į instituto dainų ir šokių ansamblį „Nemunas“. Dainavau Vilniaus vyrų chore „Varpas“, su kuriuo teko laimė apkeliauti daugelį Europos ir pasaulio šalių, dalyvauti festivaliuose, konkursuose. Didžiausias pasiekimas – 1969 m. Italijoje, Areco mieste, vykusiame tarptautiniame chorų konkurse laimėtos dvi pirmosios premijos. Nuo 1994 m. esu Vilniaus Visų Šventųjų bažnytinio choro „Skliautai“ prezidentas.

Dar vaikystėje pamėgau ir piešti visokias „baikas“. Aišku, tada – tik juodai baltas, nes spalvotų pieštukų man tėvai neišgalėdavo nupirkti. Rimčiau tuo susidomėjau, studijuodamas architektūrą. Institute būdavo dailės paskaitos, mums dėstė žinomi šalies menininkai. Tada ir prasidėjo tuo požiūriu gan intensyvus darbas: tapiau, išbandžiau grafiką, kita, rengdavome studentų vasaros darbų parodas. Tas polinkis pasiliko iki šiol ir jam skiriu nemažai laisvalaikio. Daugybę savo kūrinių esu padovanojęs broliams, draugams, pažįstamiems. Parodų nerengiu, nors tokių pasiūlymų sulaukiau. Neįsivaizduoju, kaip parodai surinkčiau bent dalį po įvairius miestus išdalytų savo paveikslų, be to, kur juos po parodos dėčiau? Parduoti? Ne, tai visiškai ne mano charakteriui. Tad ir kuriu, kaip sakoma, kameriniame rate.

Visa, ką dariau ir darau iš širdies, pagal savo sugebėjimus ir galimybes – tai mano duoklė tėvams, kurie įskiepijo meilę muzikai, kūrybai, tėvynei Lietuvai.

Nuotraukos iš autoriaus asmeninio albumo

Kraštiečio polinkis prie muzikos, kūrybos – gal ir nuo šeimyninės Beinortų kapelos. 1947 m.

„ŽMOGUS JO DARBE – PAGRINDINĖ FIGŪRA“

PETRAS ŠIMANSKAS,

socialinių mokslų daktaras, docentas, buvęs Lietkoopsąjungos valdybos pirmininkas

Lietuvos vartotojų kooperacija sovietmečiu buvo naujovių iniciatorė. Buvo statomos stambios prekybos ir paruošų bazės, modernios parduotuvės, maitinimo įmonės, plečiamas kaimo prekybos tinklas, išplėtota kooperatinė pramonė. Tų objektų statyba daugiausia užsiimdavo Lietkoopsąjungos valdyba, ▸

kuri centralizuotai paskirstydavo kapitaliniams įdėjimams lėšas. Objektus iš esmės finansavo Centro sąjungos projektavimo instituto Vilniaus filialas, kuris turėjo įvairių skyrių. Padaliniams vadovavo energingas, darbštus, sumanus ir kūrybingas, dideliais organizaciniais gabumais pasižymėjęs, ilgametis vyr. inžinierius, šviesaus atminimo Vaclovas Beinortas. Filiale darbavosi apie šimtą projektavimo veikloje reikalingų sričių specialistų. Ypač garsūs, respublikoje gerai žinomi, kvalifikuoti, turintys didelę patirtį, kooperacijos patriotai, architektai Algimantas Patalauskas, Edvardas Vytautas Beinortas, Vaclovas Putinas, Alvydas Kučinskas ir kiti. Projektavimo darbuose reikėjo ir jaunų, gabių, aukštuosius mokslus baigusių specialistų. Vienas iš tokių ir buvo 1963 m. vyresniuoju architektu priimtas darbštus, pareigingas, kruopštus, logiškai mąstantis, nuolat besitobulinantis inžinierius architektas Edvardas Vytautas Beinortas (Vaclovo brolis). Jis šioje įmonėje suprojektavo, o statybininkai pastatė daug gražių, originalių paslaugas teikiančių objektų. Sakykim, Bačkonių restoranas, kurį vertino ir kuriame lankėsi ne tik daugybė mūsų respublikos gyventojų, bet ir svečiai iš artimo bei tolimo užsienio. Arba kas Lietuvoje nežinojo Palangos poilsio namų, vėliau ir sanatorijos „Žuvėdra“, Stakliškių midaus gamyklos, kur buvo ir yra gaminamas natūralus lietuviškas midus, gražių vaizdingose vietose pastatytų restoranų, stambių maisto pramonės kombinatų, duonos gamyklų ir kitų statinių.

Pagal Edvardo tipinį projektą per dvejus metus buvo pastatyta daugiau nei 800 kaimo kasdieninės paklausos prekių parduotuvių. Jis noriai imdavosi ir stambių universalinių parduotuvių projektavimo darbų (Alytus, Radviliškis, Varėna, Jonava, Kelmė, kitos vietovės).

Šis specialistas puikiai suprato, kad architektūra buvo, yra taikomojo funkcinio pobūdžio ekonomikos, technikos ir estetinės meninės srities dalis. Su ja glaudžiai susiję iš esmės visi prekybos organizavimo procesai. Žinoma, juos reguliavo tuometinės statybos normos ir taisyklės. Edvardo suprojektuotuose objektuose ypač daug dėmesio buvo skiriama ne tik komercinio proceso funkcionalumui tobulinti, bet ir tame objekte dirbančio žmogaus darbo sąlygoms gerinti. Tai – jo nuopelnas. Žmogus jo darbe – pagrindinė figūra.

Edvardą gerai pažinojo visų rajkoopsąjungų, rajkooperatyvų valdybų pirmininkai, įmonių vadovai. Daugelis iš jų stengdavosi, kad jiems statomų objektų projektų autorius ir architektas būtų tik Edvardas Vytautas Beinortas.

Jis labai brangino darbščius ir smalsius žmones, džiaugėsi jų triūso vaisiais, stengėsi jiems profesionaliai padėti, visada vertino darbštumą, pareigingumą, duoto žodžio tesėjimą. Nemėgo tinginių, apsileidėlių, melagių, ypač – pataikūnų. Reiklus sau, tiesus, paprastas ir kartu labai inteligentiškas. Matyt, jam su genais perduotas garbės supratimas, kilnaus elgesio įpročiai, todėl Edvardas tiki amžinomis vertybėmis, gerbia kitų nuomonę. Sugeba tylomis, nesigirdamas, palaikydamas glaudų ryšį su profesionaliai mąstančiais žmonėmis atlikti net sudėtingiausius darbus, išspręsti nelengvas problemas. Edvardas ypatingai brangina savo gimtinę Pašušvį, myli šio krašto žmones, gerbia senolių tradicijas.

Už didelius nuopelnus tobulinant statomų prekybos, maitinimo, poilsio objektų architektūrą jam suteiktas Lietuvos nusipelniusio architekto vardas.

Edvardas šiuo metu toliau projektuoja Lietuvos ūkiui gražius objektus, dainuoja bažnytiniame chore „Skliautai“, piešia ir tapo prisiminimuose išlikusius vaizdus, įspūdingus Lietuvos gamtos paveikslus, augina daug ir skanių pomidorų.

„AŠ DIDŽIUOJUOSI ŠIA ASMENYBE...“

OTONAS GAIDAMOVIČ,

UAB „Investiciniai techniniai projektai“ direktorius

Edvardas Vytautas Beinortas pensiniais metais kaip projekto architektūrinis vado- ▸

vas dalyvavo įkuriant UAB „Investiciniai projektai“. Jo universalumas atsispindėjo visoje bendrovės veikloje. Įvairios paskirties objektuose Edvardui užteko žinių, orientacijos sėkmingai įgyvendinti šiuolaikinius projektus. Tarp pastarųjų – 100 butų gyvenamojo namo renovacija Vilniuje (Žirmūnų g. 97), muzikos mokykla Ukmergėje, Šventosios upės trasos Ukmergės rajone pritaikymas turizmui, A. Žmuidzinavičiaus gimnazija Seirijuose, Sidabravo gyventojų bendruomenės patalpų rekonstrukcija, negalios ištiktų žmonių ligoninė Šeduvoje, pirminės sveikatos priežiūros centras Švenčionių rajone. Užsakovai jį gerbė už sąžiningumą, atliktų darbų kokybę.

Inžinierius, architektas, estetas, piešėjas, muzikantas ir dievobaimingas žmogus. Aš didžiuojuosi šia asmenybe ir tuo, kad gyvenimas mane su ja suartino.

„JO DARBAI ŽAVI...“

VYTAUTAS ŠVARLYS,

dailininkas

Edvardo hobis – piešimas, tapyba įvairiomis technikomis: akvarele, guašu, pastele, aliejumi. Be to, – grafika. Jo darbai žavi savo švelniais spalvų tonais, saikingumu, natūralumu, patrauklumu. Tai – asmenybės aura iš aukščiau.

Vilniaus Visų Šventųjų bažnyčios vyrų choras „Skliautai“. Antroje eilėje pirmas iš dešinės – Edvardas Vytautas Beinortas. 2016 m.

Teko bendradarbiauti interjeriniais sumanymais jo objektuose. Panaudoti vitražą reikia labai atsargiai, kadangi tai – bažnytinio meno rūšis. Reikėjo parinkti atitinkamą piešinį ir turinį. Mūsų temos buvo žaismingos, gamtos motyvais. Džiaugiuosi, kad Edvardo darbuose jaučiu upės tekėjimą, debesų judėjimą, miško alsavimą, žemės žalumą...

Mums, dirbantiems architektūros srityje, Edvardas visada buvo tas kūrėjas, su kuriuo galėjai diskutuoti įvairiais interjero ir dailės klausimais. Aš ir mano kolegos dėkingi jam už turiningą bendradarbiavimą ir linkime jam toliau sėkmingai darbuotis architektūros bei dailės aplinkoje.

Dailininkas – talentas nuo Dievo, kuris jam ranką vedžioja. Šį kartą kalbu

„NUO DIEVO DUOTA...“

apie inžinierių-technokratą-tapytoją, kuris sugeba piešiniuose sustoti laike, susimąstyti ir įgalina ten pat dalyvauti žiūrovą.

VYTAUTAS RAPALIS,

kunigas

Su Edvardu Vytautu Beinortu teko bendradarbiauti daugiau negu 10 metų, kada prie Vilniaus Visų Šventųjų bažnyčios gavo prieglobstį pirmasis Lietuvoje bažnytinis vyrų choras „Skliautai“. Šio choro įkūrėjas, bosas – Edvardas. Choro tikslas – propaguoti bažnytinę muziką. Taip Dievas davė, kad Edvardas ne tik meldžiasi, bet ir stengiasi kažką aukoti bažnyčiai: suprojektavo zakristijos interjerą ir baldus (bendraautorius), kitaip padeda. Tai stiprus, kūrybingas ir Dievą mylintis žmogus.

Nuo Dievo jam duota inžinerinis išmanymas ir meno supratimas. Edvardas – gražaus balso, dizaino ir maldos žmogus. Džiaugiuosi, kad Aukščiausiasis mus suvedė.

Edvardo Vytauto Beinorto pateiktos nuotraukos

Titulinėje – Edvardas Vytautas Beinortas su žmona Marija, su vaikaičiais prie paties suprojektuoto pastato Palangoje. Spalvotose įklijose – jo sukurti darbai

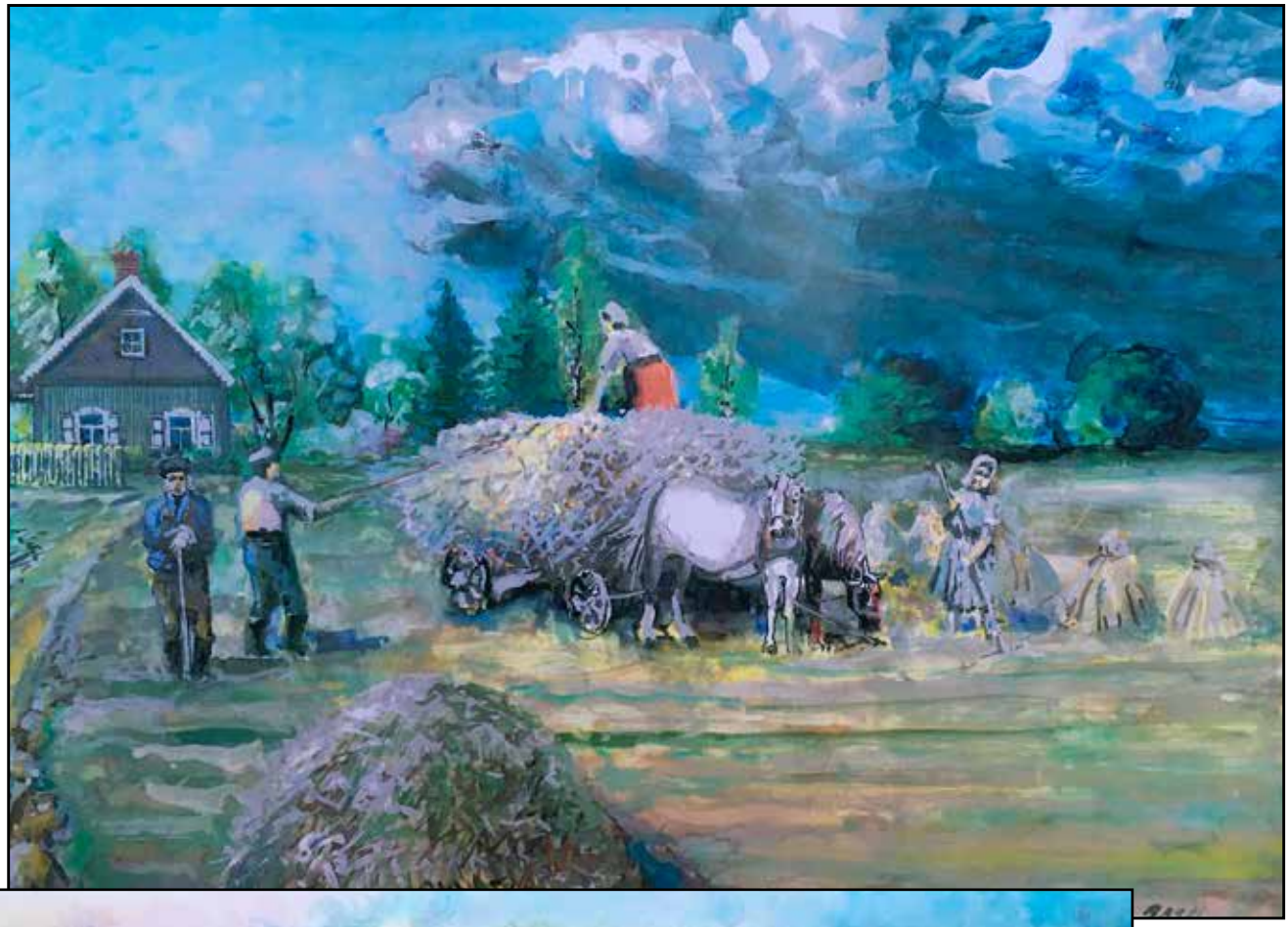

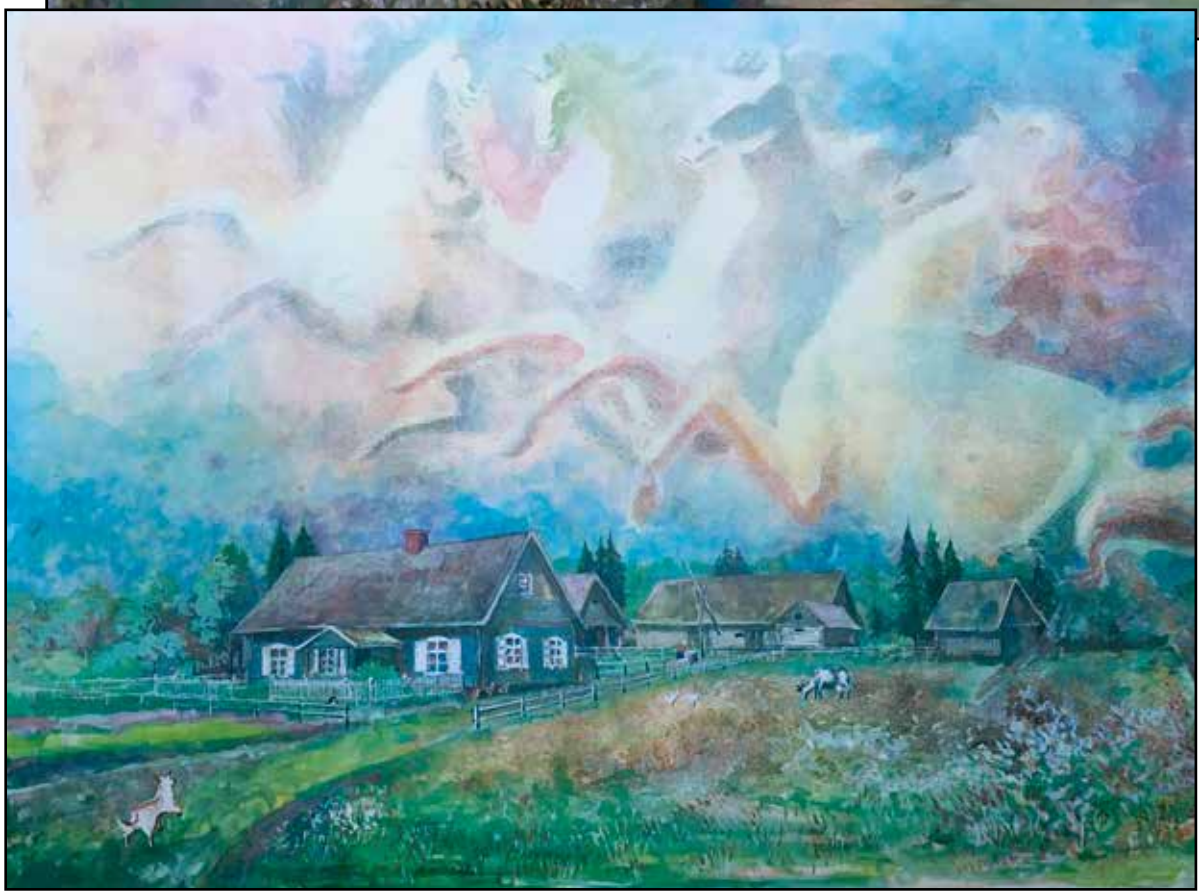

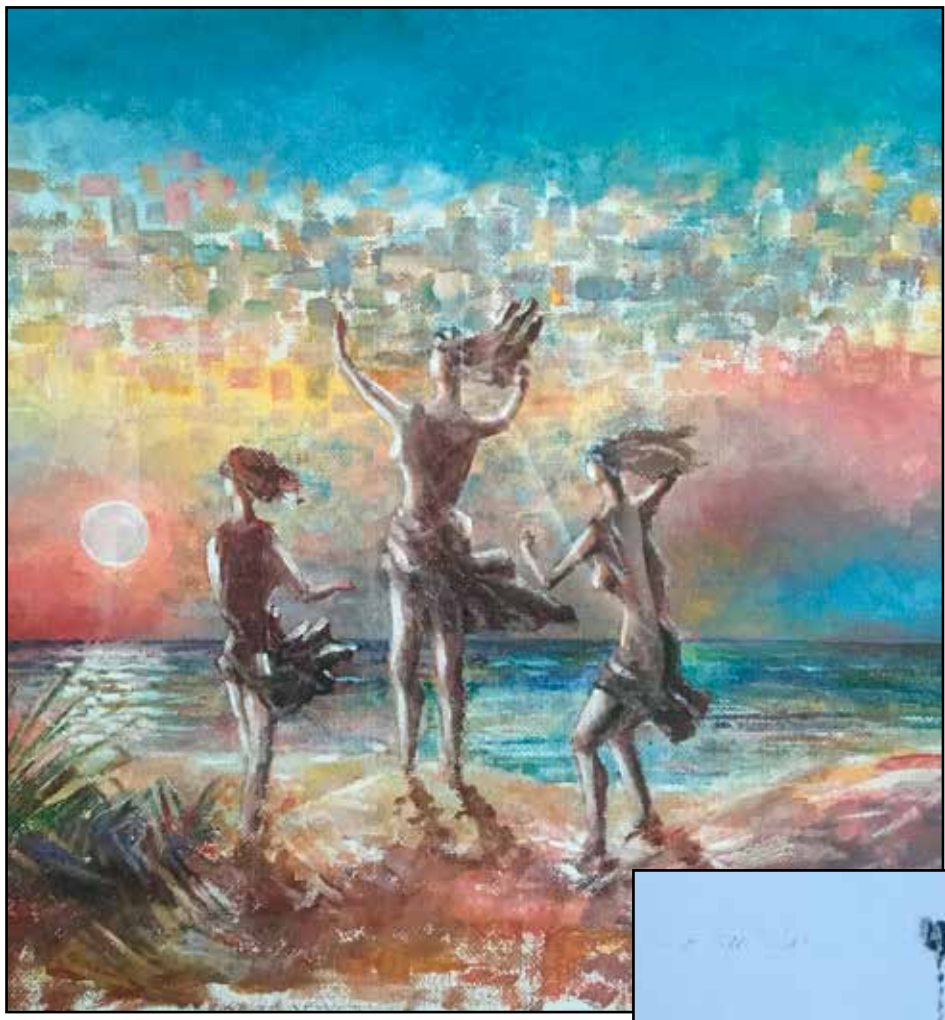

MICHALINA ADOMAVIČIENĖ,
menotyrininkė

KRYŽDIRBYSTĖS MENO TRADICIJŲ PUOSELĖTOJAS

Radviliškietis tautodailininkas Stanislovas Špukas – kalvis, kryžių meistras. Meninių mokslų neėjęs, bet įgimtų polinkių į kalvystę ir akivaizdžių gabumų turintis auksarankis stebina savo dirbiniais. 2015 m. jis pelnė „Aukso vainiką“ – didžiausią tautodailininkų įvertinimą šalyje.

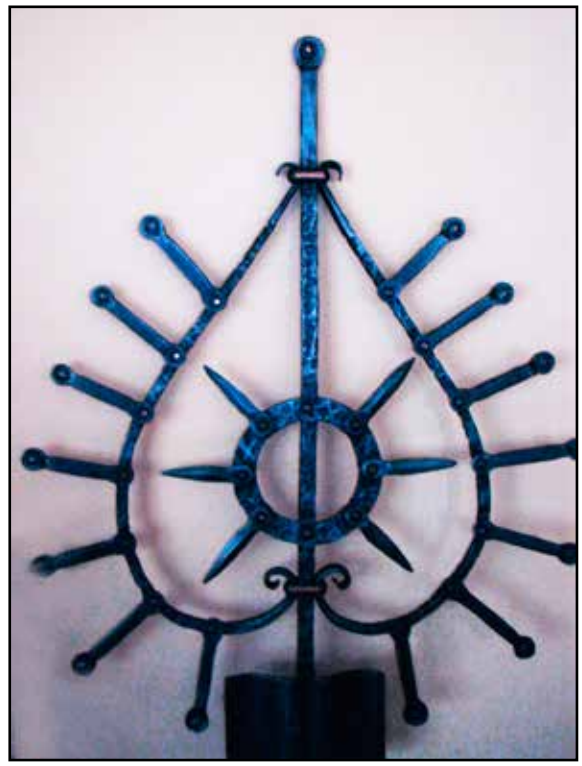

2001m. Lietuvos kryždirbystė įrašyta į UNESCO – didžiausių pasaulio dvasinių vertybių paveldo – sąrašą. Geležiniai kryžiai Lietuvoje paplito VIII– XIX a. ir dažniausiai vadinami saulutėmis.

Radviliškietis Stanislovas Špukas kalvystės amato patirtį įgijo vaikystėje. Amato išmanymas, meistrystė palaipsniui augo ir išsivystė meninėje kryždirbystėje, saulutėse. 2007 m. Stanislovas Špukas priimtas į Lietuvos tautodailininkų sąjungą, o 2010 m. jam buvo suteiktas geriausio Radviliškio rajono tautodailininko vardas.

Meistro pojūtis medžiagos galimybėms,

lietuvių liaudies kalvystės dirbinių grožiui atvedė jį į savarankiškos kūrybos erdves. Jo kūryboje atsispindi senųjų meistrų išmonė ir pasaulėjauta. Dalyvaudamas Šiaulių krašto, respublikinėse tautodailės parodose, pleneruose, Stanislovas parodė plačias šių dienų kalvystės galimybes kasdieninėje buityje, pritaikydamas paprastiems daiktams netikėtas, išraiškingas plastines gyvūnų formas: paukščių, žirgų, žiogų, vorų, žuvų. Ypač ryškiai nušvito meistro kūrybos saulė, aktyviai įsijungus į kryždirbystę. Jo sukurti arba restauruoti geležiniai kryžiai papuošė daugelį Lietuvos kapinaičių Radviliškyje, Stačiūnuose (Pakruojo r.), Lentvaryje (Trakų r.). Restauruotas Radviliškio rajono Šaukoto bažnyčios kryžius ir kita.

Pagrindinė jo kūrybos sritis – saulutės, atvėrusios autoriaus subtilų gebėjimą perteikti sodžiaus meno dvasią. Saulučių kompozicijose – didelė įvairovė. Jose panaudoti dekoratyviniai – geometriniai – ornamentai, stilizuoti paukščių, žalčio motyvai, augalų lapų, žiedų elementai ir dangaus kūnų saulės, mėnulio, žvaigždžių motyvai. Bendra kompozicinė struktūra suformuoja saulutės įvaizdį. Centrinėje saulutės dalyje gražiadarbis įveda ir krikščionišką simboliką: širdelę – meilės ir vilties simbolį, Dievo akį, angelų siluetus, varpelius. Kompozicijos centre vyrauja saulės diskas ir nuo jo sklindantys plastiški, vingrūs spinduliai, sukuriantys žaismingą ažūrą. Profeasinė meistrystė, įgimtas estetinis medžiagos, formos ir dekoro pajautimas yra pamatinės vertybės Stanislovo Špuko kryždirbystėje.

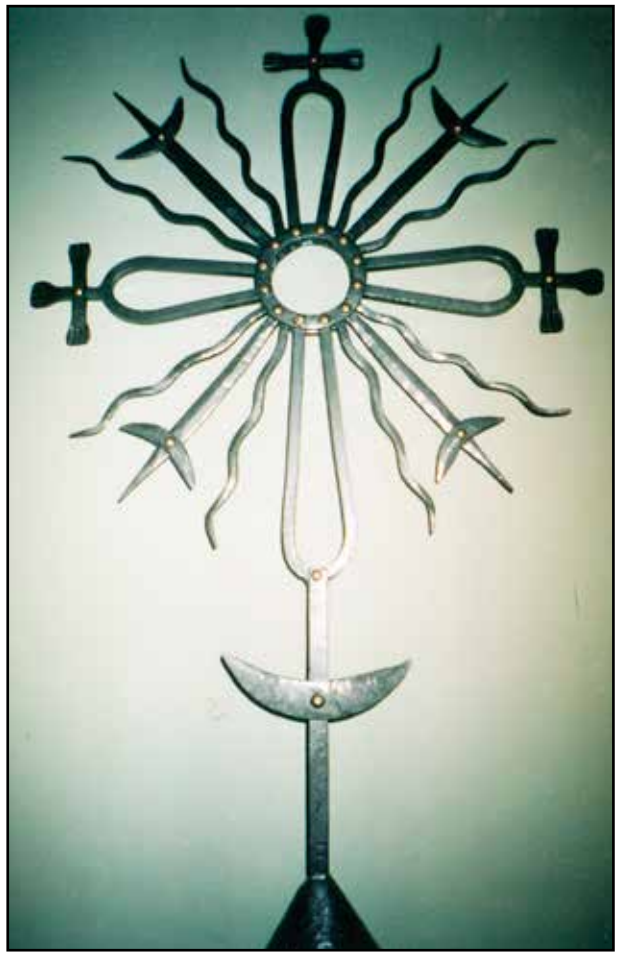

Unikali Stanislovo Špuko kūryba prasminga savitu, kūrybišku, tradicijų tęstinumu ir ženkliu indėliu į Lietuvos etninės kultūros paveldą.

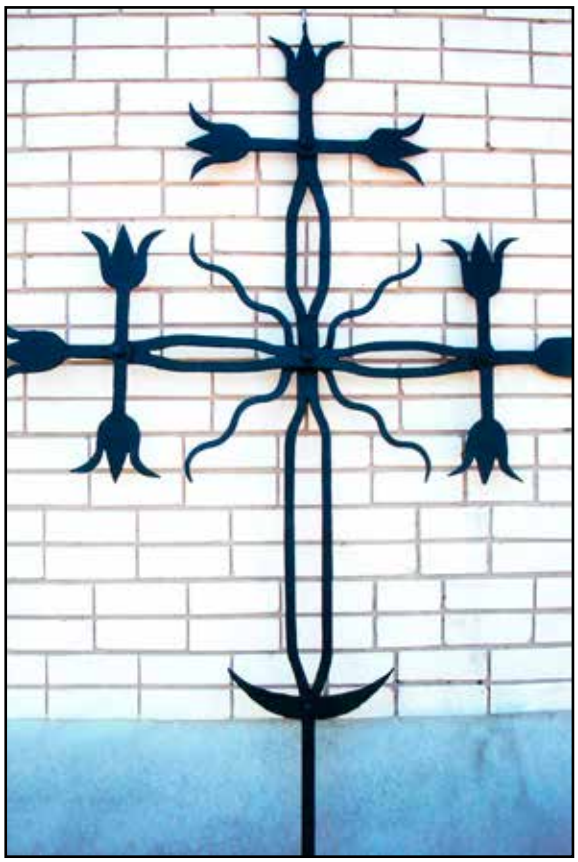

Radviliškio rajono savivaldybės archyvo nuotraukose – Stanislovas Špukas ir jo padaryti kryžiai, koplytstulpis

IRENA VALIKONYTĖ,
istorijos mokslų daktarė

§

Profesoriui Mečislovui Jučui šiemet – 90. Ta proga apie šį garbų, iškilų kraštietį – kitos žinomos kraštietės žodis.

Saulėtą liepos popietę į Valdovų rūmus Vilniuje rinkosi Profesoriaus Mečislovo Jučo kolegos, mokiniai, studentai, bičiuliai (tarp jų ir radviliškėnai), Lietuvos istorijos mylėtojai. Tokį gausų būrį sukvietė išskirtinė proga – šių metų balandžio 26 dieną Profesoriui sukako 90 metų. Suprantama, pakviestiesiems iš karto kilo klausimas, kodėl jubiliejaus rengėjai delsė net porą mėnesių. Priežastis paaiškėjo, pažvelgus į iškilmėms paruoštą stalelį, ant kurio puikavosi dovana Profesoriui: solidžios apimties knyga „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos atodangos“, pratęsianti Vokietijoje užsimezgusią gražią akademinę tradiciją, kai kolegos ir mokiniai jubiliatams paruošia knygą, vadinamąjį *Festschriftą*. Šios atsakingos misijos ėmęsi Profesoriaus mokiniai (Valdovų rūmų direktorius doc. dr. Vydas Dolinskas, Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto dekanas prof. dr. Rimvydas Petrauskas ir doc. dr. Edmundas Rimša) gausiai susirinkusiai publikai ne tik pristatė šį iš dvidešimt penkių mokslinių straipsnių sudarytą foliantą, bet, sveikindami savo mokytoją ir kolegą, glaustai (nes varžė renginio reglamentas) apibūdino jo tyrimų reikšmę Lietuvos istoriografijai. Tačiau bene išsamiausiai Profesoriaus-mokslininko kelionę per istorijos dirvonus atskleidė ilgametis jo kolega ir bičiulis akademikas Antanas Tyla.

Tiesą sakant, įvertinti prof. habil. dr. M. Jučo tyrimų indėlį į Lietuvos istorijos mokslą – uždavinys ne toks jau paprastas. Greičiau galėtume išvardinti problemas, kurios Profesoriaus nesudomino, nei tas, kurių analizei jis paskyrė net po kelias studijas ir monografijas (apie tai jau teko rašyti, žr. „Radviliškio kraštas“, 2005, nr. 2).

Pats Profesorius savo tyrimų kryptį yra apibūdinęs dviem žodžiais – valstybė ir valstiečiai. Tai tiesa, bet ne visa. Kūrybinę biografiją pradėjęs solidžia istorijos kandidato (po nostrifikavimo – daktaro) disertacija „Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XIV a. antroje pusėje–XV a. pradžioje ir lietuvių tautos kova už nepriklausomybę“ (apginta Maskvoje 1956 m.), šią temą plėtoja, galima sakyti, visą gyvenimą. Tai paliudija net penkios nuolat naujomis įžvalgomis papildomos monografijos „Žalgirio mūšis“ laidos (1959, 1960, 1990, 1999, 2009), ▸

viena kurių išversta į lenkų kalbą, publikuota Krokuvoje. O ar įmanu parašyti Žalgirio istoriją be Vytauto Didžiojo? Todėl neverta stebėtis, kad vėliau gimė keliomis kalbomis publikuota monografija, specialiai skirta šio Lietuvos valdovo vaidmeniui ne tik Žalgirio laukuose, bet ir visai valstybės raidai atskleisti (2010, 2013).

Dar rašant pirmąją disertaciją, kai teko gerokai paplušėti, gvildenant naracinius mūsų istorijos šaltinius, kilo mintis parašyti knygą apie Lietuvos metraščius (išleista 1968 m.), kuri, gerokai papildyta ir pavadinta „Lietuvos metraščiai ir kronikos“, buvo išspausdinta 2002 m. Disertantas taip pat negalėjo apeiti svarbios Lietuvos krikšto temos. Bet sovietmečiu išsamiai ir objektyviai įvertinti krikšto reikšmę mūsų valstybės raidai ir europėjimui buvo neįmanoma. Todėl, prie šio klausimo sugrįžęs tik laisvoje Lietuvoje, 2000 m. parašė studiją „Krikščionybės kelias į Lietuvą: etapai ir problemos“, o vėliau ir parapijų fundacijoms skirtą knygą „Lietuvos parapijos XV–XVIII a.“ (2007).

Profesorius Mečislovas Jučas (dešinėje) su profesoriumi Svenu Ekdaliu (Sven Ekdahl) po Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino įteikimo. 1999 m. liepos 6 d.

Dar viena svarbi ir aktuali Lietuvos valstybingumo problema, prie kurios analizės Profesorius nuolat grįžta, tai Lietuvos ir Lenkijos unija. Iš pradžių parašęs nedidelę mokytojams ir moksleiviams skirtą knygelę „Nuo Krėvos sutarties iki Liublino unijos“ (1970), po trisdešimt metų išleido solidžią monografiją „Lietuvos ir Lenkijos unija (XIV a. vid.–XIX a. pr.)“, kurioje plėtojo bene pagrindinę savo tyrimų temą – kovą už Lietuvos valstybės savarankiškumą bei Lietuvos bajorų politinės kultūros ir tautinės savimonės formavimąsi – ir kurioje argumentuotai teigė, jog LDK ir Lenkija iki pat XVIII a. pabaigos išliko kaip atskiri Abiejų Tautų Respublikos politiniai vienetai, o lietuvių politinė tauta nesusiliejo su lenkų politine tauta. Suprantama, kad Profesoriaus koncepcija sulaukė ir Lenkijos istorikų dėmesio, juoba kad ir ši knyga buvo išversta į lenkų kalbą, išspausdinta Torunėje.

Tai kurgi tų Profesoriaus mylimų valstiečių istorija? – paklausite. Iš tiesų, tokios Profesorius neparašė, bet daug vietos jų ūkio, gyvenimo ir santykių su dvaru analizei skyrė, gvildendamas agrarinės Lietuvos raidos XVIII a. pabaigoje–XIX a. pradžioje bruožus ir baudžiavos ypatumus daktaro (po nostrifikavimo – habilituoto daktaro) disertacijoje, kuriai, kaip ir kitiems jo darbams, būdingas fundamentalumas ir gausių pirminių istorijos šaltinių panauda. Disertacijos pagrindu buvo paskelbta monografija „Baudžiavos irimas Lietuvoje“ (1972), o vėliau drauge su bendraautoriais, bičiuliais Antanu Tyla ir Leonu Mulevičiumi parengta knyga „Lietuvos valstiečių judėjimas 1861–1914 metais“ (1975), kurioje analizuotas Lietuvos valstiečių pasipriešinimas baudžiavai ir Rusijos caro valdžiai, taip pat atskleidžiamos modernios lietuvių tautos formavimosi ištakos.

Profesoriaus M. Jučo tirtų problemų sąraše – ir jo darbai, kuriuose nušviečiami savosios Almae Matris istorijos etapai. Ypač svarbūs jo straipsniai ir drauge su bendraautoriais parašytos Vilniaus universiteto istorijos skyriai, kuriuose išanalizuotas, įvertintas XIX a. pirmame trečdalyje Vilniaus

universitete besidarbavusių profesorių Joachimo Lelevelio ir Ignoto Danilavičiaus indėlis į Lietuvos istorijos bei teisės istorijos tyrimus, taip pat išryškinti romantinei Lietuvos istoriografijai būdingi bruožai.

Galima spėti, kad susidomėti istorijos studijų ir mokslo plėtra Vilniaus universitete Profesorių paskatino jo paties karjera šioje mokslo šventovėje. 1985 m. atsisakęs darbo Mokslų akademijos Istorijos institute, jis galutinai atsidėjo universiteto profesoriaus (mokslinis vardas suteiktas 1976 m.) karjerai, nes paskaitas studentams čia skaitė jau nuo 1976 m. Ilgus metus studijuojantiems istoriją dėstytas nuolat tobulinamas LDK istorijos kursas tapo pagrindu ne vienai Lietuvos

Profesoriaus pagerbimo 2011 m. Vilniuje akimirka. Dešinėje – Radiliškio rajono meras Antanas Čepononis

istorijos sintezei (1976, 1985, 1986, 1988), kurių bendraautoris buvo.

Ko gero, tik tokių plačių apibendrinamųjų disciplinų dėstytojai greitai pastebi istoriografijos spragas. Todėl nestebina Profesoriaus siekis, net išėjus į pensiją, studentus ir kolegas supažindinti su naujomis įžvalgomis, gimstančiomis vartant savo užrašus arba perskaičius pastaruoju metu kolegų gausiai publikuojamus veikalus. Šitaip, regis, paskatintas ištikimiausio savo mokinio Vydo Dolinsko, Profesorius paskelbė išsyk išpopuliarėjusias studijas: „Senoji Lietuva. Istorijos aktualijos“ (2014) ir „Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Istorijos bruožai“. Pastaroji, jau sulaukusi net trijų leidimų (2010, 2013, 2016), kaip pratarmėje pažymėjo pats autorius, tai Vilniaus universitete studentams skaitytos paskaitos, papildytos naujausiais lenkų ir lietuvių istorikų tyrimais. Šios sintezės koncepcija labai ryški: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atmintis buvo lemtinga lietuvių tautai ir valstybei išlikti, o Lietuvos valstybė, gyvavusi iki pat XVIII a. pabaigos, tautai, išgyvenusiai „ilgąjį“ XIX – nelaisvės – amžių, „buvo svarbi atrama, kuriant tautinę Lietuvos valstybę – Lietuvos Respubliką XX a. pradžioje“.

Apie Profesoriaus Mečislovo Jučo pripažinimą lietuvių istoriografijos klasiku byloja aukšti jo mokslinės ir pedagoginės veiklos įvertinimai: Simono Daukanto premija (1998 m.), Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordinas (1999 m.) ir nacionalinė Lietuvos mokslo premija (2004 m.). Akivaizdu, kad jubiliejinei popietei skirto laiko nepakako įvertinti iškilaus mokslininko ilgo ir prasmingo kelio etapą. Juoba kad norinčių asmeniškai pasveikinti Profesorių ir padėkoti už jo vaisingą triūsą, kaip mėgsta sakyti pats Jubiliatas, motušės istorijos labui, nusidriekė ilgoka eilė. Renginio metu taip pat buvo perskaityti Lietuvos Respublikos vadovų – Prezidentės Dalios Grybauskaitės, Seimo Pirmininkės Loretos Graužinienės ir Ministro Pirmininko Algirdo Butkevičiaus – sveikinimai. Paštu atkeliavo kolegų iš Vokietijos ir Lenkijos linkėjimai. Vakarą papuošė Lietuvos kultūros ir meno premijos laureatės solistės Astos Krikščiūnaitės padainuoti kūriniai.

Belieka tikėtis, kad Jubiliatui įteiktas ir visuomenei pristatytas leidinys, kurio pradžioje išspausdinta gausių Profesoriaus darbų bibliografija bei jo kolegų iškiliomis progomis parašytos mokslinės ir pedagoginės veiklos apžvalgos, bus naudingi visiems garbaus mokslininko talento gerbėjams.

Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriaus ir žurnalo redakcijos nuotraukos

Titulinėje nuotraukoje – profesorius Mečislovas Jučas knygos „ Vytautas Didysis“ pristatyme Taikomosios dailės muziejuje. 2010 m.

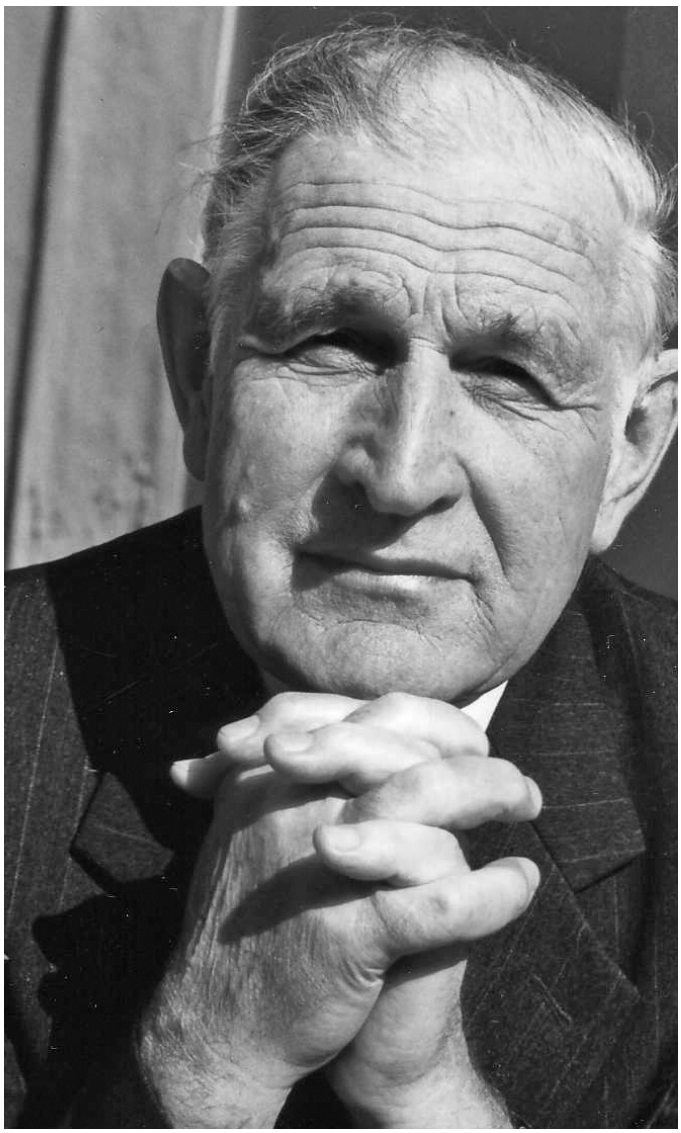

„DĖDĖ JONAS“

Jonas Linkevičius – humanitarinių mokslų daktaras, rašytojas, lietuvių literatūros tyrinėtojas, kritikas, pedagogas, redaktorius, vertėjas, Lietuvos rašytojų sąjungos narys, Baisogalos garbės pilietis, Šeduvos garbės pilietis, Palonų garbės pilietis, Radviliškio viešosios bibliotekos šviesuolis. Esame jam dėkingi už monografijas „Baisogala“, „Šeduva“, knygas apie rašytojus ir jų kūrybą, Šeduvos mokyklą, už gausybę straipsnių, tarp kitų leidinių – ir žurnale „Radviliškio kraštas“, kitus svarius darbus.

Jono Linkevičiaus 90-mečio proga spausdiname jo kolegų rašytojų mintis.

Sausio 1-ąją gimęs

Su pirmomis snaigėmis atšuoliuos gruodis, pakvies į Naujųjų metų šventę. Tradiciškai kelsim šampano taures, tikėdamiesi prasmingesnių dienų. Ir prisiminsim visus bičiulius, kūdikių balsais pranešusius apie savo atėjimą į šį gražų pasaulį būtent pirmąją Naujųjų metų dieną. Tame garbingame sąraše – ir Jonas Linkevičius, kuriam ši sausio 1-oji net 90-ta. Ne juokas – krūpteliu. Retas kuris, negailestingai apsikrovęs darbais, šitiek nužingsniuoja. Jonas, mūsų ▸

Jonelis, per Naujuosius šitą atkarpėlę bus sėkmingai įveikęs...

Nevardinsim jo paties mokslų, pradėtų dar Radviliškio žemėje. Neminėsim aukštųjų mokyklų, kur studijuota, o paskui ir dėstyta. Tik visi jo studentai ir šiandien prisimena labai stropų pedagogą, puikų gimtosios literatūros, pirmiausia vaikams skirtos, žinovą. Dar – išradingą leidėją, parašiusį ne vieną knygą apie kūrėjus vaikams, į skaitytojų rankas palydėjusį daug naujų jų knygų, laiminusį brandžiausias. Kas jau kas, o mūsų rašytojai niekada nepamirš Jono profesionalumo, kruopštumo, niekada neišblėsusios meilės vaikų literatūrai – tiek prozai, tiek poezijai. Tačiau ramybės nedavė ir kitokie troškimai – rašyti, pasakoti apie gimtąjį kraštą, kuris jį patį paleido į platųjį pasaulį, suteikė laimės dosniai džiaugtis saulės šviesa ir šiluma. Taigi – stengtasi kuo plačiau pažinti specifinę literatūros sritį, bylota brandžiu pedagogo balsu, būta aistringo publicisto.

Ilgų ilgiausių, kūrybiškai turtingų Tau, Jonai, metų! Kad kitą jubiliejinį sveikinimą rašant, rastųsi ne mažiau gražių ir Tavo triūso vertų žodžių.

Algimantas ZURBA

Neskubantis teisti

„Vagos“ leidyklos Vaikų literatūros skyrius žavėjo tuo, kad jam vadovavo „dėdė Jonas“ – taip vadinom Joną Linkevičių, kuris globojo kiekvieną, rašantį vaikams, ir nemanėm ką nors sakantys ne taip. Jis buvo visada tylesnis už kitus, mąslus, neskubantis su žodžiu, neskubantis vertinti, tuo labiau – teisti. Pamenu vieną susitikimą dėl savo knygelės – skyriaus vedėjas ilgai vartęs jau skaitytą rankraštį, pats sau ištarė:

– Taip, taip...

Ir tik atsisveikindamas sukonkretino:

– Išleisim...

O paskui vaikų literatūros padangėje sučiereno „Vyturys“, ir jo čirenimu džiaugėmės visi. Ir dideli, ir maži. Džiaugėmės ne tik „Vyturio“ išleistomis knygomis, bet ir gražiomis įvairių susitikimų akimirkomis. Jonas Linkevičius su žmona Maryte, pamenu, lankėsi Žuvinte – plaukiojom valtimi po ežerą, stebėjom, kaip kaupiasi vakaro debesys, kaip išeina diena, kaip gyvena paukščiai. Mums visiems tie įspūdžiai išliko ilgiems metams.

Daug kas nuo to laiko pasikeitė. Ir mes patys tapome kitokie. Kai praėjusį sausį mane užgriuvo jubiliejinis gimtadienis, „dėdė Jonas“ noriai ėmėsi nelengvos misijos – pristatyti mano kūrybą. Oho, kaip giliai jis nėrė į jos gelmes! Kurį laiką buvau šiek tiek apstulbęs, bet vėliau supratau: nieko čia keisto – taip jis darė visą gyvenimą, tai jo būdas, tikėjimas ir gyvenimo druska. Kad ji Tau, Jonai, būtų visada saldi...

Selemonas PALTANAVIČIUS

Jono Linkevičiaus (paskutinėje eilėje pirmas iš dešinės) literatūrinio kelio pradžia – Šeduvos literatų būrelis, vadovaujamas mokytojo Antano Mikalkėno. 1943 m.

Kritikas, bet šiek tiek poetas

Kai žvelgiu į lentynoje surikiuotų Jono Linkevičiaus kritikos knygų pavadinimus – „Prie žalių krantų“, „Po girią vaikščiojo poetas“, „Iš gintaro vėrinio“, „Su volungės plunksna“ – smilkteli klausimas: ar tas kritikas nėra šiek tiek poetas? O ir skaitydamas tas knygas, neretai pajunti kokį nors poetišką apibūdinimą, vaizdų mostą, žmogišką jaudulį, pasigrožėjimą. Atsivertęs „Rubinaičio“ žurnalą (2002 m. Nr.3 (23), kuriame kritikas, leidėjas, dėstytojas Jonas linkevičius pasakojasi ▸

apie save, randu patvirtinimą, kad taip ir yra – net nuo moksleiviškų metų jis rašė poeziją.

Gal neatsitiktinai ir jo tyrimų objektas dažniausiai yra vaikų poezija. Vienas iš fundamentaliausių jo darbų – Anzelmui Matučiui skirta monografija „Po girią vaiščiojo poetas“ (2000), kuri stebina faktografijos gausa ir įdomiomos įžvalgomis. Tai apskritai buvo pirmoji Lietuvoje vaikų rašytojui skirta monografija. Neretai tenka atsiversti ir straipsnių, arba „mini monografijų“, rinkinį „Iš gintaro vėrinio“ (2002), kuriame sukaupta ir pateikta vertingų žinių apie vaikų rašytojus.

Jonas Linkevičius kaip vaikų literatūros tyrėjas unikalus tuo, kad buvo asmeniškai pažįstamas ir netgi artimai draugavo beveik su visais rašytojas, kuriuos tyrinėjo, jiems skyrė savo knygas ir straipsnius. Suprantama, iš to kyla ir rašančiojo palankumas, simpatijos, meilė aptariamai kūrybai.

Kolegą Joną Linkevičių ne kartą teko susitikti Nacionalinės bibliotekos koridoriuose, skubantį į kokį nors fondą surasti, patikrinti vieną ar kitą faktą apie gimtuosius Baisogalos kraštus, Šeduvos mokyklą ar ką kita. Meilę gimtajam kraštui jis išsaugojo per visą savo ilgą gyvenimą, kurio galime pavydėti.

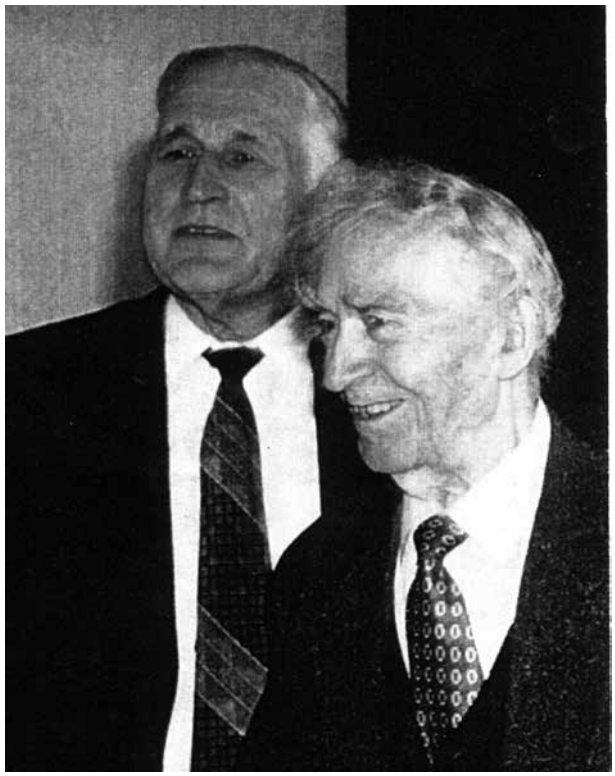

Su Bernardu Brazdžioniu

Pavydėti ne tiek ilgų gyvenimo metų, kiek noro dar ką nors nuveikti, parašyti, nepraleisti renginio Rašytojų sąjungos salėje, klasikinės muzikos koncerto...

Minėtame „Rubinaičio“ pokalbyje Jonas Linkevičius pasisakė buvęs vyriausias sūnus gausioje šeimoje. Dabar jis – vyriausias vaikų literatūros kritikas Lietuvoje, paliekantis svarbų pėdsaką ne per daug populiarios literatūros srities tyrinėjimuose.

Kęstutis URBA

„Dėdė Jonas“

Su Jonu Linkevičiumi daugiausia teko bendrauti anais laikais – kartu kurį laiką dirbome „Vagos“, paskui „Vyturio“ leidykloje. Be abejo, jis buvo man žinomas ir anksčiau, kaip vienas iš dviejų (tuo metu) mūsų vaikų ir jaunimo literatūros tyrinėtojų. Pedagoginė veikla irgi buvo žinoma.

Kaip tik vaikams ir paaugliams skirtų lietuviškų knygų leidyba jam teko rūpintis. Jo sprendimai daug ką lėmė. Žvitrių, judrių, jaunatviškų (nepaisant amžiaus) leidyklos žmonių būryje jis buvo kitoks. Toks didelis, ramus, rimtas, nuosaikus, nesutrikdomas. „Dėdė Jonas“. Globėjas. Atrodė panašus į ankstesnių laikų inteligentiškus mokytojus. Visų pirma palaikydavo jau įsitvirtinusius vaikų rašytojus. Mokėjo su jais bendrauti. Gal svarbiausia – rado būdą skatinti didžiuosius mūsų rašytojus, kad rašytų ir vaikams. Tai pavyko. Kaip skatino? Pokalbiais, rašymais, rimtuolio charakteriu kasdien tartum sakė, kad literatūra vaikams yra labai rimtas dalykas.

Sulaukęs garbaus amžiaus ir atsidėjęs vien savo gyvenimui ir kūrybai, kolega Jonas toliau sėkmingai rašo. Ne tik apie klasikus Martyną Vainilaitį, Anzelmą Matutį, bet ir apie jaunesnės kartos rašytojus (monografija apie Vytautą Račicką). Kas mane nustebino? Jis rado būdų ne tik išleisti savo naujas knygas, bet ir parduoti, paskleisti jas, visų pirma mokyklose. Pasinaudodamas savo senais ryšiais su švietimo įstaigomis ir demonstruodamas savitą atkaklumą. Taigi sugeba veikti rinkos sąlygomis. Pasakiau pusiau juokais. Nes rezultatas rimtas: knygos apie vertus rašytojus pasklido plačiai.

Kartą „dėdė Jonas“ prisipažino, kad, ilgai vairuodamas automobilį, nė karto nepakliuvo į jokį eismo įvykį. Tebus tai metonimija. Ką gi, gero kelio toliau. 90 yra visai tinkamas greitis. Bet autostradose – ne riba.

Valentinas SVENTICKAS

Sapiegos stotelėje

Ne taip paprasta keliais sakiniais išreikšti savo požiūrį į žmogų, su kuriuo nesi susietas darbo ryšiais, su kuriuo nesi valandų valandas svarstęs abiem vienodai rūpimų problemų, karštai polemizavęs, reguliariai gurkšnojęs tikrą ar kokią kitokią kavą, išsaugojęs kokių nors sentimentų ar bent užspaudęs atmintyje kad ir mažiausią nuoskaudėlę, papasakojimui tinkamą linksmesnį įvykį. Perbėgau mintyse kelis mūsų pažinties dešimtmečius ir vietoj kokių egzotiškesnių epizodų aptikau tik dažniausiai pasikartojantį susitikimų variantą. Sapiegos troleibusų stotelėje Antakalnio gatvės pradžioje. Už poros šimtų metrų nuo jos daug metų gyvena Jonas. Ir man šita stotelė – pagrindinė ir vienintelė, nepaisant to, į kurią Vilniaus pusę važiuočiau ar iš kurios grįžčiau namo. Tad ir mūsų susitikimų ar atsisveikinimų vieta – Sapiegos troleibusų stotelė vienoje ar kitoje Antakalnio gatvės pusėje. Ir mūsų bendro kelio maršrutas labai trumpas: trys stabtelėjimai ir trejetas šimtų metrų pėsčiomis – iki Rašytojų sąjungos būstinės. Didelių „konferencijų“ tokioje kelionėje nesurengsi – persimeti vienu kitu žodžiu dienos tema ar kokia aktualija, ir viskas.

Nesugebėčiau paaiškinti, kodėl šie trumpi susitikimai yra mieli ir įsimintini, bet aiškintis to gal net nereikia – užtenka prisipažinti. Jonas turi savyje kažkokią traukos energiją. Jis neužgrius tavęs su savo rūpesčiais, su amžinais valdžios keiksnojimais ir skundais dėl blogėjančio gyvenimo, jis nepuls pasakoti kokių pikantiškesnių rašytojų gyvenimo istorijų, niekada netemps tavęs į savo „kūrybinę laboratoriją“, bet nesibraus ir į tavąją, išlaikydamas saugų atstumą, išsaugodamas nepažeistą asmeninę erdvę. Penkiolikos metų amžiaus skirtumas šiandien jau nebūtų toks didelis, jeigu tie penkiolika metų nebūtų atsinešti iš kitos epochos, iš kitos Lietuvos. Man visada atrodo, kad Jonas ir kiti jau smarkiai išretėjusios jo kartos atstovai atsinešė iš ten kažkokį kultūros, inteligencijos kraitį, kurio savo laiku negavom mes, jau pokario vaikai, sovietmečio auginiai.

Jubiliejaus proga turbūt tiktų prisiminti Jono Linkevičiaus nuveiktus darbus, analizuojant, interpretuojant ir vertinant lietuvių vaikų literatūrą, jo istorines apžvalgas ir kritines įžvalgas, jo konsultacinę paramą jaunesniems kolegoms, jo nedemonstruojamą, bet reikiamu momentu atsiveriantį profesinį, intelektualinį akiratį, bet apie tai jau daug kur yra pasakyta, ir teisė pasakyti daugiau paliktina tiems, kas dešimtmečius darbavosi ir darbuojasi tuose pačiuose vaikų literatūros baruose. O aš apsiribosiu tuo, nuo ko ir pradėjau: eini dešimtmečiais išmintu taku į Sapiegos troleibusų stotelę ir netikėtai su kažkokiu šiltu jausmu, gal ir viltimi, pagalvoji: štai susitiksiu ten Joną Linkevičių...

Petras BRAŽĖNAS

Su Antanu Žukausku-Vienuoliu

Svetingai atvėręs duris

Užsimerkiu ir bandau prisiminti, kur ir kada gyvenimo keliai suvedė mane, dar žalią jaunuolį, ir gerbiamą Joną, kuris už mane vyresnis lygiai dvidešimt penkeriais metais. Greičiausiai „Genio“ redakcijoje, į kurią skubėdavau, vos parašęs naują apsakymą vaikams. Beje, tai daryti mane nuolat skatino ten dirbęs rašytojas Kazys Marukas. O Jonas buvo „Genio“ redkolegijos narys.

Vėliau atsitiko taip, kad parašiau „Zuiką Padūkėlį“ (iš tikrųjų pirmas pavadinimas buvo „Rimantas Zuika“) ir dar su šiltu rankraščiu pasibeldžiau į „Vagos“ leidyklą, kurioje tuo metu kaip tik dirbo Jonas. Perskaitęs mano apysaką, Vaikų literatūros skyriaus vedėjas pasakė: „Puiku. Man rodos, čia ir redaguoti nereikia. Tik šitas pavadinimas tai netinka. Vardo nereikia, o prie Zuikos pavardės turėtų būti kažkoks jį apibūdinantis žodis: Zuika Narsuolis, Zuika Pamišėlis, Zuika Pramuštgalvis... Pagalvok! “ Netrukus ir atsirado tikrasis knygos pavadinimas – „Zuika Padūkėlis“.

Taigi galima sakyti, kad iš Jono Linkevičiaus kabineto ir žengiau į didžiąją vaikų literatūrą.

Gerokai vėliau su Jonu porą kartų teko trenktis į Gotlando salą, į Rašytojų kūrybos namus jaukiame Visbio miestelyje, kurį žino daugelis mūsų rašytojų. Šitų kelionių metu patyriau, ką seniai jau buvau patyręs – Jonas yra tas žmogus, su kuriuo galėtum belstis kad ir pasaulio kraštą. Jokių ginčų, jokių konfliktų. Net neįdomu. Susipykti praktiškai neįmanoma. (Gal tik kartais slapta pykdavau aš, kai Jonas, nė pietų nesulaukęs, ištempdavo mane į pasivaikščiojimą prie jūros. O vaikštant vis pasakodavo ir pasakodavo savo ne tokio jau ir pilko gyvenimo nuotykius. Aš klausydavausi ir tik stebėdavausi Jono atmintimi – vardai, pavardės, datos jam niekad neužstrigdavo.) Kartais, gero ūpo pagauti, dar ir lietuvišką dainą užtraukdavom, tuo, žinoma, gerokai stebindami santūriuosius švedus. Patyriau, kad Jonas dar ir nepaprastai kruopštus. Ką reikia perskaityti – perskaitys. Ir ne vieną kartą. Ką reikia patikrinti, patikslinti – patikslins. O jau gerumo ir geranoriškumo jame – nors samčiu semk.

Ir štai po kurio laiko, jau Vilniuje, susitinku Joną šiek tiek kryptelėjusį, bet jokiai negandai nepasidavusį. „Et, – numojo ranka, – buvau į ligoninę patekęs – operavo, tulžį pašalino. Jau toks esu nepiktas, jau toks netulžingas, o vis tiek išpjovė...“

Šia proga pridurčiau – išpjovė tulžį, bet ne gerumą. Gerumo, nuoširdumo jokiu skalpeliu neišpjausi. Ir įsidėmėkite štai ką. Jeigu Jonas jus kada nors pakvies į svečius, belsti ar skambinti nereikės – užkopę į penktą aukštą, visada rasite plačiai atvertas duris.

Vytautas RAČICKAS

Linkęs linkėti gero

Apie Jono Linkevičiaus knygas galima kalbėti kaip apie savitą reiškinį, geistiną kritikų nuostatą, poziciją, kuri būtų ir griežta, ir teisinga, ir tolerantiška. Nenoriu sumenkinti akademinių studijų, tik manau, kad mums šiandien reikalingi ir tokie darbai, kurie priartina literatūrą prie skaitytojo, atveria jam akis ir duris į nacionalinės literatūros lobyną.

Jonas Linkevičius ir toliau lieka ištikimas savo nuostatai – rašyti tik apie tai, ką geriausiai pažįsta,remtis autentiškais įspūdžiais, laiškais, savo rankomis liesti realybės grumstus ar net žarstyti žaižaruojančias žarijas. Jis – ne kabinetinis mokslininkas, kurpiantis savo tekstus ties rusvėjančiais nuo senumo rankraščiais, o aktyvus literatūrinio proceso suinteresuotas dalyvis, savitas baltasis metraštininkas.

Linkevičiaus būdas užprogramuotas jo pavardėje. Jis visiems LINKęs LINKėti gero!

Šiandien Tau, Jonai, gero linkime mes.

Juozas NEKROŠIUS

Sic!

Iš antraštėlių sudarę sakinį, perskaitysite prasmingą frazę.

Nuotraukos – iš Jono Linkevičiaus asmeninio albumo ir Radviliškio viešosios bibliotekos archyvo
Titulinėje Leonos Korkutienės nuotraukoje – Jonas Linkevičius

SUTIKTUVĖS

Išleista monografija „Šeduva“. Jos pasirodymas – išskirtinis įvykis. Kaip ir dera, naujoji knyga pirmiausia iškilmingai pristatyta Šeduvoje.

Šiemetė vasara Radviliškio krašto, o ir visos šalies kultūrai padovanojo ypač reikšmingą palikimą – monografiją „Šeduva“. Jos vyriausiasis redaktorius sudarytojas – kraštietis rašytojas Jonas Linkevičius. Seriją „Lietuvos valsčiai“, kurios naujausioji knyga ir yra apie Šeduvą, leidžia „Versmės“ leidykla, vadovaujama Petro Jonušo. Rūpestingai brandinta ir ilgokai laukta, užgrūdinta finansinių ir kitokių problemų, „Šeduva“ pagaliau atkeliavo į Šeduvą, kuri 2016-aisiais tituluota mažąja kultūros sostine.

Liepos 14-ąją, kai šis miestas šventė savo tradicinę Žolinę, miesto seniūnijos salė sušurmuliavo gausybe svečių, šeduvių, aplinkinių vietovių gyventojų. Jie čia rinkosi į SAVO knygos sutiktuves, į padėkos už ją renginį. Geras pasididžiavimas atsispindėjo jauno ir seno veiduose, o visų akys glostė iškilmingiausią vietą tąkart teisėtai užėmusią monografiją.

Leidinį pristatė „Versmės“ leidyklos vadovas Petras Jonušas. Apibūdindamas visos tos leidžiamos serijos ir pačios „Šeduvos“ ypatumus, išliekamąją vertę, leidimo aplinkybes, jis teigė: „Šios knygos pasirodymas – ypatingas reiškinys, kurio analogo niekur nėra. Tokio leidinio neturi Latvija, Estija, Vokietija ir kitos šalys, nes jie neturi... Jono Linkevičiaus!“

Padėkos, pagarbos žodžiai jam, kantriai, atsidavusiai ir išmanančiai, kvalifikuotai knygą sudariusiam, redagavusiam, kraštiečių mylimam Jonui Linkevičiui, liejosi kaip iš gausybės rago karu su džiaugsmingomis mintimis apie išlauktąją knygą, su pagarbiais vertinimais, prisiminimų nuotrupomis. Pakiliomis nuotaikomis dalijosi Šeduvos miesto seniūnas Justinas Pranys, iš įvairių šalies miestų atvykę daugelis knygoje publikuojamų straipsnių autorių, šventės svečiai, kiti. Šeduvos savotišku simboliu tapusi jos kultūrinio paveldo gaivintoja ir puoselėtoja Emilija Brajinskienė savąja, jokiose auditorijose neišduodama tarme netgi taip išklojo: „Vartau tą knygą ir jaučiu jos gyvastį – čia žmonių prisiminimai, jų širdys ir atmintis. Ją visi įsigykim, prie savęs glauskim, kasdien ▸

skaitykim kaip Šventąjį Raštą, juk tai ji – mūsų Šeduva, mūsų brangiausias turtas...“

Šviesuolės žodžiams antrino jos vadovaujami šeduviai dainininkai ir muzikantai, dar įvairiau nuspalvinę knygos sutiktuvių iškilmes.

...Iš salės kilo ir kilo knygos renginio dalyviai pasveikinti knygos sudarytoją, leidėjus, padėkoti, atsiimti dovanojamų knygos egzempliorių. Čia pat driekėsi eilutė norinčiųjų gauti autografus, dar pasišnekėti, pabendrauti, nusifotografuoti atminimui. Juk šventė, kokia labai retai ir nedaug kur būna!

Parengė Gražina Dunauskienė

SKAITOME, STUDIJUOJAME, DŽIAUGIAMĖS

DALIA STRIOGAITĖ,
humanitarinių mokslų daktarė, docentė

„Šeduva“ – estetiškai dailiai išleistas, įspūdingos apimties (per 1 300 puslapių), sutvarkytas pagal griežtus mokslo darbų reikalavimus, svarbiausia labai turiningas veikalas, aprėpiantis plačią buvusio Šeduvos valsčiaus teritoriją, didelę besikeičiančių epochų panoramą, labai daug gyvenimo sričių ir gausybę asmenų. Tai jau 30-oji „Lietuvos valsčių“ serijos knyga, išlaikanti nusistovėjusias šios serijos leidinių tradicijas ir tvarką – pirmiausia kalbama apie buvusį Šeduvos valsčių, toliau apie Šeduvos miestą, galiausiai apie tarpukario valsčiaus seniūnijas.

Leidinys ypatingas – jis skiriamas artėjančiam Lietuvos Respublikos nepriklausomybės 100-mečiui ir dar kitoms reikšmingoms jubiliejinėms datoms, tad buvo siekiama reprezentacinio svarumo ir dirbta itin atsakingai. Bene šešerius metus darbavosi didelis knygos autorių būrys. Autoriai – ir šalyje žinomi mokslininkai iš universitetų, akademijų, mokslo institutų, ir daug žinių sukaupę muziejininkai, kraštotyrininkai, žurnalistai, mokytojai. Dominuoja istorikai, jų istorinis žvilgsnis ir vertinimas.

Malonu suvokti, kad knygos rengėjų siekta visapusiškumo, išsamumo, moksliškumo, beveik enciklopediškumo. Ypač stengtasi ryškinti tai, kas savita būtent Šeduvos kraštui ir kas ligi šiol buvo mažai tyrinėta, neaptarta, nepublikuota. Prioritetinis dalykas – dokumentalumas (buvo peržiūrėti archyvai ir senoji periodika, pasitelkti senų vietos žmonių pasakojimai ir memuarinė medžiaga). Papročiuose, tautosakoje, šeduvių šnektoje ieškota vietos dvasios apraiškų. Surasta daug įdomaus. Labai svarbi knygoje pateikta gausi iliustracinė medžiaga (retos fotografijos, dailės kūrinių spalvotos reprodukcijos, žemėlapiai, lentelės, dokumentų faksimilės).

Atsakingas ir sudėtingas buvo knygos vyriausiojo redaktoriaus sudarytojo darbas. Reikėjo gerai Šeduvą pažįstančio ir ją mylinčio, kartu neabejotinai kvalifikuoto, kūrybingo žmogaus. Jono Linkevičiaus asmenybė tam labai tiko, jis turėjo daug patirties (juk iki tol buvo parengęs monografiją „Baisogala“, trijų tomų Šeduvos mokyklos istoriją). Tačiau paaiškėjo, kad šįsyk buvo tikrai nelengva suburti 80 rašančių žmonių ir jiems vadovauti, o surinkus tekstus, veikalą tinkamai struktūruoti, dar ir pačiam parašyti dešimt straipsnių (turbūt užpildant atsiradusias spragas), pagaliau pasirūpinti ir knygos išleidimu. Bet įveikusiam šį titanišką darbą J. Linkevičiui pelnytai dėkota ir oficialiai suteiktas Šeduvos miesto Garbės piliečio vardas.

Būtina atkreipti dėmesį į dar du asmenis, gražiai pasitarnavusius aptariamajai knygai. Be jų, tarsi vyriausiojo redaktoriaus sudarytojo asistentų, be ypatingo jų įnašo knyga apie Šeduvą būtų gerokai menkesnė. Tai kraštotyros entuziastai – Šeduvos kultūrininkė, tautosakos rinkėja, šeduvių šnektos pateikėja, etnografinio ansamblio vadovė Emilija Brajinskienė ir šviesaus atminimo mokytojas, gimnazijos muziejaus įkūrėjas ir vadovas Antanas Bukauskas (jų pavardės dažnai minimos leidinyje, jų surinkta medžiaga, įdomios fotografijos, parašyti darbai apie Šeduvą vis nurodomi, cituojami).

Taigi veikalas „Šeduva“ – kolektyvinis sutelktų pastangų vaisius. Sudarytojo, pa-▸

galbininkų, straipsnių autorių, „Versmės“ leidėjų užmojis ir pasiektas rezultatas tikrai vertas nuoširdžios mūsų pagarbos.

Rimtas veikalas reikalauja ir rimto skaitytojų darbo – atidos, susikaupimo, mąstymo.

Svarbiausia, stipriausia moksliniu požiūriu yra pirmoji knygos dalis. Buvusio Šeduvos valsčiaus tyrimai – solidūs, labai išsamūs, apibendrinamojo pobūdžio. Tai specialistų parengtos mokslinės studijos apie Šeduvos gamtą, archeologijos tyrimus ir būtovės slėpinius, apie Šeduvos valsčiaus savivaldybę 1918–1940 m., apie miškus ir apylinkės kapines. Įdomūs kalbininkų darbai, nors gali būti, kad kai kuriems skaitytojams jie pasirodys pernelyg specifiški ir sunkokai „įkandami“. Lengviau bus suvokiamos plačios, informatyvios apžvalgos apie valsčiuje veikusius knygnešius ar apie partizanų kovas. Bet nuo moksliškumo skaitytojui nederėtų nusigręžti – reikia tiesiog nepagailėti savų pastangų. Moksliškumo lygis kaip tik ir leidžia aptariamą knygą vadinti monografija. Čia pateikti mokslo darbai tikrai vertingi, kai kurių vertė jau oficialiai pripažinta, o jų santraukos, išverstos į anglų kalbą, pasklis tarptautiniame mokslo pasaulyje, domins kitų šalių mokslininkus.

Skaitytojui šeduviui, žinoma, smalsiausia, kas rašoma apie miestą, jo praeitį ir dabartį. Kukli Šeduva istorikų tyrinėjimuose iškyla kaip svarbus, garbingos praeities objektas, atskleidžiama daug naujų, mažai težinotų dalykų. Išsamiai aptartas Šeduvos herbo „keistumas“, XVII a. miestui suteiktos magdeburginės teisės ir privilegijos (pasirodo, XVI–XVII a. miestas labiausiai klestėjęs). Palyginti anksti miestelėnų išsikovotos savivaldybės teisės, bet iš tiesų miestas išgyveno ne vieną etapą – ilga ir problematiška buvo priklausomybė valsčiui, apygardai, rajonui. Įdomu sužinoti ir tai, kad XIX a. antrojoje pusėje Šeduvą nesyk vizitavo vyskupas Motiejus Valančius, o Nepriklausomybės metais čia lankėsi prezidentas Antanas Smetona.

Yra gana intriguojančių straipsnių: „Kas valdė senąją Šeduvą?“, „Nepastatyti rūmai Šeduvoje XVIII amžiuje“. Kiti darbai išsiskiria didelėmis besikeičiančių istorinių laikotarpių atodangomis (pavyzdžiui, itin kruopščiai parengta Šeduvos Šv. Kryžiaus atradimo bažnyčios istorija). Daugiausia straipsnių nagrinėja miesto konkretybę – paštą, geležinkelio stotį, mokyklą, vaistinę ir kt., jie prasmingi sukaupta pažintine medžiaga, faktų rinkiniais. Švietimo, kultūrinės veiklos, sveikatos apsaugos sritims skirti straipsniai populiaresni, labiau artėjantys prie mūsų dienų, apibendrinimų gal mažoka, bet bendrame miesto gyvenimo kontekste jie yra svarbūs: ryškina progreso, plėtros, inovacijų kelią.

„Šeduvos“ sutiktuvių dalyviai, laukiantys Jono Linkevičiaus (kairėje) autografo. Pirmas dešinėje – Šeduvos miesto seniūnas Justinas Pranys

Per visus straipsnius šiame skyriuje pavyko tinkamai paryškinti tarpukario metų Šeduvos miesto bendruomenės veidą: miestelėnai lietuviai – daugiausia žemdirbiai, žydai (kone pusė gyventojų) – prekijai, amatininkai. Daugiatautėje bendruomenėje būta romų (čigonų) su savo karaliumi. Įvairavo ir tikyba: šalia katalikų ir žydų – dar stačiatikiai, sentikiai, liuteronai. Bet sugyveno taikiai. Užtat net keliuose straipsniuose atveriama skaudžioji Šedu-

vos žydų istorija, pristatomas šiandieninis jų atminimo įamžinimas.

Knygoje nemažai dėmesio įžymiems, daug pasiekusiems ir nusipelniusiems šeduviečiams. Atskiruose tekstuose portretuojami miesto šviesuomenės atstovai – tarpukario burmistrai, šviesaus atminimo prelatas Mykolas Karosas, talentingi mokytojai ir garbiausi Šeduvos mokyklos auklėtiniai, tapę reikšmingomis asmenybėmis Lietuvoje ir pasaulyje, kaip antai šeduvių pasididžiavimas – iškilusis teisininkas Pranas Kūris. Prie portretinių tekstų gražiai pritampa ir kitokio, labiau autobiografinio žanro Kosto Dočkaus, ilgamečio miesto mero, pasakojimas „Šeduvos seniūnijos baruose“ apie nuveiktus darbus, pasiektus laimėjimus.

Vis dėlto didelę dalį skaitytojų nemiestiečių turbūt labiau patrauks skyrius „Tarpukario valsčiaus seniūnijos“, čia jie ras pažįstamų pavardžių ir veidų. Tarpukariu būta 14 Šeduvos valsčiaus seniūnijų (skaičius kartais keitėsi). Straipsniai šiame skyriuje labiau kraštotyrinio pobūdžio, bet, kaip ir visoje knygoje, akcentuojamas dokumentalumas, faktų tikslumas. Tekstai nesyk grindžiami atsiminimais, šeimos archyvų medžiaga, o pasakojimai emocingesni, nes autoriai – ne vien tyrinėtojai, bet dažnai dukterys, sūnūs, rašantys apie gimtinę ar artimųjų tragiškus likimus. Įtaigūs tekstai rodo seniūnijų įvairovę, kraštovaizdžio, etnografijos, gyvensenos savitumus, fiksuoja kaimo kultūros ir tradicinių vertybių nyksmą, liudija šeimų tragedijas. Šie tekstai susiklosto į itin kompaktišką visumą, prabyla bendra kalba, ryškina apibendrintą tiesą: štai kaimiškoji Lietuva, kurią itin nusiaubė didieji XX a. kataklizmai, sulaužė skaudžiai kaimiečius palietusios, daug praradimų ir tragizmo atnešusios permainos (kolektyvizacija, melioracija ir kt.). Fotografijose (jos iš privačių albumų ir tokios įdomios) niekas nesišypso, veidai įtempti net vestuvinėse nuotraukose... Istorijai bus labai svarbu ši autentika, įvairios nykstančio kaimietiškumo detalės, išgyventų kančių paliudijimai.

Taigi „Šeduvos“ monografijos kiekviename skyriuje gausu savitų vertybių ir įdomybių, tik mokėkime jas išlukštenti. Knygą skaityti reikia būtent kaip vieno valsčiaus istoriją, džiaugiantis pateiktu turinio margumu, duomenų gausumu, leidinio sistematiškumu, o kartu galimybe skaitytojui rinktis, kas jį domina. Didelis knygos laimėjimas yra tai, kad lokalus kraštas su savo istorija, kultūra, vietos dvasia yra jaučiamas kaip glaudžiai susijęs su visos Lietuvos istorija, kultūra, su tautos identitetu.

Ši knyga – ne vienadienė. Ji puikiai tiks ir dabar, ir būsimų vaikaičių, provaikaičių kartoms, kad gerai pažintų ir mylėtų savo miestą, kraštą, Tėvynę.

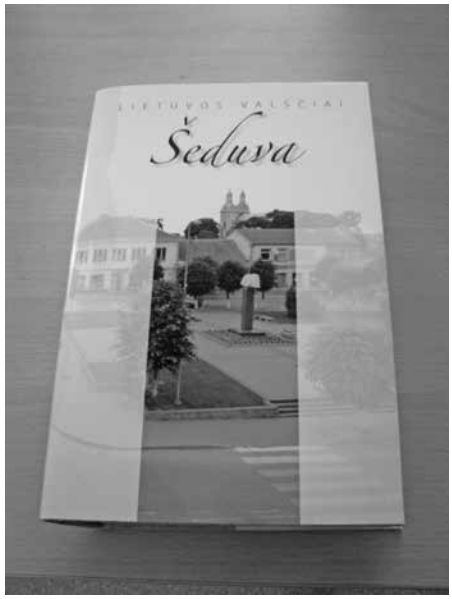

Naujoji monografija „Šeduva“

***

Mes augdami ir suaugę, deja, tokios knygos apie Šeduvą neturėjome. Pamenu šeduvio poeto Petro Valantino eilėraštį: „Miesteli, pilkas kaip žvirbliukas...“ Ogi jis nebuvo pilkas, net labai daug spalvų turintis, tik mūsų žinios buvo menkos! Ir Šeduva atrodė tik visais pakraštėliais žydinčių gėlių, tik prašmatnaus restorano sename malūne miestas. Bet ir tada jautėme Šeduvą, turinčią savo veidą. Imponavo mažo miestelio lėtas tempas, ypatinga jaukumo, ramaus šeimyniškumo dvasia (sunegalavusį vaiką vesdavo „pas Mitkaitę“, fotografuotis eidavom „pas Žeromskį“, o prireikus paminklo mirusiam giminaičiui, kelias vedė „pas Skromanus“). Prieraišumas savajai Šeduvai buvo ir išliko. Tik šiandien, o ypač išstudijavę monografiją, jau mąstytume ir rašytume visai kitaip...

Aistės Juzukevičiūtės nuotraukos
Titulinėje nuotraukoje – monografijos „Šeduva“ sutiktuvių šventėje pagerbti knygos vyriausiasis redaktorius sudarytojas Jonas Linkevičius (dešinėje) ir „Versmės“ leidyklos vadovas Petras Jonušas. 2016 m.

NATALIJA BORGERDT,
Šeduvos kultūros ir amatų centro direktorė

ŠEDUVIUS PAKYLĖJĘ METAI

2016-ieji pasilieka ryškia Radviliškio rajono kultūros istorijos eilute. Per juos turėjome pirmą savame krašte Lietuvos mažąją kultūros sostinę, kuria tituluota Šeduva. Tad kokie jai buvo šie metai?

Kai 2015-ųjų liepos mėnesį mums pranešė, kad esame pasiūlyti ir išrinkti būti 2016 metų Lietuvos mažąja kultūros sostine, begaliniai apsidžiaugėme. Kartu ir sunerimome, pajutome didelę atsakomybę, todėl iškart puolėme kuo plačiau aiškintis, kas tai yra, kuo mes pateisinsime šį labai svarų vardą. Kartu su savąja seniūnija pradėjome planuoti, vertinti galimybes ir supratome, kad turime viską, ko tokiam titului reikia. Juk Šeduva garsi puikiais miesto vaikų darželio renginiais, darbščiais, išradingais čionykštės gimnazijos moksleiviais ir mokytojais, gerai besidarbuojančiais globos namais, išmintingais, kūrybingais, patriotiškais miesto gyventojais. Na, o visa į kilstelėti į aukštesnes kultūros pakopas pasistengsime ir padėsime mes – Kultūros ir amatų centro darbuotojai. Todėl, nusiteikę rimtai veikti, priėmėme vėliavą ir pasiryžome ją garbingai nešti.

Kad būtų galima atlikti visus numatytus, susiplanuotus darbus, pasitelkėme įvairius finansavimo šaltinius: padėjo šalies Vyriausybė, Žydų memorialinis ir kiti fondai, privatūs asmenys, pagrindinis fundatorius – Radviliškio rajono savivaldybė, patikėjusi mūsų galimybėmis ir mūsų idėjomis.

Po Lietuvos mažosios kultūros sostinės vėliava labai stengėmės kurti Šeduvos įvaizdį ir garsinti savo miestą Lietuvoje bei pasaulyje. Todėl, pavyzdžiui, gegužę vykusiame tarptautiniame perkusijos festivalyje „Ritmo viražai“ mūsų miestas galėjo didžiuotis ir džiaugtis ypatingais svečiais – visame pasaulyje garsiais mušamųjų instrumentų meistrais Timu Daisy (JAV) ir Peteriu Bruunu (Danija), Lietuvos multiinstrumentalistu Arnu Mikalkėnu bei jo kolega, savitu atlikėju Mykolu Eiva, o finalinis akordas – Arkadijaus Gotesmano, festivalio meno vadovo, projektas „Perkusiniai atvirukai“ – buvo skirtas iškiliausiems pasaulio poetams, kompozitoriams, dailininkams, džiazo meistrams. Atvirukai sujungė vaizdą, tekstą ir muziką – ekrane regimus vaizdus įgarsino mušamųjų muzika. Nuostabus reginys buvo festivalio atidarymo koncertas – šeduvio

Martyno Lukoševičiaus ir jo draugų grupės „Hand voices“ programa. Šio festivalio idėja pripažinta ir paskleista: iki šiol tarp muzikų ji siejama su Šeduva, dalyvauti mūsų festivalyje 2017 metais labai noriai jau ruošiasi ir naujos perkusijos žvaigždės. Pavykusį festivalį dalinai finansavo Lietuvos kultūros taryba.

Kiekvieną šių metų mėnesį organizuodami po kokį nors festivalį arba minėdami kurią valstybinę datą, kvietėme žmones, išvykusius iš Šeduvos ir kuriančius visame pasaulyje, stengėmės pristatyti jų kūrybą namie – čia, Šeduvoje. Parodos, koncertai, literatūriniai susitikimai, pašnekesiai – taip siekėme sukurti tokią atmosferą, kad visi pajaustų, jog yra laukiami, kad jų kūryba mums labai svarbi. O toks ir buvo vienas iš mūsų nusižymėtų šiais metais tikslų – pritraukti savus, grąžinti jų kūrybą į gimtinę.

Tarp tokių renginių-sugrįžimų, tapusių jaudinančia dovana Šeduvai, buvo skirti Vasario 16-ajai – Lietuvos valstybės atkūrimo dienai – kai pas mus atvažiavo Radviliškio krašto žmogus, profesorius, garsus operos solistas Vytautas Juozapaitis su šeima, Kovo 11-ajai – Nepriklausomybės atkūrimo dienai – kai Šeduvoje koncertavo profesorės Sabinos Martinaitytės mokiniai, tarp kurių – šeduvė Gabrielė Skromanaitė.

Humoro grupių festivalis „Vieni juokai“, vestuvinių muzikantų festivalis, mėgėjiškų teatrų festivalis, tradicinis vaikų ir jaunimo liaudiškos muzikos ansamblių festivalis „Zuikio margutis“, jau minėtas tarptautinis perkusijos festivalis „Ritmo viražai“, vokalinių ansamblių festivalis-konkursas „Muzika kalba tėčiui“, respublikinis kapelų festivalis „Žolinės vainikas“, į kurį kvietėme visų Lietuvos mažųjų kultūros sostinių kolektyvus, vokalinių ansamblių festivalis „Bobų vasara“, vaikų teatrų festivalis „Po laumžirgio

...

sparnais“, baigiamasis respublikinis mėgėjų teatrų festivalis „Atspindžiai“ – ir tai dar ne viskas.

Žavėjo bažnytinės muzikos festivalis „UBI CARITAS“. Šeduva jam ypač tiko: čionykštė labai graži Šv. Kryžiaus atradimo bažnyčia yra ir pavydėtina koncertinė erdvė su labai gerais vargonais, akustika. Įvyko 5 koncertai, kuriuose dalyvavo profesionalūs atlikėjai – Liudas Mikalauskas, Gabrielė Skromanaitė, Augustė Emilija Janonytė, mūsų regiono bažnytiniai chorai iš Rozalimo, Baisogalos, Šiluvos, Šeduvos kartu su Šiaulių universiteto choru „Studium“ atliko kraštiečio Vilimo Malinausko šv. Mišias „Dievui ir Tėvynei“, Šiaulių kompozitoriaus Juozo Lyguto šv. Mišias „Švč. Mergelės Marijos garbei“.

Bažnyčioje per metus vyko išskirtiniai koncertai – koncertavo muzikos grandai Bernardas Vasiliauskas, Petras Vyšniauskas, Davidas Geringas, Dainius Puišys, Asta Krikščiūnaitė, Gražina Urbonaitė. Laisvės aikštėje bei Kultūros ir amatų centre publika plojo Lietuvos muzikos ir teatro akademijos studentams, tarptautinių konkursų laureatams, jų dėstytojai Sabinai Martinaitytei, Giedriui Kuprevičiui, Juditai Leitaitei, Eglei, Ievai ir Vytautui Juozapaičiams, grupei „el Fuego“, Parodijos teatro aktoriams ir dar daugeliui kitų, kurie savo atliktomis programomis pagerbė Šeduvą – mažąją kultūros sostinę.

Įsimintini liko ir tradiciškai rengiama mūsų miesto diena, tėviškėnų sambūris, konferencija, skirta mažosios kultūros sostinės tematikai, kita. Buvo eksponuotos šeduvių parodos, tarp kurių – Andriaus Butvilo pastelės darbų „Mano paukščiai ir kitos istorijos“, Neringos Venclovaitės Kestenienės virvelinės keramikos „Virvelinės mintys“, Tado Svetiko fotografijų „Londonas“, Ritos Oleinikovos Bočkuvienės keramikos „Sapnai“, Nijolės Bukauskaitės-Sušinskienės tapybos. Visus metus kūrybines dirbtuves ir vaikams, ir suaugusiesiems organizavo Viktorija Oleinikova. Nemažai atlikėjų, kilusių iš Šeduvos, į savo koncertus dar kvies ir iki metų pabaigos: Remigijus Kažukauskas, Laurita Oleinikova, Martynas Kuliavas, Eugenijus Vedeckas.

Sudominti miesto ir aplinkinių vietovių gyventojus kultūros reiškiniais, pritraukti juos kūrybinei veiklai siekėme įvairiapuse veikla, kad kiekvienas galėtų atrasti savo mėgs-

tamą žanrą. Tikimės, kad bent iš dalies tai pavyko.

Labai norėjosi, kad garbingą mažosios kultūros sostinės vardą pateisintume ne tik kultūros renginiais, bet ir švariais šaligatviais, gražia aplinka, gera žmonių nuotaika. Taip ir įvyko. Pagražėjo mūsų miestas, pražydo gėlėmis, buvo sutvarkytas parkas, įrengtos vaikų žaidimų aikštelės, gimnazijos stadionas, vyresniesiems pastatyti treniruokliai, mieste atidarytas Retro automobilių muziejus, sutvarkytos Žydų kapinės, iškilo paminklai miesto centre bei žydų šaudymo vietose, suremontuotas vienas iš seniausių miesto pastatų – buvusi karčema, o dabar bendruomenės namai, nutiesti nauji šaligatviai. Tvarkomos pagrindinės miesto kapinės, Kultūros ir amatų centro salėje atsirado naujas apšvietimas, nepriekaištinga garso aparatūra. Parke iškilo paminklinis akmuo, įamžinęs 2016-uosius, kaip Lietuvos mažosios kultūros sostinės metus. Visa tai keitė Šeduvos veidą, skatino pakilią nuotaiką, visiems ir viskam suteikė ilgalaikio šventiškumo.

Šie išskirtiniai metai pakeitė ne tik Šeduvą, bet ir mus pačius. Daug ką apmąstėme, pasitikrinome, sustiprėjo pasitikėjimas savimi, pasididžiavimas savąja Šeduva. Turėtume stengtis, kad pas mus niekada netruktų renginių ir jų įvairovės, kad mieste nuolat apsigyventų kultūros dvasia – ne tik kultūros įstaigose, bet ir kiekvieno šeduvio sieloje, širdyje, mintyse. Kas galėtų pakeisti mūsų elgesį, kad norėtųsi pakelti kažkieno abejingai numestą šiukšlę, padėti pargriuvusiam, patarti paklydusiam, kad visi pagal išgales prisidėtume prie savojo miesto nūdienos ir ateities? Kas galėtų sukelti norą atvažiuoti į mūsų miestą tam, kuris visai nežino, kur jis yra, arba grįžti tam, kuris išvažiavo ir užmiršo, kur jo gimtinė?

Ko gero, tokioms permainoms prireiks ne vienerių metų. Bet mes ir per šiuos, mažosios kultūros sostinės, metus jau nemažai padarėme. Svarbiausia – supratome, kad kultūros sostinė 2016-aisiais tik prasidėjo, ji turi tęstis pačiuose mumyse.

Sigito Mikučio ir Rimanto Benaičio nuotraukose – Šeduvos išskirtinių 2016 metų renginių akimirkos; Šeduvos, mažosios kultūros sostinės, emblema

ALGIRDAS VLADAS BORSTEIKA,
radiotechnikas-elektronikas,
Šeduvos vidurinės mokyklos 1955 m. abiturientas

PAS MAŽOJO KAMUOLIUKO MEISTRĄ

Įžymus žaidėjas, daugkartinis šalies čempionas, treneris, Nacionalinės kategorijos teisėjas. Tai – apie mūsų kraštietį, dabar Vilniuje gyvenantį ALBINĄ ČEPAITĮ. Apsilankius pas jį, buvo įdomu paklausyti jo minčių, prisiminimų.

Audringas žinomo stalo tenisininko Albino Čepaičio gyvenimas. Ir sulaukęs garbaus amžiaus, jis toliau nerimsta savo kailyje, kone kasdien sirgdamas savo pamėgtuoju sportu. Tą „ligą“ gavo besimokydamas Šeduvos vidurinėje mokykloje mokytojų Vytauto Balčiūno, Domo Kazlausko dėka. Po pamokų kartais net iki vidurnakčio mokyklos sporto salėje lyg kokie skrabalai kaukšėdavo jo ir jaunesniojo broliuko Kęstučio mušamieji kirčiai...

O pradžių pradžia buvo tada, kai tėvas Povilas Čepaitis, kilęs iš Smilgių parapijos, grįžęs iš Kanados, nusipirko namą Biržuose ir 1931 metais vedė Adelę Gegžnaitę. Po metų jiedu susilaukė dukros Genovaitės, o dar po poros metų, 1934-ųjų rugpjūčio 9-ąją, lietuvių patriotų, neabejingų sportui, verslininkų šeimoje gimė sūnus Albinas. Namas buvo didžiulis, pirmame aukšte – mėsos krautuvė, patys gyveno antrame. Palaipsniui kambarių pakampėse įsitaisė dar vienas „gyventojas“ – pelėsis… Tada jauni tėvai nusprendė pagerinti savo gyvenimo sąlygas. Pardavę namą Biržuose, 1935 metais nusipirko Šeduvoje, ant Niauduvos upės kranto.

Nuo anų dienų praėjo daugiau kaip 80 metų. Neseniai aplankiau Albiną Čepaitį jo kukliame bute Vilniuje, Minties gatvėje. ▸

Kambario sienos išdekoruotos įrėmintomis jo sportinio gyvenimo svarbiausiomis nuotraukomis, lentynos užkrautos atminimo trofėjais – taurėmis, medaliais, raštais…

Albino Čepaičio namuose – daugelis pelnytų sportinių apdovanojimų. 2016 m.

Pirmiausia apsistojame ties vienu, regis, brangiausiu iš visų jo prisiminimų.

– Buvo pokaris, 1953-ieji. Dar nebaigęs vidurinės, jau tapai Lietuvos jaunių čempionu. Teisingai sakau? – klausiu Albino.

–Taip, 1953-aisiais. Aš, iš rajoninio miestelio atvykęs, pirmą kartą gyvenime visus aplenkiau ir buvau pirmas čempionas iš rajonų jaunių. Nugalėjau vilniečius, kauniečius – visus, nė vieno susitikimo nepralošiau tame čempionate.

– Kur jis vyko? – tęsiu užsimezgusį pokalbį.

– Vilniuj. Štai (rodo savo pirmą relikviją) – „LTSR, JAUNIŲ STALO TENISO 1953 m. čempionui ČEPAIČIUI, K. K. ir Sp. VYRIAUSIOJI VALDYBA“. Aš – čempionas! Tai buvo sensacija!

1954 metų rudenį, jau turėdamas brandos atestatą, važiavau į Kauną stoti į Lietuvos valstybinį kūno kultūros institutą. Ten, skelbimų lentoj, skaitau, kur reikia kreiptis ir… tąkart mane pamato pro šalį beeinąs Vladas Dzindziliauskas. „Ką čia veiki?“ – klausia. „Norėčiau stoti...“ – sakau. Jis capt mane už rankos, nusiveda į dekanatą ir viską sutvarko. „O kaip su bendrabučiu?“ – vėl teiraujasi. Sakau, dėdę turiu... „Nesakyk, kad turi!..“ – dar pamoko.

O paskui tas pats V. Dzindziliauskas, kuris tuo laiku jau buvo ne tik Lietuvos, bet ir tuometinės Sąjungos rinktinės vyriausiasis treneris, mane įtraukė į Sąjungos rinktinę. Mes kiekvieną dieną, išskyrus sekmadienius, treniruodavomės po 2,5–3 valandas.

– Tai visos studijos buvo sporto salėj, auditorijose sėdėt beveik neteko? – smalsauju.

– Ne, sėdėdavau. SSKP istoriją reikėjo gerai žinot. Vakare tik atsiguli, nori užmigt – pasidedi ją po galva ir... knarki iškart. Instituto rinktinę sudarė trečiakursiai ir ketvirtakursiai. Aš buvau įtrauktas į rinktinę jau pirmame kurse. Tuo laiku Vilniaus, Kauno institutai ir universitetai bendraudavo, važinėdavom vieni pas kitus.

1957-aisiais buvau trečiame kurse. Tų metų balandžio mėnesį Maskvoje vyko sąjunginis asmeninis stalo teniso čempionatas, kuriame iškovojau bronzos medalį, nugalėjęs 3:0 estą Johannesą Meeksą. Po to Maskvoje, Bereznikuose, vyko sąjunginis komandinis čempionatas. „Dinamo“ komandos sudėtyje aš iškovojau sidabro medalį.

Institute tvyrojo šios sensacingos žinios nuotaikos. Ir koks sutapimas! Tada buvo Velykos, dėdė pasikvietė mane vakarienės. Aš nei „šnapso“, nei alaus negerdavau, bet įpylė man skanaus vyno ir paragavau. Tuo laiku gyvenau bendrabutyje viename kambaryje su mūsų kurso komjaunimo sekretoriumi. Kai parėjau iš svečių, jis man sako: „Tai šventų bandelių prisivalgei?“ Aš jam ir rėžiau iškart. Už jo nugaros buvo geležinė lova, krito ant briaunos ir susižalojo, pradėjo kraujas bėgt... Kitą dieną jis parašė skundą ir mane pašalino iš bendrabučio.

– Teko kraustytis pas dėdę?

– Ne. Nuėjau į treniruotę, papasakojau rinktinės vyrams, kas įvyko. Jie kaipmat parašė pareiškimą ir pasirašė visi, tada jau buvę garsūs sportininkai. Mane vėl grąžino ▸

į bendrabutį, tik į kitą kambarį. O vėliau aš su tuo komjaunimo sekretoriumi susidraugavau – jau po instituto baigimo.

– Kai pradėjai visur važinėt, į Šeduvą, ko gero, nebeištaikydavai užsukti?

– Nuvažiuodavau traukiniu ir gan dažnai. Turėjau ten merginą. Išlipdavau Gimbogaloj ir eidavau šešis kilometrus. Būdavo jau tamsu, baisoka... Kartą einu vieškeliu, šalia grioviai... Tik staiga purpt iš pašonės būrys kurapkų. Žinai, kokį garsą pakildamos išduoda? Numiriau... Kartais, kai pranešdavau, kada atvažiuosiu, tėvukas atmindavo su dviračiu pasitikti manęs. Tėvuko netekau 1957 metais... Aš dažniausiai į Šeduvą grįždavau, kai buvau pirmame kurse, antrame, o trečiame jau nebeturėdavau kada, nes juk varžybos, mokslai.

– Atrodo, tėvukas Šeduvoje turėjo kažkokį verslą?

– Taip, turėt turėjo, bet sovietai panaikino. Vieną kartą atėję pareikalavo: „Uždaryk!“

– Koks tas verslas buvo?

– Kubilai, antkapiai, paminklai, loviai cementiniai karvėms girdyti. Turėjo septynis pagalbininkus. Sekmadieniais po šv. Mišių juos pasikviesdavo, alumi visi vaišindavosi, tėvukas dar ir su armonika pagrodavo.

– Tai nuotraukoje, kurią išsaugojai, įamžinta visa tėvuko pagalbininkų komanda?

– Ne, dar dviejų trūksta. Jie visi buvo kaip mūsų šeimos nariai, tarp jų tada ir augome mes, keturi vaikai – sesuo Genutė, aš, sesuo Laima ir brolis Kęstutis.

Valdžia vis reikalaudavo tą tėvuko įmonę uždaryti. Pirmiausia apie tai pranešė partijos komiteto sekretorius, vėliau apsilankė vykdomojo komiteto pirmininkas ir pareiškė: „Povilai, uždaryk! Uždaryk, gausi baudų!“ Padaro „čierką“ ir paskui... tyli kokį pusmetį. Po to vėl pasirodo. Teko paklusti. Nebebuvo iš ko gyventi. Žemę konfiskavo į „kolchozą“, o į jį tėvas, gyvendamas Šeduvoj, nevažiavo.

– O jūsų žemė toli buvo nuo miesto?

– Prie Smilgių, 24 ha žemės turėjo. Senelis mirė anksti, 53 metų, o bobutė dar ilgai gyveno.

Mes pas ją dažnai nuvažiuodavome. Nepriklausomybę atgavus, mes tuos 24 hektarus atsiėmėm – gavom juokingą kompensaciją...

– Ką dar prisimeni iš vaikystės Šeduvoje?

– Mes Šeduvoj gyvenom prie Niauduvos, šalia tilto. Sykį aš skendau tenai. Man buvo gal šešeri metai. Tąkart, pavasarį, pas kaimynus Valantinus, kiton upelio pusėn, ledu nukeliavo mūsų žąsys. Mamai paprašius, aš parginiau jas namo, vėl užbėgau ant ledo, šoktelėjau ant lyties ir siūbuoju vienas… Supuosi, o tuo laiku sesuo Genė išbėgo iš namų. Pasivadinau kartu pasisupti. Lytis dviejų neišlaikė, kryptelėjo, sesuo spėjo nušokti, o aš atsidūriau lediniame vandenyje. Kabinuos, bet ledas plonas, lūžta... Užsidengiau kepure veidą ir... pasileidau. Sesuo pamatė, kad mane jau neša po ledu, čiupo už kupros ir sulaikė. Pasitaikė, kad tiltu važiavo žmogus. Pamatęs greit sustabdė arklį, nukabino vadeles, o kaimynas Valys su duonos kepimo liže atbėgo. Įsikabinau į ją, o jis traukė, ant kranto gulėdamas. Jau iki pusės buvau ištrauktas, kai ta ližė trūko – kotas pas jį, o pas mane tas kitas galas. Aš vėl murkt... Pagelbėjo vadeliotojas. Mama išėjusi pamatė ir sustingo – nei rėkt, nei eit negalėjo. Tėvas buvo į mišką išvažiavęs malkų. Grįžęs rado mane karščiuojantį – plaučių uždegimas…

Tai buvo 1940-ieji. Netrukus užėjo rusai, po jų – vokiečiai. Tie užėmė visą namą, mums tik vieną kambariuką paliko. Gyveno karininkas, o kareiviai pasistatė palapines ir jose įsikūrė. Kaip gerai jie valgė! Ir mus pavaišindavo. Kiekvieną rytą tas karininkas mums, vaikams, duodavo po šokoladą. Aš tada pirmą kartą valgiau olandišką sūrį, iki šios dienos atsimenu tą riešutų sunkos skonį. Įsivaizduoji – šaukštuką į arbatą įsidedi, kvepia riešutais. Dabar niekur nėra, o tada vokiečiai jau turėjo... Niauduva tuo laiku plati buvo ir gyli. Būdavo, sustoja vokiečių mašina, visi nusirengia, su muilu prausiasi, ▸

o rusai, kiek jų buvo, nesimaudydavo. Gal neturėjo laiko? Tokie tad menki, rodos, dalykai, o atmenu...

– 1939 metais dar gyvenant Šeduvoje, prie judrios kelių į Šiaulius, Kauną ir Panevėžį sankryžos, turbūt neaplenkdavo sportinės naujienos?

– Žinoma! Tų metų kovo 6–12 d. Kaire vykusiose XIII pasaulio stalo teniso pirmenybėse sėkmingai žaidė Lietuvos vyrų rinktinė – Vladas Dzindziliauskas, Chaimas Duškesas, Eugenijus Nikolskis ir Vilius Variakojis. Jie iškovojo ketvirtąją vietą tarp vienuolikos komandų. Tai, be abejo, ne vieno jaunuolio širdyje įžiebė pasididžiavimo savo Tėvynės sportininkais jausmą, kurio net karas negalėjo nuslopinti.

– Ar tai turėjo įtakos Tavo pasirinkimui?

– Vienareikšmiškai – taip! Šeduvos gimnazijos kūno kultūros mokytojas Vytautas Balčiūnas buvo kilęs iš to paties Radviliškio krašto, kur gyveno ir įžymusis Vilius Variakojis. Jie kartu mokėsi, kartu sportavo, buvo draugai, todėl nenuostabu, kad šeduviai visas naujienas sužinodavo greičiausiai. Dažnai vykdavo stalo teniso mačai Šeduva–Šiauliai–Panevėžys, kuriuose man tekdavo surinkinėti nukritusius nuo stalo kamuoliukus... Kiek vėliau, aplenkus Danielių Šukevičių, Joną Grinevičių (ilgametį autoinspekcijos vadovą) ir kitus, man pavyko prasibrauti į mokyklos rinktinę.

– Pokalbio pradžioje pasakojai, kokia buvo sensacija, grįžus su jaunių čempiono regalijomis iš Lietuvos stalo teniso pirmenybių, kai nugalėjai visus iki vieno Kauno, Vilniaus, Šiaulių ir Panevėžio geriausius žaidėjus. 1950–1965 metais atrodė, kad visa Lietuva vien tik stalo tenisu tesidžiaugia. Kokie pagrindiniai Tavo varžovai buvo vėliau?

– Jau būdamas Lietuvos rinktinės nariu nuo 1954 iki 1963 m. patyriau daug įdomių varžybinių momentų. Pagrindiniai konkurentai buvo Algimantas Saunoris, Rimas Paškevičius, Valdemaras Baltakis (poeto Algimanto brolis), Adolfas Zablockis, Romas Žemelis, Olegas Onufrijenka, Vytautas Vaidžiulis, Vytas Grigas, Tadas Bronickas, Borisas Kaleinikovas, Boleslovas Daunoravičius, Anatolijus Paškevičius, Alfredas Lava, Jonas Gudinavičius, Rimas Saulytis, Helmutas Lisinas, Vytautas Subačius ir kiti.

– Sklido gandai, kad tuo metu kai kam buvai tiesiog neįkandamas riešutėlis savo ne-

Albinas Čepaitis (dešinėje) stalo tenisu susidomėjo besimokydamas Šeduvos vidurinėje mokykloje. Iš kairės – jo mokytojai Domas Kazlauskas, Danielius Šukevičius. 1952 m. Šeduva

standartiniais, taip vadinamais siaubingais padavimais, kurių nepajėgdavo priimti net Tavo treniruočių partneriai.

– Turėjau tokią laimę. Apie mano kamuoliuko padavimus ir tuometinė spauda rašė, to sportinio momento akimirkų nuotraukas dėjo... Buvo atvejų, kai laimėdavau prieš visus, o į varžybas vykdavo kiti. Ypač su manim vengė žaisti tas pats Vilius Variakojis, kuriam atrodžiau neparankus ir niekada jam nepavykdavo manęs įveikti.

Ne visuomet sportiškai pasielgdavo priešininkai. Antai visada buvęs mandagus garsusis armėnas Arutiunas Akopianas po pralaimėjimo 0:3 SSRS čempionate išbėgo iš aikštelės, nepadavęs rankos. Tačiau kai nugalėjau dar vieną žvaigždę Leonovą 3:0, armėnas pribėgo prie manęs, pasveikino ir pasiūlė už pergalę išgerti... kompoto!

Panašus atsitikimas buvo su estu Johannesu Meeksa, kuris prieš susitikimą mėgdavo mane patraukti per dantį, užtraukdamas „gulial po uralu Čiapajev geroj"(norėdamas pasijuokti iš mano pavardės panašumo), bet po pralaimėjimo šis varžovas liko be šypsenos ir pirmas išskubėjo iš aikštelės. Ir dar. Vos nepataikė į mane su rakete savišKis Algimantas Saunoris, kai pralaimėjo man per savo gimimo dieną, tačiau, nusiprausęs duše, vis tik rado jėgų pasikviesti mane į savo gimtadienį. Be abejo, nuėjau.

Labai draugiškai bendravau su daugeliu žaidėjų. Ypač šilti santykiai buvo su daugkartiniu Vengrijos ir Europos čempionu Zoltanu Bercziku.

– O kokių įspūdžių palikdavo sporto aistruoliai?

– Visko pasitaikydavo ir su jais. Atsimenu, Telšiuose man buvo paskirta apsauga po to, kai į viešbučio kambarį įsiveržęs vyriškis, rankoje laikydamas peilį, pradėjo gąsdinti, kad nežaisčiau prieš vietos komandą. Ačiū Dievui, toks rimtas nuotykis buvo vienintelis.

– Kada metei aktyvų sportą ir kodėl?

– Dėl dantų... Fizkultūros dispanserio vyr. gydytojas Samanuelis Damskis jau tris kartus man buvo leidęs dalyvauti varžybose tik su sąlyga – vis dėl mano dantų būklės. Ketvirtą kartą jau nebepatikėjo mano pažadu ir nebeleido, kol nesusitaisysiu dantų. O mane nuo jaunystės lydėjo dantų taisyklos baimė. Kartą, kai dantistė pradėjo zvimbinti mano burnoj ir palietė jautrią vietą, griūdamas nuo ▸

Čepaičių šeima prie savo namo Šeduvoje 1942–1943 m.
Dešinėje – išlikęs jų namas

kėdės, apverčiau visą jos stalelį su viskuo, kas ten ant jo buvo... Ta mano didžiulė baimė atvedė prie to, kad nuo 1963 metų tapau Lietuvos vyrų rinktinės vyr. treneriu, nors dar buvau geros sportinės formos...

...Bendraujant su Albinu Čepaičiu, stebino tiesiog perpildyta jo sportinių laimėjimų „skrynia“: be jau minėtų įvertinimų, jis – 1958–1961 m. Lietuvos „Žalgirio“ čempionatų daugkartinis čempionas, 1958 m. – Lietuvos vyrų dvejeto ir mišraus dvejeto čempionas, 1959 m. – Rygoje Pabaltijo dvejeto čempionas, 1960 m. – Lietuvos pajėgiausių stalo tenisininkų turnyro nugalėtojas, 1961 m. – TSRS „Dinamo“ čempionas, pelnęs sporto meistro vardą, 1955, 1957–1961 m. – Lietuvos komandinių čempionatų nugalėtojas, 1957–1960 m. – TSRS rinktinės narys, 1998 m. – VI pasaulio lietuvių veteranų sporto žaidynių čempionas, daugkartinis Lietuvos veteranų čempionas...

Kiekvienam tėvui ir treneriui ypač svarbu, kad jo pamėgtą žaidimą perimtų, tęstų šeimos nariai, auklėtiniai. Albinui ir tuo atžvilgiu pasisekė. Jo brolis Kęstutis tapo „Žalgirio“ čempionu, Albino sūnus Aritidas, šiuo metu vadovaujantis firmai, įvykdė kandidato į sporto meistrus normatyvą, Aritido sūnus Paulius taip pat bandė sekti senelio pėdomis. Kiti A. Čepaičio mokiniai yra pasiekę dar svaresnių laimėjimų. Vienas jų – sporto meistras Borisas Jurkaitis, daugkartinis Lietuvos čempionas ir prizininkas. Gražių laimėjimų yra pasiekę Gintautas Laukaitis, Kęstutis Puzeras, Kšištofas Leščevskij, Sabina Bogdanovič ir daug kitų.

Ne vien meistrų ugdymu pasižymi Albinas, bet ir visuomenine veikla. Sunku patikėti, bet ir peržengęs savo 80-metį jis vis dar dalyvauja veteranų varžybose! O kur dar beveik ištisus metus trunkantis įtemptas darbas prie teisėjo stalelio, teisėjaujant tiek Lietuvos, tiek tarptautiniuose turnyruose? Sporto veteranas tebėra labai aktyvus ir reikalingas savo nuo vaikystės pamėgtai sporto šakai – stalo tenisui.

Geros Jums sveikatos, mažojo kamuoliuko didysis Meistre!

Albino Čepaičio asmeninio archyvo ir autoriaus nuotraukos

Titulinėje nuotraukoje – apdovanojimas Albinui Čepaičiui iš LTOK prezidentės Dainos Gudzenevičiūtės rankų. 2014 m.

Albino Čepaičio kambario siena

JANINA KAUČIKIENĖ,
radviliškiečių klubo „Beržė“ narė

KLUBAS, ĮPRASMINANTIS SENJORŲ DIENAS

Radviliškio viešojoje bibliotekoje veikia senjorų knygos mylėtojų klubas „Beržė“. Jo nariai čia naujai atranda save ir galimybių toliau tobulėti.

– Močiute, ar tu dar augi? – smalsavo mažylis, ką tik džiugiai įsitikinęs, kad jis vėl pralenkė durų staktoje neseniai paliktą savo ūgio padalėlę.

– Norėčiau, vaikeli, dar labai norėčiau AUGTI... – susimąsčiusi pusbalsiu sušnabždėjo senolė.

(Iš Bibliotekininkų draugijos Radviliškio skyriaus laikraščio „Mes“)

Augti... Ką reiškia šis trumpas žodelis solidžiame amžiuje? Gal jame telpa visa, ko vertas mūsų gyvenimas? Augti dvasia, mintimis, savo būties prasmės suvokimu. To turi siekti kiekvienas doras ir kilnus žmogus net savo saulėlydyje.

Matyt, tokių tikslų vedini, nemažai Radviliškio senjorų, Trečiojo amžiaus universiteto (TAU) dalyvių susibūrė į Knygos mylėtojų klubą. Idėja įsteigti šį klubą gimė Stasės Žibienės galvoje. Suvalkietė pedagogė, išdirbusi mokykloje 47 metus, supažindinusi savo mokinius su lietuvių literatūros lobynais, Radviliškyje jautėsi gal kiek vieniša. O taip norėjosi surasti bendraminčių, pamilusių knygą!.. Ir jų atsirado gana greitai.

Susirinkę klubo nariai senjorai pasidalijo prisiminimais apie savo pirmuosius susitikimus su knyga. Pasirodė, vienus susibičiuliauti su knyga paskatino mamų perskaitytos pasakos, kitus – pirmoji mokytoja, dar kiti iki šiol tebemena nenusakomą trauką elementoriaus su pirmaisiais žodžiais „mama mala“ ir su naiviais, bet tokiais jaukiais piešinukais. Klubo narys Alfredas Krikštanas papasakojo apie jam įsiminusius karo metų epizodus. ▸

Kai vokiečių kareiviai išmėtė pro langus mokyklinės bibliotekėlės knygas, jie, vaikai, jas rinko ir su džiaugsmu nešėsi namo kaip didžiausią brangenybę. Nešėsi, kad skaitytų vieni ir drauge su tėvais. Gal ir dėl to jis visą gyvenimą perkasi knygas, kaupia asmeninę bibliotekėlę, kurioje dabar yra jau per 3000 knygų. Pedagogų Zofijos ir Alfredo Krikštanų bibliotekoje – įvairiausių žanrų knygos. Visos perskaitytos. Ir ne tik pačių. Žmona ir vyras knygomis mielai dalijasi su skaitančiais draugais, giminėmis, kaimynais. Pasak jų, kaipgi kitaip: juk knygose sukaupta tiek išminties, jose rasi ir apie save, ir apie kitus, iš knygų gali išmokti suprasti, atjausti, paguosti. Jau ne kartą įsitikinome, kad Zofijos ir Alfredo pranešimai, knygų pristatymai mūsų klube būna patys įdomiausi, ilgam išliekantys atmintyje.

Klubo nariai išvykoje Naisiuose. 2016 m.

Klubo nariai visada laukiame ir Nijolės Nėjienės, TAU rektorės, lituanistės, mintinai deklamuojamų įvairių poetų ar pačios sukurtų eilėraščių. Šių eilučių autorė, buvusi ilgametė rusų kalbos ir literatūros mokytoja, perskaitė daug poezijos knygų, tad ji, taip pat klubo pirmininkė Stasė Žibienė turi sukaupusios „auksinių minčių“ ir vis pritaikiusios jomis pasidalija su kitais. Knygose atgaivos nuolat ieško ir Olė Gakštienė, kiti senjorai.

Mūsų, knygos bičiulių, suėjimai klube turiningi, dvasingi. Per dvejus metus čia praplėtėme savo akiratį, geriau pažinome vieni kitus, patyrėme bendravimo džiaugsmą. Draugėn renkamės kas antrą savaitę Viešosios bibliotekos Informacijos-kraštotyros skyriuje. Veiklą suplanuoti padeda, atitinkama tema literatūros parodėles parengia vyresnioji bibliotekininkė Alma Balčiauskienė. Su mumis mielai bendrauja bibliotekos direktorė Violeta Šukaitienė, buvusioji direktorė Aldona Januševičienė, skyriaus vedėja Daiva Paulauskienė, vyresnioji bibliotekininkė Rima Giedrienė.

Atsižvelgdami į rašytojų jubiliejines datas, tariamės, kokias knygas savo užsiėmimuose aptarsime. Kol kas lektorių nekvietėme, ruošiamės patys. Jau aptarėme Romualdo Granausko, Antono Čechovo, Valentino Sventicko kūrybą. Apie Salomėją Nėrį kalbančiųjų buvo net ne vienas: visi turėjome po mėgstamiausią jos eilėraštį, deklamavome, diskutavome, dalijomės, ką žinome, ką esame skaitę apie poetės gyvenimą bei kūrybą. Vieno užsiėmimo poezijai neužteko, tad kitame skaitėme įvairių savo mėgstamų poetų eiles. Domėjomės ir krašto literatų klubo „Jonvabalis“ kūryba. Minint akademikės, profesorės, literatūrologės Viktorijos Daujotytės-Pakerienės jubiliejų, senjoras Alfredas Krikštanas pristatė knygą „Tragiškas meilės laukas: apie Sigitą Gedą iš poezijos, užrašų refleksijų“. Vyresnioji bibliotekininkė Alma Balčiauskienė supažindino su Marijaus Šidlausko knyga apie profesorę. Kartais atrodo, kad pats tokių nuostabių autorių ir jų knygų nė neatrastum bibliotekos lentynose, bet kai išgirsti kolegų įdomius pranešimus, ranka tarsi pati juos susiieško...

Klube pristatytas Romualdas Ozolas bei jo knyga „Lietuva: politinis metų portretas“ – pranešėjas taip pat Alfredas Krikštanas. Buvo aptarta ir tema „Kraštiečio Jono Marcinkevičiaus premijos laureatai“. Apie šią Radviliškio rajono savivaldybės įsteigtą literatūrinę premiją bei jos laureatus pranešimus skaitė pedagogės Zofija Krikštanienė ir šių eilučių autorė.

Iš Radviliškio kilęs šviesaus atminimo Tėvas Stanislovas teigė: „Darbas ir šventės – du stulpai: jei vieną išgriausi, išgrius ir ▸

antras.“ Tai suvokdami, numatydami klubo veiklos gaires, stengiamės darbą vis įvairinti. Įsiminė dvasingas susitikimas su Radviliškio dekanu, klebonu Tadu Rudžiu. Šventėme Senjorų dieną. Pas mus svečiavosi Kutiškių kaimo senjorų teatras. Dalyvavome susitikime su knygos „Neparklupdyta Lietuva“ autore Joana Ulinauskaite-Mureikiene. Viešosios bibliotekos redaktorė Gražina Dunauskienė dalijosi mintimis apie kultūros ir istorijos žurnalo „Radviliškio kraštas“ leidybą. Lankomės bibliotekoje organizuojamuose renginiuose, parodose. Norime tobulėti, toliau eiti gėrio ir grožio keliu. Kas, kad mūsų nedaug, ne minia, užtat mes – bendraminčiai!

Klubo nariams priimtina ir ekskursijų, išvykų forma. Buvome išvykę į gamtą, prie Beržės upės. Grožėjomės saulėta ankstyvo pavasario popiete, pirmaisiais purienų žiedais, bundančia gamta. Čia pat sruveno Beržė, kurios vardu ir nusprendėme pavadinti savo klubą. Mūsų pirmininkė Stasė Žibienė pateikė informacijos apie šios upės ištakas, intakus. Žavėjomės ūkininko Felikso Šlėvės žydinčiais sodais. Įsiminė ir pažintinė išvyka traukiniu į Šiaulius. Aplankėme poeto, knygnešio Jono Krikščiūno-Jovaro muziejų, Lito kambarį Šiaulių universitete, Šokolado muziejų. Klubo narė, nenuilstanti keliautoja, pedagogė, turinti didelę ekskursijų organizavimo patirtį ir dar daug kitų mėgstamų užsiėmimų Danguolė Dabašinskienė pakvietė mus ir kai kuriuos kitus TAU narius į dvi puikias išvykas. Iki tol teoriniuose užsiėmimuose buvome susipažinę su pagonybės dievais. Dabar vykome į Naisius pamatyti jų skulptūrų. Kultūros vertybės, kurias ten išvydome, pati gyvenvietė, visa, ką ten pamatėme ir sužinojome, paliko neišdildomų įspūdžių. Dar viena ekskursija – į Druskininkus. Ten gėrėjomės kurortinio miesto gražiomis permainomis, ypač grojančiu fontanu, žydinčių narcizų plotais, krašto muziejumi. Grįždami Alytaus senosiose kapinėse aplankėme čia amžinojo poilsio atgulusių Kunegundos ir Algimanto Petronių, daug metų mokytojavusių Radviliškyje, kapus. Pasidalijome prisiminimais, pasimeldėme, uždegėme žvakelę. Po miestą pavaikščiojome su taip pat Radviliškyje dirbusia mokytoja senjore Danguole Paliliūnaite, pasidžiaugėme Radviliškio garbės piliečio Stasio Žirgulio darbu „Nutilęs varpas“, skirtu laisvės kovotojams. Išskirtinis šios ekskursijos akcentas – iš anksto pasiruošusių, įdomiausių faktų apie lankytinas vietoves sukaupusių klubo narių Danguolės Dabašinskienės, Nijolės Nėjienės, Stasės Žibienės pasakojimai keliautojams.

Tokia mūsų „Beržė“ ir tokie mes joje – savo noru susibūrę senjorai mokytojai, buhalteriai, medikai. Mums gera būti drauge, nes čia, nepaisydami savo amžiaus, tarsi naujai atradome save – mūsų dienų puslapiai nebe tušti, o pilni gražių sumanymų ir dvasingumo, didesnių būties vertybių nuolatinio ilgesio ir noro jį pasotinti. Tad, anot mokytojos Sofijos Adomaitienės, ir „atveriame knygų langus. Jie margi, margiausi, kaip vitražai, tik mokėk perskaityti.“ Knyga visagalė, nepakeičiama, galinti žmogui padėti augti, tobulėti visą gyvenimą.

Mūsų „Beržė“ – akivaizdus to paliudijimas.

Redakcijos pastaba. *Kol buvo rengiamas šis numeris, pasikeitė „Beržės“ pirmininkė: ja dabar išrinkta šių eilučių autorė.*

Radviliškio viešosios bibliotekos archyvo nuotraukos
Straipsnio titulinėje nuotraukoje – klubo užsiėmimas Radviliškio viešojoje bibliotekoje, susitikimas su parapijos klebonu Tadu Rudžiu (priekyje, antras iš kairės)

ŠALTINIAI, NAUDOTA LITERATŪRA

Adomaitienė, Sofija. Knygos langai. *Mes*, 2011, nr. 47, p. 1.

Augti ir auginti. *Mes*, 2008, nr. 40, p. 1.

Tėvas Stanislovas. *Apie meilę ir tarnystę.* Vilnius, 1997, 431 p.

Tiknevičiūtė, Birutė. *Tėvas Stanislovas mažutėlių tarnas.* Vilnius, 2007, 324 p.

Juozaitis, Arvydas. *Tėvas Stanislovas. Pasakojimų knyga.* Vilnius, 1995, 285 p. ■

KAIP LIAUDIŠKIŲ ŽMONĖS BRANGINO DUONĄ

Etnokultūros puoselėtoja, kraštotyrininkė EMILIJA BRAJINSKIENĖ (ŠEDUVOS BABA) pasiūlė žurnalui jos surinktų, užrašytų Radviliškio rajono Liaudiškių kaime gyvenusios AGOTOS LUBICKAITĖS-ŠLIOGERIENĖS pasakojimų apie senąsias tenykščių žmonių tradicijas, gyvenseną. Originalo kalba spausdiname žiupsnelį šios medžiagos, primenančios kaimą, kuris dabar belikęs prisiminimuose.

Šeimo Lubickių buva devyni sūnė i vien dokte, pat jauniaus. Viens brols mire būdams 12 metų. Lubickė buva pašaukt muzikantė. Daba tradicijo tęs Egidijus Lubickas, Šliogerenės tėva pusbrole anūks. Agat ištekėje už Šliogere i gražė nugyvena amž, ale vaikų neturėje. Pardave Liaudiškiuos ūk i atsikėla į Šedvo. Lubickė labė gražė graidava, dainuodava, kad net Augmėnų kaim girdėdavas. Šliogerene buva ger dainininke, giedork, brolė buva išmokė į armonik grait.

Kor šeimo būdava du, trys vaikė, tė žmons geriau gyvena, u Šliogerenės šeimo buva tiek, kiek Dievs dave. Tėvė turėję 60 ha žemės, ale vaikė maž, nėr kam dirbt, biednė gyvena. Derls miunks, bo žemė su arkliok prastė išdirbdava i javė būdava prast. Iškuldava grūds i reik vežt parduot, bo didelė mokesčė už žemė. Ne kad losk reik mokėt. Neužmokės – išvaržys, tuoj antstols atvažiuos, paskutinė karvė išves. Užmok, da jeigu yra samdyts žmogs, reik jam algo atiduot, i žiūrėk, kad lioktų ont duonialės, nereikėtų iš žyda skolyts.

Labė vargdava žmons, mažė miegoje, reikėje jaujo džiaut lions, apdirbt. Da iš lionų gaudava kok lito. Vėliau jo atsirada trąšų, žmons bikons pradėje augyt. Reikėdava, kad būtų labė gražūs, švarūs bikonė. Bišk įsibrėže, i nebeim. Žmons išprausdava paršs priš vežunt į stot parduot. Iš stotės išveždava į užsen.

Mokytų žmonių buva mažė. Šliogerene baige tik do skyrs. Kaim daugums nemokėje ni skaityt, ni rašyt. Reike 4 km ait į mokyklė. Apsiaut nėra kuom, apsirengt nėra kuom, i neidavam, sėdžiam ont pečios. Mam i tete ▸

sakydava, kad mergaitėm mokyts nereik – mokės i teip vaiks supt, bernam reik pasimokyt, bo išeis į kariuomenė i nemokės laišką parašyt.

Kai Lubickė buva neturting, jie su somdinės valge kart – a geriau, a blogiau, ale kart. Bagotesn skirdava. Valgydava pri viena stala, ale kor šeimininkė valga, būn geresns maists. Nepajomk nu gaspadarių pusės geresne kosnele, bo gaus par nags. Berna da bijodava gaspadorė, bo tas mes i išeis, u či pat darbymete. Piemenėliu kas lika...Katras valgydava kart su šeimyn už viena stala, buva labė pašaukt. Jei i blogė valgydava, ale jeigu kart, buva pašaukt. Tokių buva mažė. Daugiaus gaspadorė valgydava seklyčio.

Kai žmons sėdava javs, žiūrėdava, koks minuls. Nesėdava jaunam i nesėdava delčio – prasts derls. Geriaus sėt priešpilny abu pilnaty. Kai nesimatydava minule ont dongos, žmons sakydava dykum, senugals. Žemė dirbt reik senugal, tad dirvo žolės neaugs. Senugal nieks neaug, jei pasės. Rugs pjaudava tik ne jaunam, ale senugal. Buva aitvarų, jų žmons i bijodava, i norėdava, bo kas jį tur, tam piln aruodė.

Kviečs i rogs priš malimo padžiovindava. Padžiovindava arduos jaujo. Par viso jaujo kartės – ardė, prided kviečių a rogių pėds, paspaudž su kartėm i vė ded kito, kol prikraun 5 ards, kiek reik. Užkur jaujo peč i padžiovin 3–4 diens. Neš į klujimo išdžiuvusis i kul ont eže. Ti toks rosta gals, prismaigstyts kuolų. Labė gerė saus pėdė išsikul.

Spragilės kūl ruden, jei sausis javs parvežė, tad gerė i su spragilės. Drėgnų javų spragilės čystė neiškuls. Valug metų. Būn karšt vasar, tad kraununt į vežimo reik pasitiest divuno, bo byr rogė a kviečė čystė. Toks jau galem su spragilės kult. Vėtydava rankom. Sukas, sukas i ber. Šiukšlės byr arčiaus pri žmogos, toliau – prastesn grūdė, pats geriaus byr toliau.

Daugiau atsirada arklinės kūliamos mašinos. Arkls ain aplink i min, min tuos pėds – kul javs. Ale vė bėd: viens žmogs tur ait varinėt arkle, kits su krapš užpakaly arkle, kad tas neprišioktų ont grūdų.

Rugiuos būdava daug dirsių, vasarojs priaugės usnių. Ravėdavam, pirštė būdava ištinė nu dėglių. Dirse panaš į rogs, sonk atskirt, ale jos longvios i jokios naudos iš jų nėra. Rugiuos būdava i skalsių. Kaip rags juods išsikišės vieto grūda. Kūlė įsimesdava į kviečs i grūds nudaža juodė. Tad juod i miltė.

Pabaigė lionų abu rugiapjūtės darbs, parnešdava rogių vainiko, tad gaspadorė vaišindava somdins, talkinks i padiens darbiniks. Vainiko pakabindava gryčio ont sienos i jolgė kabėdava. Kabėdava, kol iškul grūds. Pu kūlima jį, to vainiko, ištrin i supil į aruodo – tuos kels ištrionts grūds. Saka, žiurkes teip nepuol grūdų. Kūlims būdava su talkininkės, teip pat gerė vaišindava, alos padarydava.

Medžiagos apie Liaudiškių praeitį pateikėja Agota Šliogerienė ir etnokultūros entuziastė Emilija Brajinskienė (kairėje)

Grūds maldava girnom, u kai atsirada malūnė vėjinė, veždava į malūno. Sumaldava milts, kepdava blyns, zacirko virdava. Kvietinė – tik ragaišiu. Iš rugienių miltų kepdava duono i darydava rūgšt. Rūgšte skan atsigert, kai gerė įrūgs, su jei rūgštin barščs, kopūsts. Kad malda- ▸

va, pri girnų, pagal akmens, pribyr smulkesnių miltų. Jie buva kleckam virt. Stumbesn nubyr toliau girnų akmenų, juos naudoj duonė, ragaišiu kept. Jei kvietinių nebūdava, maldava miežs ir iš mižienių miltų kepdava ragaiš, klecks virdava. Labė sveik miežienė kleckė. Į ragaiš pridėdava viortų bulbių, tad jis minkštesns i skanesns. Ragaiš kepdava tik sekmadiene ryto. Iškepė, daža į spyrgs – skanums neapsakyts.

Maldava onkst ryto, kokio 3 val. Reik primalt i kiaulėm, i sau. Padėdava i vaikė malt. Mal dvijuos. Rogs duonė maldava smulkiau, bo ropių miltų duonos kepalą nesuklijuos. Kai maišydava duono, da dėdava kmynų, druskos, sugrūstų viortų bulbių. Tad jon greičiau įrūgst, būn minkštesne i daugiau išein kepalų. Duono kepdava plikyto i neplikyto. Jei rugiens milts užpliokė, tad duon būn skanesne, nežiedij. Jei užpil drungn vanden milts, jon būn kietesne, ne tok skan i žiedij, grait pasenst. Ūkininkė kepdava šeimynė neplikyto duono, jon kietesne, grait pasenst i būn skalsesne. Skanio plikyto duono grait suvalga, jon neskals. Duon buva labė brang. Sakydava, kad vieno kosn duonos kosk, u trios šaukš barščių abu bulbienės.

Pri duonos kepima reik kačergos, ližės, pušynės šluotos. Kai pečs išsikūren, tad su kačerg į priek sutrauk ongls karšts, su pušėn šluot, katra jo būn įmerkt į vanden, iššluoj peč, kad nebūtų pelanų, bo duono kepdava ne ont blikelių, ale ont pečios pada. Ont lyžės ded ajarų abu kopūsta sudžioviontų lapų i ded tešlė, dara bakans, šaun pu peč.

Kai vež rogs, tad prilaužda kopūstlapių i dėdava klodo pėdų, klodo kopūstlapių, vė klodo pėdų, vė ties kopūstlaps. Teip ligi gala. Kad praded kult rogs, tad kopūstlaps i surenk. Jie būn gražė išdžiuvė. Ont lauka jie sudžios i subirės, u terp rogių pėdų išdžiūn i būn kaip škorlė, minkšt, gražūs. Prikloj tiek, kad užtekt visai žiemė.

Duonkubilė dideli, apskriti, žemučė – aukšt būtų, neišminkys. Iškepė duono, palikdava raugel. Pat duonkubil nuplaudava, ale išgranda i bumbuliuko – zadotka – tešlės paliek. Jei nepaleks, kiot duon jolgė neįrogs. Naujs duonkubils irgi negerė: piorm duon nebos skan. Duonkubil plikydava su vantom, trindava su drosk, cibol. Laikydava kamaro, apvoždava. Gal i užrišt su drobel. Jis buva gerbiams, nieka kita tė nedarydava, tik duono. Atsisėst gink Diev negalem.

Duono kepdava tik motin. Maiša pavakar, bo duon par nakt tur įrūgt. Maišydava iš šuline vanden. Vien užvirydava, tad duon skanesne i vienos jos gal pavalgyt. Ontr tik užšildydava venden i su drongn užpildava milts. Tad duon neskan, ale skals. Kai įmaiša, tad pastata pri pečios. Ont taburetkos a ont suoliuka paded drabužėl kok, pastata duonkubil, užkloj drobėn paklodėl a sen stalties i da kok šilt daikt, net i pagalv, i paliek rūgt. Ta drobine paklodėla buva daroma tam tyč,

Sunkiai žemę dirbdavo Liaudiškių žmonės...

ne teip, kad ko pagavė uždengė. Tik tam jion paskirt. Žiemo duon lėčiau rūgst, vasaro graičiau. Kai išrūgst, reik atminkyt. Minkyt reik jolgė, gerė išminkyt duon skanesne. Ded milts i minka, kol pri ronkų nebelimp, laikas ant ronkų, nebedriomb. Priš minkymo ded kmynų i nedaug labė druskos. Cukros neded. Nebuva ja. Išvirdava kumpitūrų i tė labė mažė, tik pri liogos abu svečiu atvažavs. Vaikė apsimesdava, kad serg, kad tik gaut šaukšto tos uogienės – kumpitūrų. Abu už darbo vaikam biškel duodava. Gerė būdava, žmons sveikesn buva. Nu salduma gi sukyl krauje spaudims. Daba prisivalga i lak pas daktars. Negerė.

Duonos kepals darydava pajolgs, šonuos i par galo brūkšnė gilesn, jie neduod duonė išsikėst. Ont duonos visad užbraukdava kryž. Šliogerienes mam buva pasidars iš buroka tok kaip katės pėdials; ont bakana paspaudydava su tuom burok, i duon būdava gražesne. Bakanė būdava didelė. Iškepdava iš karta šešis bakans. Jei norėdava duono patikryt, tad smeigdava peil abu plono balanė į bakano. Jei apsivėlė – neiškeps, jei sauso ištrauk – iškeps.

Iškepdava mažut pagranduko – antytė. Vaikė varžydavas, katram teks. Dalydavas. Iškepto duono pašlapin, uždėng abrūs, paskiau išneš į kamaro. Ližė, duonkubil tad irgi reik išnešt kamaro, padėt.

Kaip duono pakep, negalem durim trunkyt, rėksit. Kep pusontros valundos. Pyrags da labiau bije triukšmą, trionksma. Tuoj sukrent, i pu pyrag.

Duonos skons kožno gryčio kitoks. I duonos skonis. Tie pats miltė, tie pats parėdė, u duon kožnos gaspadinės kitok. Ni vienodos duonos, ni bulbienės vienodos neišvirs. Užtat, žiūrėk, vaikė, kad i suaugė, saka, kad kaimyna skaniau, i tiek, kad i sava bulbiene pas svetimo skaniau negu namie.

Duonos pasiskolyt priseidava, ale atiduot reik i da biški daugiau, bo kito karto nebegaus. Skolydavas i drusko, i degtuks. Kėt saka, kad druskos negalem atiduot. Būdava, ain degtukų pasiskoyt, ale tankiaus ognės, žarijų parsineš i užsikur pas savi. Žmons stengdavas, kad namuos būtų savų žarijų.

Duono raikydava tėvs. Vaikė nor labė kumpele, ale duodava jaunamartė: „Jomk kumpel, kad Dievs duotų sūnel...“ Prariektos duonos kepalo suvynioj į drobės gabalo i dėdava ont lentynos. To prariekimo reik dėt į priek. Išvyniojė iš drobės, vė prariekimo dėt į priek. Parverst duonos kepalo pad į vioršo griežtė draudžiam. Aukštielnikos duonos negalem padėt – bos didela nelaime. Vien ronk laužyt irgi negalem, vino ranko gal laikyt, su kiot laužt, trupyt nu stala, laužyt gabaliukės negalem.

Jei žmogs riek stor riek – neskūps, jei plon riek – skūps. Duonrieks būdava atskirs peils, didesnis, su juo nieka kita nedarydava. Jis būdava pri duonos kepala abu stalč. Kai pavalgydava, pirmiaus nurenk sudyns, paskiaus nuim duono. Vaikam negalem duonos nujimt. Mam nujim, suvynioj į drobė i paded kamaro.

Kai sėsdava valgyt, pirmiaus pradėdava valgyt tete: priraika duonos, persižegnoj i visi persižegnoj, tad praded valgyt. Valgunt kalbėt, kojom tabaluot, barts negalem. Tėvs tik pasižiūr, kor yra rykšte už balke, i vaikė ramūs. Gaudava i su šaukšt par kakto, jei nerimst. Jei nukrent šaukšts, ateis vyrs, jei šakute – moters. Jei nukrent duon, tad jo pakel, pabučiuoj, parsipraša i paded ont stala. Tėvs žiūr tvarkos už stala. Pavalga, persižegnoj i nu stala. Nu stala naidava vės, ne teip – kas sugalvoje, tas atsikėlės nuain. Vės praded valgyt i vės nu stala nain. Jei unksčiau pavalgė, tad palauk, kol kėt pavalgys.

Aidam į sveč, nešdavas duonos, bu pyragų nebuva. Abu nešdavas i ragaiš, iškepto ont kopūsta lapų. Kai somdinė išeidava po tarnybos, įdėdava neprapjauto duonos kepalo u komp. Kas ko turėje, to i duodava pavirže pri algos.

Kas duonos negerbe, tas jos i neturėje.

Senajame kaime garsi buvo ten gyvenusių Lubickų kapela

Minolijos Pelėdienės šeimos nuotraukos

Titulinėje Gintaro Pabilionio nuotraukoje – tiek dabar belikę iš Liaudiškių kaimo. Tolumoje matyti kapinaitės

■

PERTEIKIU VISA, KĄ IŠGYVENAU...

Pedagogas, poetas, prozininkas, satyrikas – taip apibūdinamas kraštietis VLADAS KALVAITIS, kuriam praėjusią vasarą buvo paskirta taip pat kraštiečio rašytojo Jono Marcinkevičiaus literatūrinė premija.

Vladas Kalvaitis gimė 1929 m. birželio 27 d. Radviliškyje. Mokėsi Radviliškio pradžios mokykloje, vėliau – Radviliškio gimnazijoje. 1948-aisiais už dalyvavimą pogrindinėje veikloje buvo suimtas, įkalintas. Bausmės vieta – Komijos ASSR lageriai, Inta, vėliau ištremtas į Irkutsko sritį. Atsiradus galimybėms, mokėsi Tulūno (Irkutsko sr.) vakarinėje darbo jaunimo mokykloje, 1958–1964 m. neakivaizdiniu būdu studijavo tenykščiame universitete ir gavo filologo diplomą. Dirbo Intos lagerio šachtose, medžio apdirbimo įmonėse.

Į Lietuvą grįžo 1966-aisiais. Buvo Vėliučionių specialiosios profesinės-techninės mokyklos auklėtojas, Tytuvėnų durpių įmonės meistras, baro viršininkas, Tytuvėnų žemės ūkio technikumo direktoriaus pavaduotojas, mokytojavo.

Gyvena Tytuvėnuose, yra aktyvus Kelmės rajono literatų klubo „Vieversys“ narys.

Kurti pradėjo dar gimnazijos suole. Ilgainiui jo humoristiniai eilėraščiai, epigramos, aforizmai, apsakymai, novelės spausdinti žurnaluose, laikraščiuose, kolektyviniuose rinkiniuose. Išleido savo kūrybos rinkinius „Kolega įsiūlė“, „(Ne) nusipelnęs“, „Prieblandos varnas“, „Volungė“, „Svečias iš Magadano“, „Stiklinė aguonų“, kitus. 2011 m. pasirodė jo novelių romanas „Sustiprinto režimo barakas“.

Kraštiečio kūryba įvertinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės kultūros ir meno, Reginos Biržinytės, Žemaitės, Liudo Dovydėno, Petro Cvirkos, „Varpų“ literatūrinėmis ir kitomis premijomis, už novelių romaną „Sustiprinto režimo barakas“ jam paskirta Jono Marcinkevičiaus premija. ▸

ANGELAS PRASKRIDO

(Iš Vlado Kalvaičio knygos „Sustiprinto režimo barakas“. Kaunas, 2011 m.)

Ar jums teko kada nors gyvenime akis į akį susidurti su savo Angelu Sargu? Ne?

Gerai tai ar blogai – nežinau. Bet manau, kad esate pakankamai atsargus ir atidus, sugebate kontroliuoti savo jausmus ir poelgius. Pasveriate kiekvieną žodį. Žinote, kur dėti kojį, kam paduoti ranką. Tokiu atveju jūsų Angelui – kur kas lengviau: gali ramiai sėdėti ant šilto debesėlio, šnekučiuotis su draugu, grožėtis Visatos tobula sandara ir tik retkarčiais užmesti žvilgsnį į jus. Jo manymu, į jokią keblią ir pavojingą situaciją neįsivelsite.

Aš truputį kitoks: impulsyvus, išsiblaškęs. Kišu trigrašį, kur nereikia. Prisiverdu košės, kurią tenka gana ilgai ir nuobodžiai srėbti.

Jei Viešpats Dievas man yra paskyręs Angelą Sargą, pasak senelės, Dievulis tuo pasirūpina, beje, ne visados, tai jis turi darbo iki valiai. Nepavydžiu. Amžinai su manim vargsta.

Taigi vargo jis turėjo ir tą pasakiškai šiltą liepos pabaigos dieną.

Visam sąstatui – dvylikai keturašių vagonų – anglies iš šešių šimtų tonų talpos bunkerio neužteko. Kaip dažnai atsitinka, sušlubavo apskaita. Trys vagonai liko tušti. Šilumvežis stumtelėjo juos prie šoninio, perpus mažesnio atsarginio bunkerio. Pirmą vagoną pakrovėme greitai. Keliasdešimt metrų į priekį nuo jo nuvilkome ir patupdėme ant dešiniojo bėgio geležinę „varlę“. Tai – puikus įtaisas! Vietinių racionalizatorių mažosios technikos šedevras! Atkabinę automatines sankabas, riestanosiais laužtuvais išjudinę tekinius iš mirties taško, vagoną paleidome nuokalnėn. Jis bandė įsibėgėti, bet, įsikirtęs į „varlę“, kretėdamas sustojo. Patikima „varlytė“!

Visi penki (Šamilis su Efendijevu buvo kontoroje) grįžome prie antrojo vagono. Šis pasirodė esąs ne toks paslankus, aikštingesnis, sunkesnio charakterio. Nesileido išjudinamas. Tarsi būtų privirintas prie bėgių. Tik didelėmis pastangomis palaužėme jo atkaklumą. Krustelėjęs riedėjo nenoriai. Draugai stūmė jį iš šonų, aš krūtine prisispaudžiau prie buferio ir įsispyriau į iškilusių pabėgių briaunas. Vagonas pagavo reikiamą pagreitį. Tuo metu išgirdau šūksmą:

– Vladai!

Kažkas stipriai kirto man į kairįjį petį. Ūmai mečiausi į šalį, pakilau į orą, o gal atvirkščiai – pirmiau pakilau į viršų, o paskui – dešinėn, į šoną, ir visu kūnu žnektelėjau ant uolienų, šlako ir žvyro. Tuo metu kurtinantis sankabų ir buferių pliauškesys, lyg koks sprogimas, užgulė ausis. Aptemo akys. Kelias sekundes netekau žado. Kai pravėriau akis ir palengva ėmiau suvokti, kas nutiko, išpylė šaltas prakaitas, kūnas nuėjo pagaugais, širdis nusirito į kulnus...

Pamiršome trečiąjį vagoną! Pasijutęs laisvas, niekieno nesaugomas ir nekontroliuojamas, jis ėmė riedėti. Štai ir guliu patiestas.

Mane apsupo brigados vyrai, Šamilis ir Efendijevas.

– Kas tau nutiko?

– Ko toks išblyškęs?

– Gal iškviesti seselę?

– Ar tu sveikas?

Aš nežinojau, ar visiškai sveikas, bet man nieko neskaudėjo, tik negalėjau ištarti nė žodžio. Liežuvis prikepė prie gomurio, troškino. Gestais parodžiau, kad norėčiau atsigerti. Diadia Miša pakėlė galvą, Odesa prikišo prie burnos gertuvę. Vandens buvo nedaug, todėl jos kaklelis nemaloniai skimbčiojo kliūdamas už dantų. Pamažu širdis atlėgo, kvėpuoti pasidarė lengviau. Pamėginau pasiremti ant alkūnių. Nepavyko. Nepasisekė ir atsistoti, kojos – netvirtos, lyg vatinės. Šeši vyrai ėste ėdė mane akimis, laukdami, kada prabilsiu. Prisiverčiau šyptelėti, įtraukiau oro ir trūkinėjančiu balsu pralemenau:

– Aš... ką tik... mačiau... kaip praskrido... Angelas...

Jie išpūtė akis, nesuprasdami, ar rimtai kalbu, ar juokauju. Odesa ir Diadia Miša, paėmę už parankių, nuvedė ant suoliuko, prie kontoros: ▸

– Atsipeikėk. Mes baigsim krauti vagonus.

Nemelavau. Iš tikrųjų susitikau su savo Angelu Sargu. Net girdėjau Jo balsą. Pajutau, kaip Jis palietė mano petį. Argi galėjo būti kitaip?

Brigadoje aš – vienintelis lietuvis. Vieni mane vadina Volodia, kiti – Vova. Kaip kam patogiau. Angelas mane šūktelėjo lietuviškai. Gražia taisyklinga kalba, švelniu, bet įsakmiu tonu. Taip mane šaukdavo mama ir senelė. Pirmoji – už kelių tūkstančių kilometrų, antroji – jau mirusi...

Vakare Efendijevas pasikvietė mane į savo sekciją.

– Ir vis dėlto, pasakyk, kas tau buvo nutikę?

Beveik visa brigada ir mūsų „smogiamoji grandis“ sėdėjo ant gultų. Papasakojau. Kelias minutes, panirę į sielų gelmes, tylėjo. Efendijevas rankomis spaudė smilkinius. Paskui atsiduso ir tarė:

– Volodia, pasimelsk savo Dievui. Ir mes visi... irgi...

Ilgai negalėjau sudėti bluosto, atsikratyti vieno ir to paties košmariško vaizdinio: sutraiškyta krūtine didžiuliame kraujo klane guliu ant bėgių, po vagono ratais...

Maldai taip pat buvau nepasirengęs. Iki šiol išmokti maldų žodžiai atrodė pernelyg paprasti, standartiški, nuo dažno vartojimo netekę prasmės. Ketinau surasti kitų, nuoširdesnių, šiltesnių, bet jie sklandė toli nuo manęs. Nepagaunami kaip šikšnosparniai. Tesugebėjau ištarti:

– Ačiū, Viešpatie!

Paskui pamačiau mėnulį, suoliuką šalia barako, ant jo – baltai apsirengusį vaikiną. Jis mikliino dešinę ranką, labai panašią į didžiulį sparną. Nelauktai šyptelėjo, tarytum sakydamas:

– Labanakt. Aš irgi pailsėsiu...

Palengva akys užsivėrė ir aš paskliundomis grįžau į praeitį.

BUDINTI ATMINTIES ŠVIESA

ALEKSANDRAS ŠIDLAUSKAS,
literatas, kraštotyrininkas, Jono Marcinkevičiaus literatūrinės premijos skyrimo komisijos narys

Pastarieji dešimtmečiai paženklinti tremtinių literatūros gausumu, knygynų vitrinose ir bibliotekų lentynose galima rasti atsiminimų, apsakymų, eseistikos knygų, kuriose visu ryškumu atskleisti lietuvių tremties keliai po sibirus, igarkas, intas, tomskus, parodytas siaubingas niekuo nekaltų žmonių likimas. Tai buvo žiaurūs, nuogąstingi ir smurtingi pokario metai, suluošinę daugybės tautiečių gyvenimus. Ar jau viskas aprašyta, atminimui palikta, kas vyko ir Radviliškio krašte – Mažuolių, Balandiškio, Spirgiškio, Martinaičių miškuose, Bargailių, Mumšilio raistuose, kitur? Dar ne viskas.

Vladas Kalvaitis (centre) Jono Marcinkevičiaus literatūrinės premijos įteikimo iškilmėse Radviliškio viešojoje bibliotekoje. 2016 m.

Tad susidomėjęs imu į rankas radviliškėno, dabar tytuvėniškio literato Vlado Kalvaičio novelių romaną „Sustiprinto režimo barakas“.

Autorius – labai gyvybingas, guvus, smulkiakaulis žmogus, garsiai prakalbantis pilietis. Literatūrinę kelionę pradėjęs humoristiniais, satyriniais poezijos kūriniais, ilgam sėdo prie tremties atsiminimų, kurie tapo novelių romanu.

Šešių dalių 436 puslapių romanas – apimli, pilnavertė, įtaigi knyga, tarsi visų ▸

tautos tremtinių likimą įkūnijęs grožinės literatūros kūrinys. Nejučiomis prisimena rusų literatūros klasiko Aleksandro Solženicyno daugiatomis „Gulago archipelagas“, prozininko Varlamo Šalamovo „Kolymos apsakymai“ – tikras socialistinio gyvenimo paranojos pavyzdys. Savo menine verte ir radviliškėno romanas nedaug nuo tų autorių atsilieka.

Kas yra skaitymo malonumas? Tai toks pojūtis, kai, pradėjęs skaityti knygą, nenori jos paleisti iš rankų, grožiesi gera, vaizdžia kalba, regi lyg gyvus personažus, ilgam meni gamtovaizdžius ir unikalų to rašytojo braižą. Stebiuosi „SRB“ (romano pavadinimo santrumpa pažymėtas vienas skyrius) autoriaus atmintimi, tremtinių buities aprašais, tipingais ukrainiečių, rusų, lietuvių, kaukaziečių charakteriais. Ir jokios paniekos, pykčio ar atviro kerštavimo tiems, kurie „žaidė“ darbščių žmonių likimais, tyčiojosi iš turėjusiųjų blaivų protą, švarią sąžinę, didį vidinį skausmą. Iškentėta, patirta, aprašyta. Nedaug mūsų krašto tremties žmonių atsiminimų, kuriuose tiek daug būties ir buities paveikslų, sodrios stilistikos, nuoseklaus pasakojimo, poetinių įvaizdžių, kaleidoskopinių piešinių, epinių užmojų ir gyvybingos, įsimenančios autentikos. Vlado Kalvaičio knyga prilygsta Valentino Gustainio, Dalios Grinkevičiūtės, Juozo Keliuočio prisiminimams. Tai – tikras lietuvių tremtinių kančių panteonas, unikaliausias, anot Vytauto Kubiliaus, Europos grožinės prozos puslapis.

Vėl neskubriai vartau skyrių po skyriaus, atmindamas, pasitikrindamas, tuojau pat norėdamas pacituoti, nes toks žodžio įtaigumas gali nustebinti ir šimtus knygų perkrimtusį lituanistą, ir jaunuolį, kuris turėtų susidomėti ir susidomės savo senelių gyvenimais taigos ūksmynuose, gūdžių stepių atvašynuose, anglies kasyklose, miškų kirtavietėse, Jenisiejaus žvejų ledainėse; vis alkani, vis tą pačią putrą srėbdami, vis ilgesingus laiškus rašydami gimtinėje pasilikusiems artimiesiems. Menu ir aš tokius laiškus iš Tomsko, kuruos siuntė senelė, dėdė ir teta, užšifruodami atvirą žodį, vis baimindamiesi, ar pateks tas popieriaus keturkampėlis į Radviliškio rajoną...

Skaitau romano puslapį po puslapio. Tai – ir pažintinė istorija, meniniais vaizdais bei sumaniais įvaizdžiais atskleidžianti ilgų, ilgų tremties dienų buitį, tėviškės ilgesį. Rodosi, skaitai ne apie realybę, o graikų mitologijos veikėjų pusdievių gyvenimus: sunku patikėti, kaip buvo elgiamasi su žmogumi, beteisiu tremtiniu, badmiriu, ligoniu parazitais nusėtais marškiniais.

Savo menine įtaiga ir pasakojimo epiškumu pasižymi novelės „Ispanas Pedras“, „Odė vandenėliui“, „Tundra“, „Draugas gastritas“, kitos. Tai – tikroviški, sąžiningi puslapiai, kupini epitetų, metaforų. Rašytojas ne vieną kartą prakalba kaip satyrikas, paradoksaliu sarkazmu primena netgi Balio Sruogos „Dievų mišką“; tarsi muzikos divertismentas atsiskleidžia ir lyrinis kalbos spalvynas, kupinas tapybinių peizažo drobių. Gausi sinonimika – kaimo gyvenimo vaizdiniai, giliamintiškai papasakoti „Neparašytuose laiškuose senelei“. Autorius tarsi pabėga iš dvasiškai ir fiziškai gniuždančios kasdienybės ir noriai vaikšto vaikystės bei paauglystės takeliais.

Kaip nepasidžiaugti tokiomis mintingomis frazėmis, kuriose sukauptas Vlado Kalvaičio kalbėjimo talentas: „Akys įsiplieskė lyg dumplių įpūstos žarijos“, „Drybsome lyg tušti bulvių maišai“, „Pagaliau diena nusibaigė“, „Balandos, skystos, balzganos, į kurias žiūrint Maskva matosi“, „Nunešiota, lėkšta kaip blynas kepurė“, „Plonas it pavasarinis sliekas lašinių dryželis“, „Plaukučiai gelsvi ir tankūs kaip vešlios avižos“. Kitose novelėse siaučia „utėlių divizijos“, pažeme raitosi „pūgos gyvačiukai“, tremties dienos „kokčios kaip pašvinkusių žuvų sriuba“, pro barakų grotuotus langelius „brovėsi šykšti, įkypa rytmečio šviesa“. Ir lituanistai, ir mokiniai literatai iš romano gali tiesiog rieškutėmis semtis kalbos turtų.

Dera keliais mojais pakalbėti ir apie kūrinio žodyną. Jis taip pat sklidinas gražmenų: naujažodžių ir senažodžių, gimtojo krašto pašnekos žodžių. Galbūt atsiras rajono lituanistas, kuris su savo literatais iššukuos romano tekstą, surinkdamas ir susistemindamas leksikos grožybes. Taip ne vieną kartą yra padarę grinkiškiečiai moksleiviai, globojami savo mokytojų Audros ir Klemo Indrėkų. Norisi pavardyti keletą pavyz-

džių, kurie ir be platesnio paaiškinimo romano skaitytojo turėtų būti suprasti: „smalstus“, „nutvylinti“, „pakuždа“, „gokčioti“, „prigožinti“, „glumas“, „tūžlus“, „prorėtmė“, „gaidmigis“, „kvėša“, „kiuldinti“, „priepenas“, „šnabždas“, „knietulys“, „gruodšala“, „gangrinėti“, „tvarkinys“, „knibždas“, „puklus“, „pičpilnis“, „gūburas“, „smailakiuoti“, „pypkiarūkis“, „kiaurapilvis“, „nuosusa“... Tai tikra lietuvių kalbos vaizdinija su tarmės turtais, mąslaus rašytojo naujadarais, kurie giliai skaitančiojo sąmonėn įstringa, sėda į atminties kerteles.

„Sustiprinto režimo barakas“ – doro žmogaus dorai parašyta knyga, pilna atminties įžvalgumo, autentikos, kalbinės išraiškos.

Kraštiečio Vlado Kalvaičio (kairėje) autografas Radviliškio rajono merui Antanui Čepononiui. 2016 m.

Redakcijos prierašas. *Jono Marcinkevičiaus literatūrinę premiją 2003 metais įsteigė Radviliškio rajono savivaldybės taryba. Taip siekta įamžinti iš Radviliškio krašto kilusio rašytojo Jono Marcinkevičiaus atminimą, prisidėti prie lietuvių prozos ir tautos tematikos puoselėjimo, garsinti savąjį kraštą ir ugdyti pasididžiavimą juo. Premija, rekomendavus Rašytojų sąjungos valdybai, buvo skiriama kasmet už geriausią per metus išleistą prozos knygą. Laureatais tapo: 2004 m. – Rimantas Vanagas už prozos knygą „Žmonės mylėjo žmones“, 2005 m. – Laura Sintija Černiauskaitė už novelių, apysakų, pjesių rinkinį „Artumo jausmas“, 2006 m. – Ema Mikulėnaitė už novelių, apysakų rinkinį „Tu man papasakok“, 2007 m. – Ramūnas Kasparavičius už romaną, novelių rinkinį „Visų gražiausia“, 2008 m. – Juozas Jasaitis už romaną „Per sutemas“, 2009 m. – Birutė Jonuškaitė už romaną „Baltų užtrauktukų tango“, 2010 m. – Rimantas Marčėnas už istorinį romaną „Sosto papėdėje“, 2011 m. – Petras Venclovas už romaną „Kartybių taurė – iki dugno“, 2012 m. – Alvydas Šlepikas už romaną „Mano vardas – Marytė“, 2013 m. – Edita Barauskienė už istorinių pasakojimų rinkinį „Karūna žalčių karaliui“.*

2016 m. atnaujinti vertinimo komisija ir premijos skyrimo nuostatai. Pagal pastaruosius konkurse dalyvauja kraštiečiai arba kiti autoriai, išleidę prozos knygas Radviliškio krašto tematika, išskyrus parašytas anksčiau negu prieš penkerius metus. Pagrindiniai vertinimo kriterijai – meninė branda, originalumas, aktualumas, pilietiškumas ir patriotizmas, edukacinė bei išliekamoji vertė. Kasmetinė Jono Marcinkevičiaus premija iškilmingai įteikiama Radviliškio viešojoje bibliotekoje.

Vienuoliktuoju šios premijos laureatu tituluotas Vladas Kalvaitis. Apdovanojimas įteiktas šventinėje ceremonijoje, surengtoje 2016-ųjų birželio 28-ąją Viešojoje bibliotekoje, dalyvaujant svečiams iš Kelmės rajono, Radviliškio rajono savivaldybės vadovams, vertinimo komisijai, kitiems radviliškiečiams. 2015 m. apdovanojimą Vladas Kalvaitis pelnė novelių romanu „Sustiprinto režimo barakas“. Autorius renginyje nuoširdžiai padėkojo už tokį įvertinimą, sakė esąs iki pat sielos gelmių sujaudintas, nes ši premija jam – pati reikšmingiausia. „Perteikiu visa, ką išgyvenau“, – teigė jis apie savo kūrybą.

Radviliškio viešosios bibliotekos archyvo nuotraukos

■

RADVILIŠKIO RAJONO KULTŪROS RENGINIAI (2016 M. II PUSMETIS)

Liepos 2 d. Radviliškis pasitiko savo 449-ąjį gimtadienį. Proginėje šventėje „Radviliškis – mūsų namai“ Radviliškio miesto garbės piliete paskelbta radviliškietė, Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos Radviliškio skyriaus pirmininkė Stasė Janušonienė. Koncertavo rajono meno mėgėjų kolektyvai, atvykę atlikėjai, veikė mugės, seniūnijų kiemeliai;

Sidabrave vyko iškilmės, skirtos šio miestelio ir bažnyčios 187-osioms metinėms. Surengtos Baltijos stipruolių čempionato finalo varžybos, vietos ir kaimyninių bendruomenių prisistatymai, įvairios pramogos. Miestelio centre atidengtas Lietuvos galiūnams skirtas paminklinis akmuo.

Liepos 6 d. Radviliškyje surengta Valstybės dienos šventė. Miesto laisvalaikio ir pramogų parke vaikai dalyvavo nuotaikingoje fotosesijoje, piešė Lietuvos karaliaus karūną, besidomintys tautodaile Latvių kultūros centre aplankė Radviliškio rajono tautodailininkų darbų parodą. Surengta Lietuvos vėliavų nešimo eisena, miesto Kultūros ir poilsio parke vyko poezijos ir dainų valanda. Vakare visi giedojo Lietuvos valstybės himną.

Liepos 6–9 d. Vilniuje skardėjo Lietuvos moksleivių dainų šventė „Tu mums – viena“. Radviliškio rajono savivaldybės delegaciją sudarė 234 nariai: choristai, šokėjai, muzikantai, pedagogai (iš viso 10 meno mėgėjų kolektyvų).

Liepos 10 d. Daugyvenės kultūros istorijos muziejaus-draustinio Kleboniškių kaimo klojime svečiavosi Kėdainių rajono Josvainių kultūros centro mėgėjų teatras. Į antrąjį teatrinio sezono vaidinimą susirinkę žiūrovai pamatė Žemaitės komediją „Trys mylimos“.

Liepos 17 d. Radviliškyje kvietė Škaplierinės atlaidai ir folkloro festivalis „Rytoj iš ryto rugelius kirsim“. Po šv. Mišių bažnyčioje savo programas žiūrovams mieste parodė Joniškio, Baisogalos, Šiaulių Raseinių, Šeduvos folkloro, etnografiniai ansambliai;

Šaukote surengta Padėkos diena. Ji prasidėjo bažnyčioje, po šv. Mišių tęsėsi kultūros namuose. Pagerbti labiausiai seniūnijai nusipelnę gyventojai, surengta koncertų, pramogų.

Liepos 19 d. Viešojoje bibliotekoje D. Januta iš JAV klausytojams pasakojo apie išeivijos gyvenimą ir savo knygą „Lietuviški takai“.

Liepos 21 d. Radviliškio viešojoje bibliotekoje su radviliškiečiais susitiko žurnalistė, rašytoja A. Urbonaitė. Ji pristatė savo ketvirtąją knygą „Mano Didžioji Nuodėmė, žurnalistika“.

Liepos 24–31 d. Rezeknėje (Latvija) vyko Europos žmonių festivalis. Savivaldybės meras A. Čepononis, administracijos direktorė J. Margaitienė, Radviliškio miesto kultūros centro liaudiškų šokių grupė „Šelmiai“, liaudiškos muzikos kapela „Užuovėja“, sportininkai, bei šalies atstovai festivalyje pristatė Lietuvą. Komanda bendroje įskaitoje laimėjo pirmąją vietą.

Liepos 30 d. Kurtuvėnuose vyko XVI respublikinis mėgėjų teatrų festivalis „Kurtuvėnai – 2016“, skirtas P. Višinskio prizui laimėti. Jame dalyvavo Alksniupių kultūros namų teatras, pristatęs S. Kymantaitės-Čiurlionienės komediją „Pinigėliai“.

Liepos 30–31 d. suorganizuota Šiaulėnų miestelio šventė. Gyventojų laukė Šv. Onos atlaidai, varpų muzikos ir kiti koncertai, žūklės, sporto varžybos.

Liepos mėn. rajono bibliotekose tęsėsi skaitymo skatinimo akcija „Vasara su knyga“. Kvietė kūrybinės dirbtuvės, žaidimų popietės, netradiciniai skaitymai, knygų mugės, edukaciniai užsiėmimai ir kt.

Rugpjūčio 6 d. Ariogaloje, Dubysos slėnyje, vykusiame jau 26-ajame Lietuvos buvusių tremtinių, politinių kalinių ir laisvės kovų dalyvių sąskrydyje „Su Lietuva širdy“ dalyvavo grupė radviliškiečių, su kuriais vyko ir rajono meras A. Čepononis.

Rugpjūčio 7 d. Baisogalos dvaro parke skardėjo XV folkloro sambūris „Nemirštanti tautos gaida“. Dalyvavo 17 kolektyvų iš Panevėžio, Pakruojo, Joniškio, Kėdainių, Raseinių ir Radviliškio rajonų, sulaukta svečių iš Latvijos ir Baltarusijos. Skambėjo etnografinių kolektyvų atliekami kūriniai, romansai. Iš viso per 15 metų šis renginys buvo subūręs per 2000 dalyvių iš 180 kolektyvų.

Rugpjūčio 12 d. Kunigiškių bendruomenė šventė savo 10 m. jubiliejų. Apžvelgtas nueitas kelias, nariams padėkojo bendruomenės pirmininkė D. Balčiūnienė.

Rugpjūčio 13 d. Kleboniškių kaimo klojime Šiluvos kultūros centro mėgėjų teatras „Cinkelis“ pristatė spektaklį – E. Untulio komediją „Meilės kvadratas“.

Rugpjūčio 14 d. Grinkiškio bendruomenė ir seniūnija pakvietė į savo projektinį renginį „Pasitikdami Žolinę, susiburkime drauge“. Bendruomenių komandų, kitų dalyvių laukė įvairios rungtys, žaidimas „Taip ir ne”, pramogos, koncertas;

Pakruojo dvaro parke vykusiame Šiaulių apskrities muzikos apdovanojimų renginyje „ŠAMA 2016“ radviliškiečiams atstovavo Baisogalos liaudies kaimo kapela „Žvangulis“, vadovaujama V. Malinausko, ir šeduvietė G. Skromanaitė, kuri tapo geriausia Radviliškio rajono atlikėja.

Rugpjūčio 14–15 d. Šeduvoje skardėjo šventė „Žolinės vainikas“. Tarp kitų jos renginių – monografijos „Šeduva“ pristatymas, parodos, kapelų koncertas, gražių sodybų ▸

šeimininkų apdovanojimas, akmens „Šeduva – mažoji kultūros sostinė“ atidengimas.

Rugpjūčio 20 d. Beinoravoje organizuota kraštiečių šventė, skirta šio kaimo vardo 430 m. sukakčiai. Atidengtas paminklinis akmuo, vyko sporto varžybos, koncertas;

Šeduvos miesto parke žmones subūrė „Šeimų piknikas“. Jame koncertavo folkloro ansamblis „Dainoriai“, laukė sporto rungtys, įvairios linksmybės.

Rugpjūčio 22 d. prie Radviliškio miesto kultūros centro iškilmingai pradėtas medžio drožėjų ir kalvių pleneras „Daugiau nei amatas“. Jo dalyvius pasveikino Savivaldybės vadovai, rajono bendruomenių atstovai. Menotyrininkė S. Urbonienė surengė seminarą „Šiaurės Lietuvos kryždirbystės tradicija“. Per savaitę plenere sukurtus darbus drožėjai ir kalviai padovanojo Acokavo, Kutiškių, Karčemų kaimo bendruomenėms, Radviliškio miškų urėdijai.

Rugpjūčio 23 d. Radviliškyje paminėta Juodojo kaspino ir Baltijos kelio diena. Dalyvauta akcijoje „Nupinkim gėlių pynę: Lietuva, Latvija, Estija“. Prie Trijų kryžių memorialo pagerbtas negrįžusiųjų iš tremties atminimas, dalytasi prisiminimais. Bažnyčioje aukotos šv. Mišios.

Rugpjūčio 27 d. Beinoravoje kraštietė, nuolatinė to kaimo bibliotekos rėmėja, žinoma Lietuvos ultramaratonininkė V. Kurpytė-Skipitienė vaikams ir jų tėveliams padovanojo įsimintiną šventę „Dienos svajonės pildosi“.

Rugpjūčio 28 d. Radviliškyje surengta šventė „Atsisveikinimas su vasara“: miesto Kultūros centro vaikų ir jaunimo meno mėgėjų kolektyvų koncertas, įvairios pramogos.

Rugsėjo 1 d. Radviliškyje ir rajone vyko šventiniai Mokslo ir žinių dienos renginiai: šv. Mišios, eisena, iškilmės mokyklose, koncertai, spektakliai kultūros įstaigose.

Rugsėjo 9 d. į Burbiškio dvarą susirinko grožio mylėtojai ir aplinkos puoselėtojai. Čia įteikti 2016 m. apžiūros-konkurso „Gražiai tvarkomos sodybos, gyvenvietės, seniūnijos, aplinkos prie daugiabučių gyvenamųjų namų, įstaigų ir įmonių Radviliškio rajone“ apdovanojimai;

Viešosios bibliotekos kiemelyje vyko teatralizuoti baigiamieji Viljamo Šekspyro sonetų skaitymai „Tikroji meilė – tai žvaigždė skaisti“. Iš viso biblioteka surengė 4 tokius skaitymus, skirtus šio kūrėjo 400-osioms mirties metinėms.

Rugsėjo 11–spalio 23 d. Šeduvos Šv. Kryžiaus atradimo bažnyčioje vyko bažnytinės muzikos festivalis „UBI CARITAS“.

Rugsėjo 15–16 d. Daugėlaičių bendruomenės salėje kvietė paroda „Rudens gėrybių kraitė“.

Rugsėjo 16 d. Radviliškio trečiojo amžiaus universiteto klausytojai šiemetes Europos paveldo dienas, kurių tema – „Kultūros paveldas ir bendruomenės“, paminėjo kelione po rajoną. Jie apžiūrėjo paveldo objektus, bendravo su bendruomenių atstovais ir Šiaulių universiteto doc., dr. J. Jasaičiu. Kita to paties universiteto atstovų grupė vėliau taip pat dalyvavo pažintinėje išvykoje prie rajono paveldo objektų;

Radviliškyje ir Šeduvoje vyko akcija „Visa Lietuva šoka“. Dalyvavo įvairaus amžiaus šokėjai.

Rugsėjo 18–21 d. rajone vyko renginiai, skirti lenkų rašytojo, Nobelio premijos laureato H. Senkevičiaus (H. Sienkiewicz) 100-osioms mirties metinėms. Atvyko delegacija iš Lenkijos, Seinų krašto, kitų svečių. Šv. Mišios, mokslinė konferencija, atminimo lentos ir ąžuolyno sodinimas, lenkų-lietuvių poezijos skaitymai, koncertai, istorinė kelionė H. Senkevičiaus keliais, filmo „Tvanas“

pagal šio rašytojo romaną fragmento projekcija – tai vis iš iškilmių programos Vadaktuose, Sidabrave. Dalyviai, keliaudami H. Senkevičiaus kūryboje aprašytomis vietomis, lankėsi ir Pociūnėliuose, apžiūrėjo to krašto muziejų.

Rugsėjo 22 d., Baltų vienybės dieną, Radviliškio laisvalaikio ir pramogų parke susidomėjimo sulaukė perfomansas Saulės mūšiui atminti. Dalyvavo Dailės mokyklos mokiniai ir mokytojai.

Rugsėjo 23 d. Etninės kultūros ir amatų centre Pakiršinio dvare surengtas tradicinių Radviliškio krašto valgių vakaras „Mūsų sodas tai ne dykas";

šiame centre tęsėsi medžio drožybos, keramikos, dailiųjų rankdarbių mėgėjų užsiėmimai. Mokytasi tų amatų pradmenų ir subtilybių.

Rugsėjo 24 d. Karčemų bendruomenė „Kaimynai" surengė šventę „Ir pražydo linai mėlynai, mėlynai". Tai buvo jos įgyvendinto projekto „Lino gijos jungia kartas" pabaigtuvės. Primintas lietuviško lino kelias, veikė tenykščių moterų rankdarbių, siuvinių iš lino, Grinkiškio J. Poderio gimnazijos mokinių piešinių apie liną parodėlės. Radviliškio V. Kudirkos pagrindinės mokyklos atstovai pristatė lino rūbų kolekciją. Renginyje dalyvavo Upytės bandymų stoties vyresnioji mokslo darbuotoja E. Gruzdevienė, poetai iš Kėdainių, Kelmės, Upytės bei Radviliškio.

Rugsėjo 26 d. Šniūraičiuose įvyko 10-oji Radviliškio seniūnijos bendruomenių „Gėlių šventė". Joje Šniūraičių, Mankiškių, Voskonių, Daugėlaičių, Karčemų, Kutiškių ir Miežaičių bendruomenių narių laukė floristinė užduotis – sukurti „Gėlių medį". Vaikai dalyvavo „gyvų gėlių" eisenoje, buvo pristatyti seniūnijos amatininkų darbai, apdovanoti gražiai tvarkomų sodybų šeimininkai, surengtas šniūraitiškių ir šiauliečių koncertas.

Rugsėjo 29 d. Viešojoje bibliotekoje surengta konferencija „Saulės mūšio vieta – istorijos politikos objektas". Klausytasi istoriko T. Baranausko paskaitos, apžiūrėta ginkluotės paroda.

Rugsėjo 30 d. Kalnelio Gražionių meno mėgėjų kolektyvai koncertavo Pašušvyje vykusiame senjorų vakare „Pabūkime ir pasidžiaukime kartu".

Spalio 1 d. Butėnuose skardėjo vokalinių ansamblių šventė „Bobų vasara", suvadinusi draugėn rajono šio žanro kolektyvus;

Spalio 3 d. Pociūnėlių kultūros namai inicijavo akciją „Gėlių kilimai", skirtą Tarptautinei mokytojų dienai;

Palonų daugiafunkcis centras miestelio parke surengė tradicinę Mykolinių šventę.

Spalio 5–29 d. Viešojoje bibliotekoje kvietė Radviliškyje veikiančios Menų studijos dalyvių paveikslų paroda „Įkvėpimas".

Spalio 15 d. Radviliškio rajone šeštą kartą nusidriekė pėsčiųjų žygis „Pergalių ir kovų keliais", skirtas pergalei prieš bermontininkus prie Radviliškio. Į jį įsijungė beveik 600 dalyvių. Žygeiviai aplankė Minaičiuose esantį Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio memorialą, kitas vietas, papildė žinias ir išbandė save;

Baisogalos kultūros namų folkloro ansamblis „Dainoriai" dalyvavo vakarėlyje „Šienapjūtė" Kirnaičiuose (Joniškio r.);

VšĮ Šiaulių ir Tauragės regiono aklųjų centro Radviliškio filialas šventė Baltosios lazdelės dieną ir Lietuvos aklųjų sąjungos 90-metį. Renginyje pristatyta Radviliškio filialo knyga „50 metų su baltąja lazdele". Koncertavo filialo vokalinis ansamblis „Pasagėlė", Radviliškio Gražinos pagrindinės ▸

mokyklos moksleiviai bei Jonavos aklųjų ir silpnaregių liaudies kapela „Jonavėlė“.

Spalio 17 d. Šiaulėnų kultūros namų meno kolektyvai surengė koncertą Šaukote.

Spalio 20–25 d. Pašušvio kultūros namai pakvietė į miestelio gyventojų žvakidžių iš moliūgų parodą „Oranžinių žibintu taku“.

Spalio 21 d. rajono bibliotekininkai lankėsi naujojoje Latvijos nacionalinėje bibliotekoje Rygoje. Jie susipažino su tenykštėmis darbo sąlygomis, veikla.

Spalio 26 d. Gražinos pagrindinėje mokykloje vyko IV respublikinė metodinė-praktinė konferencija „Tarpkultūrinis dialogas“, į kurią susirinko 73 mokiniai ir 28 mokytojai iš Šiaulių Kėdainių, Radviliškio, Šeduvos, Baisogalos bei Sidabravo.

Spalio 28 d. Viešojoje bibliotekoje pristatyta nauja knyga vaikams – rajono literatės Ritos Japkevičienės „Vaikeliui iš mano širdelės“;

Pociūnėlių kultūros namuose surengta „Vaiduoklių šventė“ . Joje Alksniupių, Pakalniškių, Pašušvio, Šaukoto ir Pociūnėlių mokyklų bendruomenių nariai prisiminė Helovino tradicijas, turiningai pasilinksmino.

Spalio 29 d. Radviliškio miesto kultūros centre folkloro ansamblis „Aidija“ minėjo savo veiklos 30 m. jubiliejų. Sulaukta daug sveikinimų ir sveikintojų, šventiniame koncerte dalyvavo sukaktuvininkai ir kiti kolektyvai.

Lapkričio 5 d. Alksniupių kultūros namai organizavo tradicinę vokalinių ansamblių šventę „Juodalksnių pavėsy“. Ji kasmet šio žanro kolektyvus suvadina koncertuoti, susitikti, pabendrauti.

Lapkričio 9 d. Viešojoje bibliotekoje atidaryta kūrybinėse dirbtuvėse-stovykloje „Kurkime kartu 2016“ sukurtų darbų paroda. Šioje stovykloje dalyvavo dailininkai ir literatai. Jų stovyklos bendras rezultatas – sukurtų darbų atvirukų rinkinys.

Lapkričio 12 d. Baisogalos kultūros namų liaudies kapela ,,Žvangulis“ dalyvavo kapelų šventėje-varžytuvėse ,,Kapelmaušis 2016“, o jaunių šokių kolektyvas – Šiaulių apskrities vaikų ir moksleivių liaudiškų šokių grupių konkurse-šventėje „Pašokdinsiu vidury ratelio 2016“.

Lapkričio 13 d. Vadaktuose paminėtos čia kunigavusio šviesuolio, poeto, tautosakininko A. Valantino 100-osios gimimo metinės. Tam skirti renginiai vyko ir Sidabrave, Beinoravoje, kitur.

Lapkričio 14–19 d. rajono bibliotekose organizuoti Šiaurės šalių bibliotekų savaitės renginiai: garsiniai tų šalių literatūros kūrinių ištraukų skaitymai su suaugusiaisiais ir vaikais, teminiai pašnekesiai, viktorinos.

Lapkričio 16 d. Kutiškių daugiafunkciame centre vyko protų mūšiai, skirti Tolerancijos dienai bei Suaugusiųjų mokymosi savaitei;

Šniūraičių pramogų ir šokių salėje renginiu „Kiek tolerancijos telpa arbatos puodelyje?“ paminėta Tolerancijos diena.

Lapkričio 18 d. Šeduvos kultūros ir amatų centre – tarptautinis džiazo projektas „Influentials“. Tai – vienas iš renginių programos, įgyvendinamos šiemetėje Lietuvos mažojoje kultūros sostinėje;

Šaukoto kultūros namuose parodytas tenykščio dramos kolektyvo spektaklis – V. Bladykaitės „Ženteliai“.

Lapkričio 19 d. Radviliškio miesto kultūros centre įvyko tarptautinis garbaus amžiaus liaudiškų šokių festivalis „Ir ne tik iš Lietuvos“.

Lapkričio mėn. Vaižganto gimnazijos ir progimnazijos mokiniai turėjo galimybę apžiūrėti mokykloje eksponuotą parodą „Prisiekę kovoti už laisvę“. Ji – apie Lietuvos partizanų kovas 1944–1953 m. – atkeliavo iš Kauno Vytauto Didžiojo karo muziejaus.

Gruodžio mėn. – daugelio tradicinių, šv. Kalėdų ir Naujųjų metų artumos nuspalvintų renginių metas rajone. Tai – dvasingi pokalbiai, susitikimai, padėkos, gerumo vakarai, šventiniai turgūs, karnavalai ir kita.

Parengė Gražina Dunauskienė

Savivaldybės ir Viešosios bibliotekos archyvų nuotraukos

RADVILIŠKIO KRAŠTO IŠKILIŲ SUKAKČIŲ KALENDORIUS 2017 M.

SAUSIS

1 d.

90 m., kai (1927) Vabaliuose gimė **Jonas Linkevičius**, literatūros kritikas, pedagogas, redaktorius, vertėjas, humanitarinių mokslų daktaras.

85 m., kai (1932) Dapšioniuose gimė **Zenonas Rulis**, istorikas.

2 d.

95 m., kai (1922) Radviliškyje gimė **Vladas Vyšniūnas**, prozininkas, memuaristas. Mirė 1998 m. gegužės 10 d. Klaipėdoje.

90 m., kai (1927) Kemėruose gimė **Vaclovas Putinas**, inžinierius architektas.

85 m., kai (1932) Juodupiuose gimė **Algis Vladas Gapšys**, inžinierius mechanikas, docentas, technologijos mokslų daktaras.

3 d.

80 m., kai (1937) Šeduvoje gimė **Algirdas Kliorė**, geležinkelio transporto inžinierius, buvęs pirmasis atkurtų nepriklausomų Lietuvos geležinkelių generalinis direktorius. Mirė 2006 m. spalio 15 d.

14 d.

40 m., kai (1977) Sankt Peterburge, JAV, mirė **Antanas Tulys**, vaistininkas, dramaturgas, prozininkas. Gimė 1898 m. balandžio 6 d. Šeduvoje.

15 m., kai (2002) Čikagoje, JAV, mirė **Jonas Girdžiūnas**, mokytojas, emigravęs Roselande įsteigė lituanistinę mokyklą. Gimė 1909 m. liepos 23 d. Kleboniškiuose.

15 d.

95 m., kai (1922) Šiaulėnuose gimė **Aldona Ragauskaitė-Kuliukienė**, dainininkė, režisierė.

40 m., kai (1977) Kaune mirė **Jonas Buračas**, dailininkas tapytojas. Gimė 1898 m. liepos 8 d. Sidariuose.

16 d.

85 m., kai (1932) Vakaruose gimė **Stasys Budrys**, dailėtyrininkas. Mirė 1970 m. lapkričio 20 d. Vilniuje.

18 d.

120 m., kai (1897) Sidariuose gimė ir 45 m., kai 1972 m. liepos 28 d. Kaune mirė **Balys Buračas**, etnografas, kraštotyrininkas, fotografas.

30 d.

90 m., kai (1927) Vadaktuose gimė **Petras Narbutas**, gydytojas, docentas, mokslų daktaras. Mirė 2009 m. sausio 30 d. Vilniuje.

VASARIS

2 d.

85 m., kai (1932) Mažaičiuose gimė **Anicetas Onaitis**, agronomas, literatas, agrarinių mokslų daktaras. Mirė 1988 m. spalio 8 d. Akademijoje, Kėdainių r.

6 d.

20 m., kai (1997) Vilniuje mirė **Vaclovas Bliznikas**, matematikas, fizikos ir matematikos mokslų daktaras. Gimė 1930 m. sausio 12 d. Juodupiuose.

12 d.

85 m., kai (1932) Radviliškyje gimė **Robertas Rimgaila**, žurnalistas. Mirė 2008 m. spalio 21 d. Vilniuje.

13 d.

45 m., kai (1972) mirė **Vytautas Remeika**, dailininkas. Gimė 1930 m. rugsėjo 2 d. Radviliškyje.

17 d.

85 m., kai (1932) Augmėnuose gimė **Leonas Jasiulis**, dailėtyrininkas, pedagogas. Mirė 2004 m. sausio 4 d. Vilniuje.

23 d.

155 m., kai (1862) Baisogaloje gimė **Juozas Zauka**, režisierius, kultūros darbuotojas, knygnešys. Mirė 1943 m. gruodžio 3 d. Subatėje, Latvijoje.

25 d.

65 m., kai (1952) Pociūnuose gimė **Regina Kairytė**, teatro aktorė.

28 d.

90 m., kai (1927) Stalmokuose gimė **Ona Svetikaitė-Jurgelienė**, poetė, tremtinė.

KOVAS

4 d.

95 m., kai (1922) Radviliškyje gimė **Janina Misiūraitė**, operos ir baleto teatro solistė. Mirė 2003 m. vasario 6 d. Vilniuje.

7 d.

70 m., kai (1947) Jaskynėje gimė **Kazimieras Kuzminskas**, gydytojas chirurgas, politinis ir visuomenės veikėjas.

11 d.

80 m., kai (1937) Vėriškiuose gimė **Petras Tvarijonavičius**, ekonomistas, profesorius, ekonomikos mokslų daktaras. Mirė 1993 m. gegužės 29 d.

15 d.

60 m., kai (1957) Vaterburyje, JAV, mirė **Jurgis Žilinskas**, gydytojas anatomas, antropologas, profesorius. Gimė 1885 m. balandžio 23 d. Januškoniuose.

19 d.

65 m., kai (1952) Šeduvoje gimė **Juozas Ruževičius**, profesorius, habilituotas socialinių mokslų daktaras.

22 d.

75 m., kai (1942) Radviliškyje gimė **Helmutas Lisinas**, stalo teniso klubo *Ping-Pong* įkūrėjas ir treneris.

24 d.

210 m., kai (1807) Užubalių dvare, Upytės paviete, gimė **Ignotas (Ignacijus) Bušinskis**, etnografas, kraštotyrininkas, kultūros istorikas, visuomenės veikėjas. Gyveno Baltojo Šaukoto dvare. Mirė 1873 m. spalio 30 d. Mintaujoje, Latvijoje.

29 d.

140 m., kai (1877) Margiuose gimė **Juozas Šnapštys-Margalis,** kunigas, poetas, prozininkas, vertėjas. Mirė 1921 m. kovo 24 d. Sudeikiuose, Utenos r.

90 m., kai (1927) Sidariuose gimė **Jonas Stankus**, docentas, biomedicinos mokslų daktaras.

BALANDIS

1 d.

90 m., kai (1927) Januškoniuose gimė **Genovaitė Žilinskaitė**, dailininkė, tekstilininkė, Lietuvos dailininkų sąjungos narė. Mirė 2004 m. vasario 14 d.

3 d.

90 m., kai (1927) Auksučiuose gimė **Mečislovas Lizaitis**, ekonomistas, ekonomikos mokslų daktaras. Mirė 2010 m. gegužės 25 d. Vilniuje.

11 d.

120 m., kai (1897) Maralinėje gimė **Janina Lašienė**, gydytoja patologė anatomė, profesorė, medicinos mokslų daktarė. Mirė 1993 m. liepos 9 d. Kaune.

23 d.

70 m., kai (1947) Strazdynėje gimė **Jurgis Kulpys**, veterinarijos gydytojas, biomedicinos mokslų daktaras.

24 d.

90 m., kai (1927) Vaiduloniuose gimė **Kęstutis Gvalda**, dailininkas grafikas, Lietuvos dailininkų sąjungos narys. Mirė 2011 m. kovo 1 d. Vilniuje.

65 m., kai (1952) mirė **Juozas Čepulis (Čepas)**, knygnešys. Gimė 1876 m. kovo 2 d. Daugėlaičiuose.

GEGUŽĖ

5 d.

80 m., kai (1937) Radviliškyje gimė **Aleksandras Rimkevičius**, docentas, technikos mokslų daktaras.

8 d.

215 m., kai (1802) Diktariškio dvare gimė ir 135 m., kai 1882 m. sausio 20 d. Drezdene, Vokietijoje, mirė **Pranciškus Šemeta**, 1831 metų sukilimo vadas, Diktariškio dvaro savininkas.

9 d.

85 m., kai (1932) Diktariškiuose gimė **Česlovas Meškauskas**, veterinarijos gydytojas, biomedicinos mokslų daktaras.

15 d.

180 m., kai (1837) Siraičiuose, Telšių r., gimė **Mikalojus Opulskis (Opalskis, Apulskis)**, kunigas, lietuviškos spaudos platintojas, knygnešių globėjas, buvęs Radviliškio altaristas. Mirė 1905 m. kovo 15 d. Radviliškyje.

16 d.

10 m., kai (2007) Druskininkuose mirė **Alfredas Kulpa-Kulpavičius**, dailininkas, architektas, architektūros mokslų daktaras. Gimė 1923 m. kovo 28 d. Baisogaloje.

17 d.

110 m., kai (1907) Žydeliuose, Panevėžio r., gimė **Valerija Valsiūnienė**, poetė, prozininkė. Dirbo mokytoja Radviliškyje. Mirė 1955 m. rugsėjo 25 d. Vilniuje.

22 d.

75 m., kai (1942) Grinkiškyje gimė **Rima Miknevičienė**, dailininkė tapytoja, Lietuvos dailininkų sąjungos narė.

80 m., kai (1937) Radviliškyje gimė **Edvardas Malinauskas**, dailininkas marinistas, Lietuvos ▸

dailininkų sąjungos narys.

BIRŽELIS

3 d.

260 m., kai (1757) Nesvyžiuje, Baltarusijoje, mirė **Jonas Pašakauskis (Pošakovskis, Poszakowski)**, istorikas, kalendorių rengėjas, literatas. Gimė 1684 m. kovo 1 d. Šeduvos apylinkėje, prie Šakos upės.

11 d.

75 m., kai (1942) Solikamsko kalėjime, Rusijoje, mirė **Leonas Plungė**, pogrindinės organizacijos narys, Usollago politinių kalinių sukilimo vadovas. Gimė 1903 m. spalio 4 d. Alksniupiuose.

12 d.

15 m., kai (2002) Ocean City, JAV, mirė **Jurgis Jankus**, išeivijos rašytojas, dramaturgas, prozininkas, eseistas. Gimė 1906 m. liepos 27 d. Biliūnuose.

18 d.

115 m., kai (1902) Sidabrave gimė **Vytautas Alantas (Jakševičius)**, rašytojas, žurnalistas, visuomenės veikėjas. Mirė 1990 m. balandžio 24 d. Detroite, JAV.

LIEPA

5d.

80 m., kai (1937) Kačiuškiuose gimė **Vytautas Edvardas Beinortas**, inžinierius architektas, Lietuvos architektų sąjungos narys.

20 d.

100 m., kai (1917) Kubiliūnuose gimė **Jonas Alekna**, teatro aktorius, režisierius, dailininkas. Mirė 1964 m. rugsėjo 3 d. Panevėžyje.

RUGPJŪTIS

4 d.

105 m., kai (1912) Džiugoniuose gimė **Jurgis Janušaitis**, žurnalistas, visuomenės veikėjas. Mirė 2006 m. balandžio 20 d. JAV.

10 d.

80 m., kai (1937) Subačiuje, Kupiškio r., gimė **Algimantas Laurynas Skūpas**, kalbininkas, romanistas, esperantininkas. Dirbo mokytoju Šeduvoje. Mirė 2005 m. sausio 10 d. Vilniuje.

65 m., kai (1952) Stalmokuose gimė **Sigitas Burneckis**, grafikas, karikatūristas.

13 d.

40 m., kai (1977) Radviliškyje gimė **Gediminas Tiškevičius-Varna**, operos solistas, Radviliškio miesto garbės pilietis.

20 d.

55 m., kai (1962) Šeduvoje mirė **Teofilius Matulionis**, arkivyskupas. Gimė 1873 m. birželio 22 d. Kudoriškyje, Alantos vlsč.

21 d.

60 m., kai (1957) Radviliškyje gimė **Laima Sajienė**, profesorė, habilituota socialinių mokslų daktarė.

22 d.

70 m., kai (1947) Valatkoniuose gimė **Birutė Panumienė**, matematikė, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro darbuotoja.

24 d.

90 m., kai (1927) Radviliškyje gimė **Stasys Jusionis**, dailininkas tapytojas, Lietuvos dailininkų sąjungos narys.

29 d.

125 m., kai (1892) Laižuvoje, Mažeikių r., mirė **Antanas Vienažindys**, kunigas, poetas, buvęs Šiaulėnų kunigas. Gimė 1841 m. rugsėjo 26 d. Anapolyje, Rokiškio r.

RUGSĖJIS

2 d.

95 m., kai (1922) Jonaitiškiuose gimė **Vladas Drupas**, lėktuvų sporto meistras.

3 d.

30 m., kai (1987) Putname, JAV, mirė **Kotryna Marijošienė-Steponaitytė**, pedagogė, choreografė. Gimė 1905 m. kovo 21 d. Radviliškyje.

8 d.

75 m., kai (1942) Šiaulaičiuose gimė Česlovas **Mazūras**, inžinierius architektas.

11 d.

40 m., kai (1977) Los Andžele, JAV, mirė **Vladas Juodeika**, ekonomistas, ekonomikos mokslų daktaras, visuomenės veikėjas. Gimė 1900 m. rugpjūčio 25 d. Grinkiškyje.

17 d.

95 m., kai (1922) Žironuose gimė **Albertas Mockus**, agronomas, agrarinių mokslų daktaras.

24 d.

110 m., kai (1907) Šapnagiuose, Šiaulių r., gimė **Pranas Gegeckas**, pedagogas, poetas, buvęs Grinkiškio progimnazijos direktorius. Mirė 1984 m. gegužės 8 d. Kaune.

25 d.

90 m., kai (1927) Kubiliūnuose gimė **Julija Blėdytė-Stepankienė**, teatro aktorė, režisierė.

SPALIS

1 d.

60 m., kai (1957) Radviliškyje gimė **Remigijus Balžekas**, treneris, jaunojo tenisininko Ričardo Berankio mokytojas, Lietuvos rinktinės vyriausias treneris.

6 d.

20 m., kai (1997) Vilniuje mirė **Antanas Butkus**, agronomas, biochemikas, agronomijos mokslų daktaras, visuomenės veikėjas. Gimė 1918 m. birželio 20 d. Piepaliuose.

10 d.

80 m., kai (1937) Radviliškyje gimė **Algirdas Juozapas Navickas**, istorikas.

11 d.

190 m., kai (1827) Vaitiekūnuose gimė **Mykolas Miežinis**, kunigas, kalbininkas, tautosakos užrašinėtojas. Mirė 1888 m. lapkričio 24 d. Švėkšnoje, Šilutės r.

15 d.

90 m., kai (1927) Aukštelkuose gimė **Pranas Noreika**, inžinierius, energetikas, buvęs Lietuvos elektrinės generalinis direktorius.

16 d.

80 m., kai (1937) Kaune mirė **Jonas Masiulis**, karo lakūnas, aviacijos jaunesnysis puskarininkis. Gimė 1914 m. gruodžio 18 d. Šiaulėnuose.

28 d.

105 m., kai (1912) Baisogaloje gimė **Henrikas Jagminas**, baleto artistas. Mirė 1996 m. gegužės 7 d. Vilniuje.

29 d.

125 m., kai (1892) Raginėnuose gimė **Aleksandras Polišaitis**, diplomatas, Lietuvos konsulas. Mirė 1966 m. sausio 9 d. San Paule, Brazilijoje.

LAPKRITIS

2 d.

100 m., kai (1917) Daugėlaičiuose gimė **Stasys Ivanauskas**, fotografas, kraštotyrininkas. Mirė 2006 m. sausio 1 d. Vilniuje.

3 d.

105 m., kai (1912) Pataušyje gimė **Kazys Žirgulis**, chemikas, poetas.

14 d.

95 m., kai (1922) Šiaulėnuose gimė **Ona Irena Čibirienė-Mikalauskaitė**, gydytoja oftalmologė, habilituota biomedicinos mokslų daktarė. Mirė 2010 m. spalio 16 d. Nemenčinėje, Vilniaus r.

17 d.

95 m., kai (1922) Radviliškyje gimė **Regina Mikailienė (Gimbutaitė, Čižiūnienė)**, pedagogė, slaugytoja, visuomenės veikėja.

19 d.

105 m., kai (1912) Rygoje, Latvijoje, gimė **Vilius Variakojis**, stalo tenisininkas, krepšininkas, treneris. Mokėsi Radviliškio gimnazijoje. Mirė 1988 m. kovo 2 d. Panevėžyje.

24 d.

60 m., kai (1957) Kaune mirė **Kazimieras Vasiliauskas**, inžinierius, profesorius, akademikas. Gimė 1879 m. kovo 17 d. Paberžėliuose.

25 d.

105 m., kai (1912) Vantainėliuose gimė **Stasys Taunys**, dailininkas, architektas.

27 d.

10 m., kai (2007) mirė **Vytautas Šenauskas**, kraštotyrininkas, muziejininkas, palaidotas Dambavoje. Gimė 1929 m. kovo 16 d. Laboje.

29 d.

215 m., kai (1802) Birželėse gimė **Emerikas Stanevičius**, poetas, lietuvių liaudies dainų skelbėjas, vertėjas. Mirė (apie 1866) Prancūzijoje ar Šveicarijoje.

70 m., kai (1947) Šeduvoje mirė **Jonas Martinaitis**, tapytojas, karikatūristas, akvarelininkas, grafikas. Gimė 1898 m. birželio 26 d. Pavartyčiuose.

GRUODIS

7 d.

20 m., kai (1997) Vilniuje mirė **Vincas Kryževičius**, istorikas, humanitarinių mokslų daktaras. Gimė 1931 m. sausio 10 d. Piepaliuose.

8 d.

90 m., kai (1927) Šeduvoje gimė **Genovaitė Blažytė-Guntienė**, dailininkė.

19 d.

145 m., kai (1872) Kuruose gimė **Antanas Alekna**, istorikas, profesorius, kunigas, rašytojas, vertėjas, draudžiamosios lietuviškos spaudos platintojas. Mirė 1930 m. birželio 12 d. Kaune.

31 d.

60 m., kai (1957) Kaune mirė **Antanas Marijošius**, muzikos mokytojas, chorvedys. Vadovavo Radviliškio šaulių chorui. Gimė 1881 m. spalio 1 d. Agelaičiuose, Raseinių r.

Parengė Rima Giedrienė

Panaudota Dafne Cholet nuotrauka

"RADVILIŠKIO KRAŠTO"2016 NO. 1 (25) SUMMARY OF PUBLICATIONS

"Congratulations" – Radviliškis district locals' greetings to the 80 years old jubilees of the master of sports, coach R. Krumholcaitė-Stasiulevičienė, artist J. Varnas and 60 year old jubilee of philologist, journalist, editor V. Valiuševičius. We are grateful for their work, their achievements and keeping contact with their homeland.

"A city where all the trains used to stop" – our local's D. Giedgaudaitė-Balsevičienė (who lives in Chicago (USA)) memories about her hometown Radviliškis, her thoughts on its beautiful changes, people, and especially youths.

"Battle of Saulė happened next to Radviliškis?" – content gathered and prepared by the journal's editorial team from a conference „The Battle of Saulė location – historical politics object" which took place in the Public library. The article reveals the relevant insights of soldier A. Tamošiūnas and his presented historical reconstruction – a Livonian Brother's of the Sword, Battle of Saulė survivor's letter to the German Order's Grand Master.

"The commemoration of the anniversary of independence" – an article, based on archived material, by Z. Vasiliauskas about the commemoration of Lithuania's independence in 1928 throughout the whole country and Šeduva. This article is the author's reply to a photo, published in this journal (2016 No. 1 (24)) and a request from editorial to comment on its content.

"Jonas Basanavičius in Raginėnai" – an article in the honour of the patriarch of the country, professor J. Basanavičius' 90th death anniversary. The author reminds us of his life, his priceless works and tells us about the footprints his personality left in the district of Radviliškis.

"Four glances to Poderiai road towards the school" – an article by R. Aleknaitė-Bieliauskienė. Within the background of 19th century's education, the article reflects the evolution of the schools in Grinkiškis district, highlighting the extraordinary personalities of the time – Poderiai. The article presents reflections on their input, presentations of a variety of unknown facts, and photos never seen before.

"A priest in Šiaulėnai wrote poetry and gathered our folklore" – a story by K. Misius about Jurgis Rupkus, who was a priest in Šiaulėnai around 1878. We are reminded of his works, focusing mostly on the collections of written and composed songs, folklore, and its examples. This way the name which has been forgotten in the district is brought back to life.

"Kornelijus Makušinskis connections with Burbiškis" – an article by R. Venckūnaitė about a Polish poet Kornelijus Makušinskis and his connection with Burbiškis manor in Radviliškis district. The author, who has visited the poets tomb, is walking the reader through the life and works of this famous personality by using various sources; telling about the links with the owner of Burbiškis manor – the Baženskiai family; other facts and details.

"The Snake Woman – on the way to her dream" – an interview by G. Dunauskienė with a well-known circus artist, acrobat, so-called the Snake Woman – Odeta Pečiukevičiūtė-Janečkova. We are presenting some of her thoughts on circus, which interested her since childhood spent in Radviliškis, and its famous circus „Dream". We are also taking a look at her circus-led family in Ukraine, their daily life, tours, the experiences of animal training and the love for her hometown.

"The painting architect" – acquaintance with our local, engineer, distinguished architect, the author of a number of paintings E. V. Beinortas. The article is telling his own memories about the days in his homevillage, his profession. Also, we are presenting thoughts of representatives of different spheres – P. Šimanskis, O. Gaidamovič, V. Švarlys, V. Rapalys; a multicoloured view on the examples of his art.

"The fosterer of the traditions of cross-crafting art" – an art critic M. Adomavičienė introduces us to the local folklore artist Stanislovas Špukas. He is a self-taught golden-hands craftsman, who astonishes us by his works, especially his crosses. Last year he won the most solid award in the country – the „Golden cross".

"The year, which rose the Šeduviai" – a report by N. Borgerdt, written in 2016, Šeduva. This year the city has been titled the small capital of Lithuanian culture – the first one in the district of Radviliškis. The author is highlighting the most memorable events, emphasizing that this title has undoubtedly changed the city and its people in a positive way, becoming the axis for further development of the culture.

"All of the works – about Lithuania and for Lithuania" – an article by I. Valiukonytė about the 90 years jubilee of the prominent historian, our local M. Jučas. The article reviews his Lithuanian history works, the priceless meaning of its input, and his bright personality.

"Uncle Jonas" – a similar kind of publication, which is published in the honour of a 90 years jubilee of another famous local, writer, literary expert Jonas Linkevičius. This publication has been written by several authors: his colleagues A. Zurba, S. Paltanavičius, K. Urba, V. Sventickas, P. Bražėnas, V. Račickas, J. Nekrošius. They share experiences about interacting with him, admiring him having lived to such a respectable age, and having so much enviable energy and personality.

"Home welcoming" – like a continuation of the latter publication. In the introduction, G. Dunauskienė tell us about the presentation of a monograph „Šeduva" (the senior editor of which is J. Linkevičius), which was organised in Šeduva. Further on, we present an article by D. Striogaitė entitled „We read, we study, we enjoy", which introduces us extensively to this extraordinary new book, tells us about its importance and meaning.

"At the master's of the small ball" – A. V. Borsteika tells us about our local Albinas Čepaitis – the widely known player, the national champion, coach, the referee of the National category who now lives in Vilnius. The reader is presented with the way his life has turned, which led him to the great sport, achievements, current activities.

"Club which makes seniors' days meaningful" – an essay by J. Kaučikienė about a book lovers club „Beržė" for seniors in the Radviliškis Public library; its members, activities, benefits and how this club makes the members feel active and needed.

"How people of Liaudiškiai cherish bread" – a tale written down and presented by a local of Šeduva, ethnoculture treasurer, ethnographer E. Brajinskienė (Šeduvos Baba). The tale is told by A. Lubickaitė-Šliogerienė (who lived in village of Liaudiškiai which recently vanished) in the original language about old traditions and lifestyle.

"Conveying all I have lived through" – introduction to Radviliškis-born writer Vladas Kalvaitis, who has received the J. Marcinkevičius literary prize for his short story novel „The barrack of enhanced regime". We are printing an article by A. Šidlauskas entitled „To awaken by the light of the future", which reviews this work. In the editorial addition – information about the J. Marcinkevičius prize which has been set up by Radviliškis district council, and its winners.

"Radviliškis district chronicle of culture" – information about cultural events, which have been organised during the second half of the year.

"Radviliškis district's honourable jubilee calendar 2017" – a calendar prepared by R. Giedrienė, which records the jubilees of past and present people, events, and objects important to the district.

The rubric **„Old photos tell stories"** publishes a unique photo, preserved by I. Kazlauskienė, of Pupų Dėdė, his time of teaching in Radviliškis. A. Šidlauskas material entitled „Pupų Dėdė teaching in Radviliškis" about this colourful personality well-known in the past – accordion player, joker, poet.

This issue is illustrated. On the cover – a painting by E. V. Beinortas, entitled „Homeland nostalgia"; A „crowned" stone unveiled in Šeduva, 2016, entitled „Šeduva – the small capital of culture". R. Benaitis photo.

Translated by Kristina Šiošytė,

"Taylor & Francis", production editor

PUPŲ DĖDĖ MOKYTOJAVO RADVILIŠKYJE

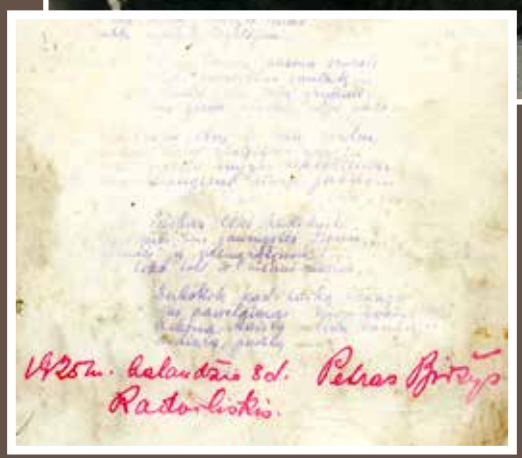

Prieš 120 metų, 1896-ųjų rugsėjo 3 dieną, Liudiškiuose (Anykščių r.) gimė Petras Biržys. Turbūt dažnam mažai ką sako ši pavardė. Bet, paminėjus Pupų Dėdę, daugelis iš savo tėvų pasakojimų ar iš senųjų plokštelių kolekcininkų prisimena, kad kalbama apie praeityje ypač garsų armonininką, pokštininką, humoristinių eiliavimų autorių, prieš Antrąjį pasaulinį karą apkeliavusį kone visą Lietuvą ir visur sulaukdavusį nepaprasto žmonių susidomėjimo. O sekmadieninė pusvalandžio trukmės radijo laida „Pupų Dėdės pastogėje“ nuo 1930 m. prie radijo imtuvų (daugiausia detektorinių) suvadindavo pusę kaimo pas tą gyventoją, kuris turėjo europietišką radijo aparatą. Pupų Dėdė – tai buvo Petro Biržio slapyvardis. Šis žmogus turėjo poeto talentą. Dvidešimt trejų metų išspausdino pirmąjį savo eilėraščių rinkinį „Sielos sparnai“, po ketverių metų – „Karo keliu“. Vėlesniais satyriniais kūrinėliais išjuokė biurokratus, girtuoklius, tinginius, apsileidėlius. Pokario metais vaidino lietuviškuose filmuose.

Jis mokėsi Maskvos komercinėje mokykloje, vėliau tapo karo mokyklos auklėtiniu, studijavo Kauno universitete literatūrą ir teologiją. Istoriniu požiūriu pats brandžiausias jo gyvenimo darbas – nuo 1931 m. pradėtos spausdinti istorinės apskričių apybraižos (žinynai, informaciniai leidiniai), kurių keturias jis pasirašė Akiro slapyvardžiu. Deja, bolševikinė okupacija ir pasaulinis karas nutraukė šiuos unikalius darbus. Vienoje iš tų knygų – „Kėdainių apskritis“ – nemažai puslapių skirta Baisogalos, Grinkiškio ir Pašušvio kraštams.

Petras Biržys beveik visą savo gyvenimą dirbo literatūrinį-kraštotyrinį darbą, tačiau yra ir mokytojavęs. Vienerius metus – net Radviliškyje, dėstydamas lietuvių kalbą ir literatūrą.

Mirė 1970 m. liepos 23 d. Palaidotas Vilniuje, Saltoniškių kapinėse.

Parengė Aleksandras Šidlauskas

Irenos Kazlauskienės asmeninio archyvo nuotraukos. Šios kraštietės, buvusios ilgametės Radviliškio mokytojos, išsaugotose unikaliose, pirmą kartą žurnalui patikėtose spausdinti nuotraukose – Radviliškio mokytojas Petras Biržys-Pupų Dėdė-Akiras su Radviliškio gimnazijos mokiniais apie 1925 m.; Petro Biržio dovanoto eilėraščio su autografu fragmentas

9 771822 051006